एनसेलको शेयर खरिद विक्री सम्बन्धी अध्ययन तथा छानविन प्रतिवेदन, २०८०

नेपाल सरकार

एनसेलको शेयर खरिद विक्री सम्बन्धी अध्ययन तथा छानविन समिति

सिंहदरवार, काठमाडौं।

समितिका पदाधिकारीहरू

श्री टंकमणि शर्मा दंगाल, पूर्व महालेखापरीक्षक	संयोजक
श्री फणीन्द्र गौतम, सचिव, नेपाल सरकार	सदस्य
श्री रितेश कुमार शाक्य, सहसचिव, अर्थ मन्त्रालय	सदस्य
श्री बाबुराम भण्डारी, सहसचिव, सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय	सदस्य
श्री सुजन कुमार काफ्ले, अध्यक्ष, नेपाल चार्टर्ड एकाउण्टेन्ट्स संस्था	सदस्य

पूरा रूप

ARPU	Average Revenue Per Users
BDT	Bangladesh Taka
BOP	Balance of Payment
CAPEX	Capital Expenditures
DAT	Debt to Assets Ratio
DDA	Due Diligence Audit
DER	Debt Equity Ratio
DPS	Dividend Per Share
DVAS	Digital Value-Added Services
EBITDA	Earning Before Interest Tax Depreciation and Amortization
EPS	Earning Per Share
FDI	Foreign Direct Investment
GMPCS	Global Mobile Personal Communication by Satellite
GSM	Global System for Mobile Communication
ICSID	International Center for Settlement of Investment Disputes
ICT	Information and Communication Technology
IDR	Indonesian Dollar
IRS	Indian Rupees
ISP	Internet Service Provider
LC	Letter of Credit
LKR	Lankan Rupees
MC	Market Capitalization
MCMC	Malaysian Communication and Multimedia Commission
MMS	Multimedia Messaging Service
MR	Malaysian Ringgit
Nepal- UK BIT	Nepal United Kingdom Bilateral Investment Treaty
NPR	Nepali Rupee

NRB	Nepal Rastra Bank
NSP	Network Service Provider
NTA	Nepal Telecom Authority
OECD	Organization for Economic Co-operation and Development
Ofcom	The Office of the Communication, UK
PAT	Profit After Tax
PSTN	Public Switched Telephone Network
ROE	Return on Equity
ROI	Return on Investment
RTDF	Rural Telephone Development Fund
SD	Singapore Dollar
SIP	Session Initiation Protocol
SMS	Short Message Service
SPA	Sale Purchase Agreement
TRC	Telecommunication Regulator of Cambodia
UK	United Kingdom
USD	United State Dollars
VAS	Value Added Services
VOIP	Voice Over Internet Protocol
WDV	Written Down Value
WLL	Wireless Local Loop
WTO	World Trade Organization

<u>आभार प्रकट</u>

एनसेल आजियाटाले गत डिसेम्बर १, २०२३ का दिन एक विज्ञप्ति प्रकाशित गर्दै नेपालको मोवाइल व्यवसायबाट अलग भएको घोषणा गर्दै बेलायतमा दर्ता भएको स्पेक्ट्रलाइट कम्पनीको नाममा रेनोल्ड होल्डिंग्सको शेयर बिक्री गरेको उल्लेख गरेको थियो। यो बिषयमा नेपाल सरकार,संसदिय समितिहरू,राजनीतिक दलहरू,नागरिक समाज, संचारजगत, आमनागरिक र उपभोक्तामा व्यापक चर्चा र बहसको बिषय बनी स्वतन्त्ररुपले छानविनको माग भएको थियो।

यहि पृष्ठभूमिमा नेपाल सरकारको मिति २०८०।८।२१ को निर्णय अनुसार यो समिति गठन भएको हो। समितिको कार्यक्षेत्र मूलतःशेयर खरिद बिक्रीको प्रकरण अध्ययन तथा छानविन गरी तत्काल चाल्नुपर्ने कदम तथा भविष्यमा गर्नुपर्ने सुझावका बारेमा नेपाल सरकारलाई सुझाव पेश गर्ने रहेको छ।समितिले मिति २०८०।८।२४ मा आफ्नो कार्य प्रारम्भ गरेको थियो।कार्यारम्भ गरेकै दिन प्रेश बिज्ञप्ती प्रकाशित गरी सूचना दिन आह्वान गरिएको थियो। समिति गठन हुँदा कार्यावधि ३० दिनको रहेकोमा उक्त अवधिमा कार्य सम्पन्न हुन नसकेकोले मिति २०८० माघ १५गते सम्म म्याद थप भएको थियो।

एनसेलको शेयर खरीद बिक्री सम्बन्धी बिषयको बारेमा संचार माध्यममा व्यापकरुपमा चर्चापरिचर्चा भएका र बिभिन्न कोणबाट बिज्ञ बिशेषज्ञहरूका बिश्लेषण सहितका धाराणाहरू सार्वजनिक भएका थिए।ती सूचना, बिश्लेषण तथा धारणाहरू पनि समितिको काम कारवाही र बिश्लेषणमा सहयोगी भएका छन।समितिले आफनो कार्यसम्पादनको सिलसिलामा नेपाल सरकारका वर्तमान तथा पूर्व पदाधिकारीहरू, बिभिन्न विषयका बिज्ञ बिशेषज्ञहरू र यस बिषयमा चासो राख्ने ब्यक्तिहरू संग छलफल तथा जानकारी प्राप्त गरिएको थियो।यस्तै नेपाल दुरसंचार प्राधिकरणका संचालक समितिका सदस्यहरू र अध्यक्ष संग पटक पटक छलफल गरिएको थियो।त्यसैगरी एनसेलको शेयर खरिद बिक्रीमा संलग्न शेयरधनीहरू शतिसलाल आचार्य र एनसेलका बैकल्पिक सचालक श्री सुदन श्रेष्ठसंग समेत गरी सोधपुछ गरिएको थियो।यस्तै एनसेलको कार्यालयबाट अधिकारिक धारणा समेत लिइएको थियो।

यो प्रतिवेदनमा नेपाल सरकारले तोकेको कार्यक्षेत्रको अधिनमा रही समितिले प्राप्त सूचना तथा जानकारीहरूको आधारमा बिश्लेषण गरि राय सुझाव सहितको प्रतिवेदन पेश गरिएको छ।त्यसैगरी यस्ता अध्ययन तथा छानविन प्रतिवेदनहरू कार्यान्वयन हुदैनन भन्ने आम मान्यता बनेको सन्दर्भमा यो प्रतिवेदनमा सिफारिस गरिएका सुझावहरू नेपाल सरकार र सम्बद्ध निकायहरूबाट कार्यान्वयन भई नेपालको दुरसंचार क्षेत्रको संचालन तथा नियमनमा सहयोग पुग्ने अपेक्षा राखिएको छ।

अन्तमा यस अध्ययन तथा छानबिनको गहनतम जिम्मेवारी प्रदान गरेकोमा समिति नेपाल सरकारप्रति आभार व्यक्त गर्दछु। समितिका सबै सदस्यहरू र समितिको काममा सहयोग गर्नुहुने कर्मचारीहरू श्री विशाल सापकोटा, श्री पदमकुमार श्रेष्ठ, श्री राजेशकुमार थापा, श्री अम्बिकाप्रसाद फयाल, श्री तीर्थराज चापागाई र श्री राजाराम अर्याल लगायत सम्पूर्ण कर्मचारीलाई धन्यवाद ज्ञापन गर्न चाहान्छु।

धन्यवाद

टंकमणि शर्मा दंगाल
संयोजक

२०८०।१०।१५

कार्यकारी सारांश

नेपालले २०४७ साल देखि आर्थिक उदारीकरणको नीति अवलम्बन गरेको छ। यस नीति अन्तर्गत सरकार खुला बजार अर्थतन्त्रको मान्यता अनुसार नीतिगत तथा कानूनी प्रबन्ध गरिएका छन् । नेपालको दूरसञ्चार क्षेत्रमा पनि उल्लेखित उदार अर्थनीति अन्तर्गत निजी क्षेत्रको सहभागिता बढेको र सोमा विदेशी लगानी समेत आकर्षित भई निजी क्षेत्रको एनसेल आजियाटा लिमिटेडले मुलुकमा मोवाइल सेवा सञ्चालन गरिरहेको छ।

उक्त कम्पनीका हाल करिब १ करोड ३२ लाख उपभोक्ताहरू रहेका छन् भने यसले हालसम्म राज्यलाई करिब रु.२ खर्ब कर र रु.१ खर्ब गैरकर भुक्तानी गरेको छ। यस अवधिमा उक्त कम्पनीले रू १ खर्ब १३ अर्ब नाफा गरी रु.९३ अर्ब भन्दा बढी लाभाशं घोषणा गरी रु.६६ अर्ब लाभांक्ष विदेश पठाएको छ भने करिब रु.१९ अर्ब भन्दा बढी नेपाली नागरिकले प्राप्त गरेका छन्। यो कम्पनी स्थापना पछि हालसम्म १४ पटकसम्म शेयर बिक्री र स्वामित्व हस्तान्तरण भएको। वि.सं.२०७२ सालमा टेलिया सोनेराबाट आजियाटा समूह बहार्डले रेनोल्डको ८० प्रतिशत शेयर खरिद गरेपछि उक्त कम्पनी नेपालीको २० प्रतिशत र मलेशियाको टेलिकम कम्पनी आजियाटाको ८० प्रतिशत शेयरमा स्वामित्व भईरहेको अवस्थामा १ डिसेम्बर २०२३ मा आजियाटाले आफ्नो रेनोल्ड होल्डिङको ८० प्रतिशत शेयर नेपाली मुलका सिंगापुरका नागरिक सतिशलाल आचार्यको नाममा बेलायतमा दर्ता भएको स्पेक्ट्रलाइट इन्भेष्टमेन्ट युकेलाई बिक्री गरेपछि नेपालमा व्यापाक चासो र सरोकार व्यक्त गरिएको छ।

उपरोक्त परिप्रेक्ष्यमा नेपाल सरकारको मन्त्रिपरिषद्को मिति २०८०/०८/२१ को निर्णयले दिएको कार्यविवरण लिई समिति गठन गरिएको थियो। एनसेल आजियाटा लि.को हाल भएको शेयर खरीद बिक्री कारोबारको सम्बन्धमा अध्ययन गर्न गठित यस छानबिन समितिले नेपालको दूरसञ्चार क्षेत्र, वैदेशिक लगानी तथा कर राजस्वमा पर्ने असर तथा प्रभाव समेतको अध्ययन विश्लेषण गर्दा देखिएका तथ्यहरू देहाय बमोजिम संक्षिप्तमा उल्लेख गरिएको छः-

१. यस प्रतिवेदनमा नेपालको दूरसञ्चार क्षेत्रको विकास क्रम र हालको अवस्था उल्लेख गरी एनसेल स्थापनाको पृष्ठभुमी देखि हालसम्मको अवस्था उल्लेख गरिएको छ।
२. आजियाटाको मिति १ डिसेम्बर २०२३ को विज्ञप्तीबाट नेपाल उपर लगाइएका आरोपहरूलाई तथ्यपूर्ण रूपमा खण्डन गरिएको छ।
३. आजियाटा बर्हाड र स्पेक्ट्रलाइट इन्भेष्टमेन्ट युके शेयरधनी भनिएका खरिदकर्ता सतिशलाल आचार्यबीच भएको खरिद बिक्री सम्झौताका विशेष शर्तहरू विश्लेषण गरी उक्त सम्झौताले पर्ने असर तथा प्रभाव विश्लेषण गरिएको छ। खरिद मूल्यका कर छलिका बारेमा व्यापक चर्चा र टिप्पणी भएकाले ती विषयहरू समेत सम्बोधन हुने गरी विश्लेषण गरिएको छ।
४. उक्त खरिद बिक्री सम्झौता अनुसार नेपालको दूरसञ्चार ऐन, २०५३, ऐ. नियमावली, २०५४ र नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणले जारी गरेका विनियमावली, विदेशी लगानी तथा प्रविधि हस्तान्तरण ऐन,

२०७५, ऐ. नियमावलीहरु समेत विश्लेषण गरी खरिद बिक्री कानूनसम्मत भए नभएको विश्लेषण गरिएको छ।

५. शेयर खरिद बिक्री प्रकरणले नेपालको दूरसञ्चार क्षेत्र र दूरसञ्चार क्षेत्र र दूरसञ्चार सेवा नियमन तथा सञ्चालनमा पर्ने असर तथा सो सम्बन्धी सुझावहरू प्रस्तुत गरिएको छ।

६. यसैगरी, विदेशी लगानी, कर कानूनको पालना, राजश्व छलि, सम्पत्ति शुद्धीकरण लगायत अफशोर कारोबारहरूमा गम्भीर घोटाला समेत भएको हुन सक्ने देखिएकोले थप छानविन गर्नुपर्ने औंल्याइएको छ।

७. दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा ३३ (१) अनुसार ५० प्रतिशत भन्दा बढी विदेशी लगानी भएको दूरसञ्चार सेवा प्रदायकको अनुमतिपत्रको अवधि समाप्त भएपछि नेपाल सरकारको स्वामित्वमा आउने सम्बन्धमा विश्लेषण गरी नेपाल सरकारमा आउने सुनिश्चितता गर्ने सुझावहरू प्रस्तुत गरिएको छ।

८. नेपाल दूरसञ्चार क्षेत्रको नीति, दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को परिमार्जन, सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय र नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणको पुनर्संरचना लगायत कार्यप्रणाली र नियामकीय कार्य प्रभावकारी बनाउनु गर्नुपर्ने सुझावहरू प्रस्तुत गरिएको छ।

९. अन्त्यमा निष्कर्ष सहित तत्काल गर्नुपर्ने र भविष्यमा गर्नुपर्ने सुझावहरू उल्लेख गरिएको छ।

<u>विषय-सूची</u>

भाग	शीर्षक	पेज नं.
एक	प्रारम्भिक	१
दुई	नेपालमा दूरसञ्चार क्षेत्र सम्बन्धी विद्यमान व्यवस्था	११
तीन	एनसेलको स्थापना र सञ्चालन सम्बन्धी	२६
चार	हाल भएको भनिएको शेयर खरिद बिक्री सम्बन्धी विश्लेषण	५६
पाँच	शेयर खरिद-बिक्रीबाट पर्ने असर तथा प्रभाव विश्लेषण	७९
छ	सुधारका लागि तत्काल तथा भविष्यमा चाल्नु पर्ने कदमहरू	९५
सात	निष्कर्ष	१०७

भाग - एक

प्रारम्भिक

१.१ पृष्ठभूमि

दूरसञ्चार सेवा प्रदायक कम्पनी एनसेलको शेयर स्वामित्व खरिद बिक्री भएको भनि १ डिसेम्बर २०२३ मा आजियाटा ग्रुप बर्हाडबाट प्रेस विज्ञप्ति जारी भएको। सो सम्बन्धमा प्रचलित कानूनी प्रावधान तथा प्रक्रियाको पालना भए नभएको विषयमा आवश्यक छानविन गरी यसबाट नेपालमा आउने विदेशी लगानीको क्षेत्रमा पर्नसक्ने असर, प्रभाव तथा नेपालको दूरसञ्चार क्षेत्रको सेवा प्रवाहमा पर्नसक्ने असर, प्रभाव तथा यसबाट प्रचलित दूरसञ्चार ऐन तथा अन्य प्रचलित कानून अनुसार नेपाल सरकारलाई हुनसक्ने हानी नोक्सानी र सरकारी राजस्व शुल्क तथा दस्तुर लगायतको क्षेत्रमा पर्न सक्ने प्रभावका सम्वन्धमा समेत विस्तृत अध्ययन तथा छानविन गर्न आवश्यक देखिएको।

१.२ समिति गठन सम्बन्धी नेपाल सरकारको निर्णय

एनसेल आजियाटा लिमिटेडको शेयर स्वामित्व खरिद बिक्री भएको भनिएको सम्बन्धमा प्रचलित कानूनी प्रावधान तथा अन्तर्राष्ट्रिय विधि र प्रक्रियाको पालना भए नभएको विषयमा आवश्यक छानविन गरी प्रतिवेदन दिन नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) को मिति २०८०/०८/२१ को निर्णय बमोजिम पूर्व महालेखापरीक्षक श्री टंकमणि शर्मा दंगालको संयोजकत्वमा नेपाल सरकारका सचिव श्री फणीन्द्र गौतम, सहसचिव श्री रितेशकुमार शाक्य र सहसचिव श्री बाबुराम भण्डारी तथा नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्थाका अध्यक्ष श्री सुजनकुमार काफ्ले सदस्य रहने गरी ५ (पाँच) सदस्यीय अध्ययन तथा छानविन समिति गठन भएको।

१.२.१ समितिको कार्यदेश:

१. आजियाटा मलेसियाको स्वामित्वमा रहेको एनसेलको हालै भएको भनिएको शेयर खरिद बिक्री र हक हस्तान्तरण सम्बन्धमा भए गरेका काम कारवाहीहरूको विस्तृत अध्ययन तथा छानविन गरी यसबाट नेपालको दूरसञ्चार क्षेत्र र विदेशी लगानीमा पर्ने असर, दूरसञ्चार सेवा निगमन तथा सञ्चालन र नेपाल सरकारको कर तथा राजस्वमा पर्न सक्ने असर तथा प्रभाव विश्लेषण गरी तत्काल चाल्नुपर्ने कदमका सम्बन्धमा यकीन राय सुझाव दिने।

२. एनसेलको शेयर खरिद बिक्रीको सन्दर्भमा उठेका विषयहरूमा केन्द्रित भई नेपालको दूरसञ्चार क्षेत्रका लागि भविष्यमा गर्नुपर्ने सुधारका सम्वन्धमा देहायका विषयहरूमा अध्ययन विश्लेषण गरी राय सुझाव दिने:

   क) नेपालको प्रत्यक्ष विदेशी लगानी तथा विदेशी मुद्रा विनिमय सम्बन्धी नीतिगत, कानूनी तथा संस्थागत व्यवस्था

   ख) नेपालको दूरसञ्चार सेवा सञ्चालन तथा नियमन सम्बन्धी नीतिगत, कानूनी तथा संस्थागत व्यवस्था

   ग) नेपालको कम्पनी प्रशासन तथा धितोपत्र सम्बन्धी नीतिगत तथा कानूनी व्यवस्था

   घ) नेपालको कर प्रशासन सम्बन्धी नीतिगत तथा कानूनी व्यवस्था

३. समितिले अध्ययन तथा छानबिनको सन्दर्भमा आवश्यक ठानेका दूरसञ्चार सेवासँग सम्बन्धित अन्य विषयहरू

४. समितिले अध्ययन तथा छानबिन गर्दा देहाय बमोजिम कार्यहरू समेत गर्न सक्नेछः

क) नेपाल सरकार तथा नियमनकारी निकायका सम्बन्धित पदाधिकारी, सम्बन्धित कम्पनीका शेयरधनी, पदाधिकारी एवम् कर्मचारीसँग सोधपुछ तथा छलफल गर्ने,

ख) नेपाल सरकार तथा नियमनकारी निकाय र सम्बन्धित कम्पनीबाट आवश्यक कागजात प्राप्त गर्ने तथा आवश्यकता अनुसार स्थलगत अवलोकन समेत गर्ने,

ग) आवश्यकता अनुसार विभिन्न विषयका विज्ञ, विभिन्न व्यवसायिक तथा निजी क्षेत्र, पेशागत संघ संस्थासँग छलफल गरी राय सुझाव प्राप्त गर्ने,

घ) समितिको अन्य कार्यविधि समिति आफैले निर्धारण गरेबमोजिम हुनेछ।

१.२.२ समितिको कार्यविधि

समितिको बैठक सञ्चालन विधि, सरोकारवालाहरूसँग विवरण तथा कागजातहरू माग गर्नसक्ने विषय, अभिलेख राख्ने, समितिको छुट्टै छाप रहने, समितिका सदस्यहरूबीचको कार्यविभाजन, समितिका काम कारबाहीहरू गोप्य रहने, समितिका सदस्यहरू तथा कर्मचारीहरूको आचारसंहिता समेतका विषयहरू समेटी एनसेल शेयर खरिद बिक्री अध्ययन तथा छानबिन समितिको कार्यसञ्चालन कार्यविधि, २०८० तर्जुमा गरी अध्ययन तथा छानबिनको कार्य गरिएको।

१.३ अध्ययन तथा छानबिनको विधि

प्रस्तुत अध्ययन तथा छानबिनको क्रममा विभिन्न निकायहरूबाट प्राप्त कागजातहरूको अध्ययन तथा विश्लेषण गरिएको । नेपाल सरकारका वर्तमान तथा पूर्व अर्थमन्त्री र सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रीहरू, सङ्घीय संसद्, प्रतिनिधिसभाका विभिन्न समितिका सभापतिहरू, नेपाल सरकारका विभिन्न मन्त्रालय तथा नियामक निकायका पदाधिकारीहरू, कानूनविद्हरू, विषय विज्ञहरू, तथा अन्य सरोकारवाला संघ संस्थाका प्रतिनिधिहरूसँग समेत छलफल तथा अन्तर्क्रियाबाट प्राप्त सुझाव, समितिले छानबिन सुझाव दिन आह्वान गरेबमोजिम प्राप्त सूचना तथा सुझावहरू, एनसेल आजियाटा लिमिटेडका सञ्चालक सदस्य र कार्यकारी अधिकृत, कम्पनीका वैकल्पिक सञ्चालकसँग गरेको सोधपुछ तथा समितिका सदस्यहरूले नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणको स्थलगत अवलोकन समेत गरी प्राप्त गरेको जानकारी, सङ्कलित विवरणहरू समेतको अध्ययन र विश्लेषण गरिएको।

छोटो समयमा जटिल विषयमा विस्तृत छानबिन गर्नु परेको, कतिपय पक्षबाट माग गरिएका कागजात वा जानकारी प्राप्त हुन नसकेको, प्राप्त हुन आएका कागजात तथा जानकारीका सम्बन्धमा सम्बन्धित निकायबाट थप अनुसन्धान गर्नुपर्ने देखिएको। देशबाहिर भएका कारोबार (offshore transaction) को आधिकारिता पुष्टि हुने कागजातहरू सङ्कलन गर्न कठिनाई भएको हुँदा समितिलाई प्राप्त हुन आएका कागजात तथा विवरण,

उपलब्ध भएसम्मका सान्दर्भिक प्रकाशित सामग्रीहरु समेतलाई आधार लिई यो प्रतिवेदन तयार पारिएको हो।

१.४ अध्ययन तथा छानविनको क्रममा गरिएका कार्यहरू

१.४.१ समितिबाट भएका पत्राचारको सङ्क्षिप्त व्यहोरा

क) २०८०/०८/२५ को पत्रबाट यस समितिको अध्ययन तथा छानविनका लागि आवश्यक देहाय बमोजिमका विवरण तथा कागजातहरू उपलब्ध गराइदिन नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणलाई पत्राचार गरिएको।

- एनसेललाई प्रदान गरिएको दूरसञ्चार सेवा सञ्चालन अनुमति, शर्तहरू र शर्तमा परिवर्तन भएको भए उक्त विवरण,
- हालै भएको भनिएको आजियाटा समेतको स्वामित्वमा रहेको एनसेलको शेयर खरिद बिक्रीका सम्बन्धमा तहाँ प्राधिकरणसँग सहमति माग गरेको-नगरेको ? तथा पूर्वजानकारी भए-नभएको बारेको विवरण,
- प्राधिकरणले उक्त शेयर खरिद बिक्रीसँग सम्बन्धित विषयमा एनसेलसँग प्रतिक्रिया माग गरेको भए सो को विवरण र अन्य प्रतिक्रिया तथा कागजात,
- एनसेलको शेयर खरिद बिक्री सम्झौता (SPA) को प्रतिलिपि,
- एनसेललाई हालसम्म उपलब्ध गराइएको फ्रिक्वेन्सी सम्बन्धी विवरण,
- एनसेललाई त्यस प्राधिकरणबाट दिइएको ग्रामीण दूरसञ्चार विकास कोषमार्फत हालसम्म उपलब्ध गराइएको रकम सम्बन्धी विवरण,
- प्राधिकरणबाट एनसेललाई विभिन्न मितिमा दिइएका विदेशी मुद्रा सटही सिफारिशसँग सम्बन्धित विवरण,
- एनसेलको शेयरधनी रेनोल्ड होल्डिङ्गको स्वामित्वलाई नियन्त्रण गर्ने तहगत सूचना तथा जानकारीसँग सम्बन्धित कागजातहरू,
- एनसेलको आ.व. २०७२/७३ देखिका हालसम्मका वार्षिक वित्तीय प्रतिवेदनहरू तथा लेखापरीक्षण प्रतिवेदन एवम् चालु आ.व.को हालसम्मको वित्तीय विवरण,
- प्राधिकरणले एनसेललाई विभिन्न मितिमा गरेका नियमनकारी कारबाहीसँग सम्बन्धित विवरणहरू,
- दूरसञ्चार सेवा प्रदायकहरूसँग सम्बन्धित प्रचलित नियम, विनियम र निर्देशिकाहरू।

ख) २०८०/०८/२५ को पत्रबाट समितिको एनसेल प्रा.लि. र एनसेल आजियाटा लिमिटेडसमेतका दर्ताको अभिलेख, कम्पनी स्थापना भएदेखि हालसम्म ती कम्पनीबाट नेपालमा भित्रिएको प्रत्यक्ष विदेशी लगानी, प्रविधि हस्तान्तरण, शेयर स्वामित्व परिवर्तन, शेयर खरिद बिक्री सम्झौता र कम्पनीको मुनाफा वितरणको सिफारिश समेतको विस्तृत विवरण उपलब्ध गराइदिन उद्योग विभागलाई पत्राचार गरिएको।

ग) २०८०/०८/२५ को पत्रबाट एनसेलको आ.व.२०७२/०७३ देखि हालसम्मका ठूला करदाता कार्यालयबाट भएका आर्थिक वर्ष अनुसारको कर परीक्षण, अनुसन्धान र निर्धारण लगायत सोसँग सम्बन्धित अन्य विवरणहरू उपलब्ध गराउन ठूला करदाता कार्यालयलाई पत्राचार गरिएको।

घ) २०८०/०८/२६ को पत्रबाट एनसेल प्रा.लि. र एनसेल पब्लिक लिमिटेडको प्रबन्ध पत्र, कम्पनीको उद्धेश्य, कार्यक्षेत्र (परिवर्तन भएको भए सो समेत), कम्पनीको स्थापनाकालदेखि हालसम्मको शेयर संरचना, शेयरधनीहरूको विवरण, चुक्ता पुँजीको विवरण एवम् विभिन्न मितिमा शेयर स्वामित्व परिवर्तनको विवरण, शेयर खरिद बिक्री सम्झौताहरू एवम् ती कम्पनीहरूले कम्पनी कानूनअन्तर्गत त्यस कार्यालयलाई बुझाएका अन्य विवरणसमेत उपलब्ध गराइदिन कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालयलाई पत्राचार गरिएको।

ङ) २०८०/०८/२६ को पत्रबाट एनसेल प्रा.लि. र एनसेल आजियाटा लिमिटेड कम्पनी स्थापना भएदेखि हालसम्म ती कम्पनीबाट नेपालमा भित्रिएको प्रत्यक्ष विदेशी लगानी, प्राप्त गरेको विदेशी मुद्रा सटहीको सुविधा एवम् मुनाफा वितरण तथा अन्य शीर्षकमा कम्पनीले नेपालबाहिर लगेको विदेशी मुद्रा र उक्त कम्पनी (रेनोल्ड होल्डिङ्ग) को अन्तिम हिताधिकारी तथा उक्त कम्पनीले विभिन्न बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाबाट लिएको ऋणसम्बन्धी विस्तृत विवरण उपलब्ध गराइदिन नेपाल राष्ट्र बैङ्कलाई पत्राचार गरिएको।

च) २०८०/०८/२८ को पत्रबाट एनसेलको शेयर खरिद बिक्री अध्ययन तथा छानविनको प्रयोजनको लागि नेपालमा हालसम्म विदेशी लगानी भएका र विदेशी लगानीको स्वीकृति पाएर पनि सञ्चालन हुन बाँकी रहेका उद्योग, त्यस्ता उद्योगहरूबाट हालसम्म नेपालमा भित्रिएको विदेशी लगानी र नेपालबाट सम्पत्ति फिर्ता लगेको रकम, लगानीकर्ता तथा अन्तिम हितग्राहीको विवरण एवम् नेपालमा विदेशी लगानीसँग सम्बन्धित अन्य विस्तृत विवरण पठाइदिन उद्योग विभागलाई पत्राचार गरिएको।

छ) २०८०/०८/२८ को पत्रबाट आवश्यक पर्ने देहायका विवरण उपलब्ध गराइदिन नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणलाई पत्राचार गरिएको।

- नेपालमा दूरसञ्चार सेवाको प्रवाह गर्न अनुमति लिएका सेवा प्रदायकहरूको विवरण तथा तिनीहरूको हालको अवस्था,
- दूरसञ्चार सेवा प्रदायकहरूलाई उपलब्ध गराइएको फ्रिक्वेन्सीको विवरण,
- स्मार्ट टेलिकमलाई दूरसञ्चार सेवा प्रवाह गर्नदिने सम्बन्धमा जारी गरिएको अनुमतिपत्र, फ्रिक्वेन्सी, शेयर लगत र शेयरधनीको विवरण, हालको अवस्था तथा सोसँग समबन्धित अन्य विवरणहरू,
- युनाइटेड टेलिकमलाई दूरसञ्चार सेवा प्रवाह गर्नदिने सम्बन्धमा जारी गरिएको अनुमतिपत्र, फ्रिक्वेन्सी, शेयर लगत र शेयरधनीको विवरण, हालको अवस्था तथा सोसँग सम्बन्धित अन्य विवरणहरू।

ज) २०८०/०९/०२ को पत्रबाट देहायका विवरण उपलब्ध गराइदिन नेपाल राष्ट्र बैङ्कलाई पत्राचार गरिएको।

- कम्पनी स्थापनाकालदेखि हालसम्म एनसेलले विभिन्न बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूबाट लिएको ऋण तथा उक्त ऋण लिने प्रयोजनका लागि पेश गरेको जेथा, जमानी (तीनपुस्ते खुल्ने) र धितोको विवरण,
- कम्पनी स्थापनाकालदेखि हालसम्म स्मार्ट टेलिकम प्रा. लि.ले विभिन्न बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूबाट लिएको ऋण तथा उक्त ऋण लिने प्रयोजनका लागि पेश गरेको जेथा, जमानी (तीनपुस्ते खुल्ने) र धितोको विवरण,
- उक्त कम्पनीहरूले वस्तु वा सेवा खरिद गर्दा भुक्तानी गरेको विदेशी मुद्रा र भुक्तानी प्राप्त गर्ने हिताधिकारीको विवरण,
- सम्भव भएसम्म उक्त कम्पनी तथा विदेशी मुद्रा भुक्तानी प्राप्त गर्ने वास्तविक धनीको अवस्था पहिचान भए सो को विवरण।

झ) २०८०/०९/०४ को पत्रबाट एनसेलको एनसेल कम्पनी स्थापनाकालदेखि हालसम्म उक्त कम्पनीले बुझाएको र बुझाउन बाँकी रहेको लाइसेन्स प्राप्ति/नवीकरण शुल्क, फ्रिक्वेन्सी दस्तुर, ग्रामीण दूरसञ्चार विकास शुल्क, रोयल्टी लगायतको आर्थिक वर्ष अनुसारको कर तथा राजस्वका विवरणहरू उपलब्ध गराइदिन नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणलाई पत्राचार गरिएको।

१.५ समितिमा प्राप्त विवरण तथा कागज, प्रमाणहरू

नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरण, कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालय, उद्योग विभाग, ठूला करदाता कार्यालय, नेपाल राष्ट्र बैङ्क, एनसेल आजियाटा लिमिटेड कम्पनी लिमिटेडबाट विवरण तथा कागजात प्राप्त भएको।

१.६ सरोकारवालाहरूसँगको सोधपुछ तथा छलफलको सङ्क्षिप्त व्यहोरा:

१.६.१ सोधपुछको व्यहोरा

एनसेल आजियाटा लिमिटेडको ८०% शेयर खरिद गर्ने कम्पनी स्पेक्ट्रलाइट (यूके) का सतिसलाल आचार्यसँग भर्चुअल माध्यमबाट मिति २०८० पौष १७ मा सोधपुछ गरिएकोमा शेयर खरिदविक्री सम्झौताका सम्बन्धमा प्रतिस्पर्धाबाट लिएकोले पहिले नै थाह नभएको, नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणबाट माग भएपछि विवरण दिएको, खरीदकर्ता र विक्रीकर्तालि स्वीकृतिको लागि नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणमा निवदेन पेश गर्नुपर्ने प्रावधानका सम्बन्धमा विदेशमा खरिदविक्री भएकोले निवेदन दिनु नपर्ने भन्ने आशय र पटक पटक यही विषयमा सोधपुछ गर्दा विक्रेताले सही गर्न नमानेकोले निवेदन दिन नसकेको भन्ने धारणा राखेको।

यस्तै एनसेल आजियाटा लिमिटेडका वैकल्पिक सञ्चालक सुजन श्रेष्ठले समिति समक्ष उपस्थित भईराख्नु भएको धारणाको संक्षिप्त विवरण।

- *नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरण (अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिको शेयर खरिद बिक्री) विनियमावली, २०७६ को विनियम ९(३) अनुसार सो विनियमावली अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्ति (एनसेल) को चुक्ता पुँजीको पाँच*

प्रतिशत भन्दा बढी शेयर खरिद बिक्री गर्न प्राधिकरणको स्वीकृति लिने दिने प्रयोजनका लागि मात्र लागु हुन्छ, अन्य प्रयोजनका लागि सो विनियमावली लागू हुँदैन।

- *नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरण (अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिको शेयर खरिद बिक्री) विनियमावली, २०७६ को विनियम ४ मा अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिले आफ्ना शेयरधनीको शेयर खरिद बिक्री वा नामसारी गर्नुपूर्व प्राधिकरणको स्वीकृति प्राप्त गर्नु पर्ने व्यवस्था गरिए अनुसार अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्ति अर्थात एनसेलले कम्पनी ऐन बमोजिम खडा भएको शेयर दर्ता किताब र शेयर लगतमा देखिएको आफ्नो शेयरधनी- रेनोल्ड वा सुनिभेराले अन्य कुनै तेस्रो व्यक्तिलाई शेयर बिक्री वा नामसारी गर्नु पूर्व प्राधिकरणको स्वीकृति लिनु पर्ने निष्कर्षमा पुगेको हो।*
- *अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिको शेयर धारण गर्ने विदेशी कम्पनीको शेयर धारण गर्ने कम्पनी (अफसोर कम्पनी) को शेयर दर्ता किताब र शेयर लगतमा एनसेलको पहुँच नहुने र त्यस्तो शेयर कारोवारको जानकारी पनि एनसेललाई नहुने हुनाले स्वीकृति लिन सक्ने अवस्था नभएको हुनाले ऐन, नियम र विनियमको समन्वयात्मक व्याख्या गर्दा एनसेलले कम्पनी ऐन बमोजिम खडा भएको आफ्नो शेयर दर्ता किताब र शेयर लगतमा उल्लेख भएको आफ्नो शेयरधनी (रेनोल्ड) को शेयर खरिद बिक्री वा नामसारी गर्नु पूर्व मात्र प्राधिकरणको स्वीकृति लिनु पर्ने भन्ने कानूनको बुझाई रहेको निष्कर्षका आधारमा अघि बढेको हो। साथै, हाल नयाँ परिप्रेक्ष्यमा नयाँ परामर्शदाताहरू नियुक्त भई प्राप्त राय सुझाव अनुसार नियामक निकायहरूलाई आवश्यक कागजातहरू उपलब्ध गराउने प्रक्रियामा रहेका छौं।*
- *यसका अतिरिक्त एनसेलको विदेशी लगानीकर्ता कम्पनी रेनोल्डको शेयरधनी आजियाटाले रेनोल्डमा रहेको आफ्नो शत प्रतिशत शेयर बेलायतमा दर्ता रहेको स्पेक्ट्रलाइट कम्पनीलाई बिक्री गर्न सम्झौता भई सकेपछि मात्र जानकारी हुन आएको,*
- *के कुन कारणले एनसेल आजियाटा लिमिटेडले शेयर बिक्री गर्न खोजेको हो जानकारी नभएको, यो आजियाटाको आफ्नो विचार र धारणा रहेको र यो धारणा एनसेलको धारणासँग मेल खाने देखिँदैन।*

१.६.२ अध्ययनको क्रममा सम्बन्धित क्षेत्रका सरोकारवाला, विज्ञहरूसँग भएको छलफलको व्यहोरा

एनसेल आजियाटा लिमिटेडको शेयर खरिद बिक्री भएको सम्बन्धमा देहायका सार्वजनिक पदाधिकारीहरू, नियामक निकायका अधिकारीहरू, विषय विज्ञहरू तथा अन्य सरोकारवाला संघ संस्थाका प्रतिनिधिहरूसँगसमेत छलफल तथा अन्तर्क्रिया गरी सुझाव प्राप्त गरिएको।

- नेपाल सरकारका मन्त्री: नेपाल सरकारका अर्थमन्त्री, उद्योग वाणिज्य तथा आपुर्ति मन्त्री, सञ्चार तथा सूचना प्रविधिमन्त्री एवं पूर्व अर्थमन्त्री, सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रीहरुसँग समेत छलफल गरिएको।
- सङ्घीय संसद् प्रतिनिधिसभा अन्तर्गत समितिका सभापतिहरू र अन्यसँगको छलफल: संघीय संसद्, प्रतिनिधि सभाका अर्थ समिति, राज्य व्यवस्था तथा सुशासन समिति, सार्वजनिक लेखा समिति र शिक्षा, स्वास्थ्य तथा सूचना प्रविधि समितिका सभापतिहरूसँग छलफल भएको।
- नियामक निकायका पदाधिकारीहरू: नेपाल सरकारका अर्थ सचिव, राजस्व सचिव उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालयका सचिव, सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालयका सचिव, नेपाल दूरसञ्चार

प्राधिकरणका अध्यक्ष कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालयका सचिव, सहसचिव, आन्तरिक राजश्व विभाग, राजश्व अनुसन्धान विभाग, सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग, ठूला करदाता कार्यालयका वर्तमान एवम् पूर्व पदाधिकारीहरू, नेपाल राष्ट्र बैङ्कका अधिकारीहरू, धितोपत्र बोर्डका अध्यक्ष ,नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणका पूर्व अध्यक्ष र अन्य नियामक निकायका अधिकारीहरूसँग छलफल तथा अन्तर्क्रिया भएको,

- विषय विज्ञ तथा कानूनविद्हरू: समितिले नेपाल सरकारका सम्बन्धित निकायका पूर्व पदाधिकारीहरु, ICSID Tribunal मा दायर भएको पुँजीगत लाभकर मध्यस्थता विवादमा नेपालको तर्फबाट प्रतिनिधित्व गर्नुहुने कानूनविद्हरू, नेपालको पक्षबाट ICSID Arbitration मा संलग्न रहनुभएका ल फर्महरूका प्रतिनिधिहरू तथा विद्वान् अधिवक्ताहरूसँग शेयर खरिद बिक्री, अनुपतिपत्रको स्वामित्व र अन्य सम्बन्धित विषयमा छलफल गरिएको।
- सरोकारवाला संघ संस्था र व्यक्तिहरू: नेपाल उद्योग परिसंघ, नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघका अध्यक्षहरू, खोजपत्रकारित केन्द्रसँग सम्बन्धित सञ्चारकर्मीहरू एनसेलको शेयर खरिद बिक्री, कर प्रशासन, विदेशी लगानी तथा अन्य सम्बन्धित विषयमा र मिडियासम्बद्ध संघ संस्थाका प्रतिनिधिहरूसँग समितिको काम कारबाही सम्बन्धित विषयमा तथ्यपरक सूचना तथा जानकारी उपलब्ध गराउने सम्बन्धमा छलफल भएको।
- छलफलबाट प्राप्त राय सुझावको संक्षिप्त व्यहोरा: दूरसञ्चार सेवा प्रदायकको अनुमतिपत्रको अवधि समाप्त भएपछि एनसेलको सम्पत्ति नेपाल सरकारमा आउनु पर्ने, शेयर खरिद बिक्रीको यथार्थ तथा सो प्रकरणमा कुनै कर छली भएको भए सो पत्ता लगाउने, नेपालमा वैदेशिक लगानी आकर्षण र संरक्षण गर्न आवश्यक व्यवस्था मिलाउनु पर्ने, दूरसञ्चार सेवा सञ्चालनमा कुनै अवरोध आउन नहुने, राज्यका निकायहरूबाट राजश्व छुहावट र सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी विषयहरूलाई गम्भीरतापूर्वक हेरिनुपर्ने, विदेशी मुद्रा अपचलन, पुँजी पलायन रोक्नलाई प्रभावकारी नियमन हुनुपर्ने, दूरसञ्चार क्षेत्र, कम्पनी नियमन, बैङ्क तथा वित्तीय क्षेत्रसमेतमा नियामकीय निकायको भूमिकामा प्रभावकारिता ल्याइनुपर्ने, गैरआवासीय नेपालीको लगानी सम्बन्धमा स्पष्टता कायम हुनुपर्ने, सङ्घीय संसद, सरकारका समिति, नेपाल सरकार, सञ्चारकर्मी, आमनागरिकले राखेको चासोको सम्बोधन हुनुपर्ने। साथै, आजियाटाले एनसेल कम्पनी छाड्नै पर्ने नेपालमा विदेशी लगानीको वातावरण राम्रो नभएको र नियमनकारी अनिश्चितता भएको भन्ने आरोपको खण्डन हुनुपर्ने, सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालयको पुनःसंरचना र दूरसञ्चार ऐनमा परिमार्जन गर्नुपर्ने विषयमा छानबिन समितिले अध्ययन, विश्लेषण गर्नुपर्ने विषयमा छलफल तथा राय सुझाव प्राप्त भएको।

१.६.२ स्थलगत अवलोकन

अध्ययन तथा छानबिन समितिका सदस्य श्री फणीन्द्र गौतमको नेतृत्वमा नियामक निकाय नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणको कार्यालय स्थलगत निरीक्षण गरी प्राधिकरणका अध्यक्ष तथा विभागीय प्रमुखहरूसमक्ष प्राधिकरणको सङ्गठन संरचना, कार्यरत जनशक्तिको विवरण, दूरसञ्चार सेवा प्रदायकहरूको नियमनमा

आकर्षित हुने कानून, कार्यविधि, प्रक्रिया, सेवा प्रदायकहरूको अनुगमनको आवृत्ति र प्राधिकरणबाट भए-गरेका कारबाहीको विवरण, नियमन/अनुगमनको क्रममा अनुभूत गरिएका समस्या, चुनौती र कठिनाइहरू तथा प्राधिकरणलाई थप प्रभावकारी बनाउन गर्नुपर्ने नीतिगत, संस्थागत, प्रक्रियागत र जनशक्ति व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित वस्तुगत सुझावका सम्बन्धमा छलफल गरिएको।

१.७ समितिलाई प्राप्त थप सूचना तथा जानकारीको व्यहोरा

१.७.१ प्रतिनिधिसभा सार्वजनिक लेखा समितिको मिति २०८०/०८/२० को निर्णय:

- मलेसियन टेलिकम्युनिकेशन कम्पनी आजियाटाले एनसेलमा रहेको आफ्नो सम्पूर्ण शेयर वा एनसेलको ८० प्रतिशत शेयर अर्को कम्पनीलाई खरिद-बिक्री वा स्वामित्व हस्तान्तरण गरेको भन्ने सम्बन्धमा आधिकारिक रूपमा नेपालको दूरसञ्चार सेवा प्रदायक संस्थाको नियमनकारी निकाय नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणलाई पूर्व जानकारी गराउनु पर्नेमा प्रारम्भमा जानकारी नगराई हाल आएर अबका प्रक्रिया पूरा गर्छु भन्नुले पनि प्रारम्भिक प्रक्रिया जानकारी गराएको देखिदैन।
- कानुनी व्यवस्थाको परिपालना नगरिनु, शेयर खरिद-बिक्री गर्दा अवास्तविक, अनपेक्षित एवम् अविश्वसनीय र अपारदर्शी तवरमा अति न्यून मुल्याङ्कन गरी खरिद-बिक्री गरिनु, नेपाल बाहिर शेयर खरिद-बिक्री वा हक हस्तान्तरण गरी नेपाल सरकारलाई प्राप्त हुनुपर्ने पुँजीगत लाभकर, स्वामित्व हस्तान्तरण कर लगायतका करहरू प्रभावित गर्न खोजिनु, करिब ६ वर्षपछि कानूनतः नेपाल सरकारको स्वामित्वमा आउने अवस्थालाई अनिश्चयतर्फ धकेल्न खोजिनु, पारदर्शिता नदेखिनु, नेपालमा विदेशी लगानीलाई सहज गर्ने वातावरण नभएको भनी भ्रमपूर्ण सन्देश प्रवाह गर्न खोज्नु तथा अन्य नकारात्मक टिप्पणी गर्नुले उक्त कारोबार प्रारम्भिक रूपमा संशयपूर्ण (शंकास्पद), अपारदर्शी तथा अवास्तविक रहेको भन्न सकिने अवस्था देखिन्छ।
- हाले भएको भनिएको प्रत्यक्ष विदेशी लगानी अन्तर्गतको एनसेलको ८० प्रतिशत शेयरको खरिद-बिक्री वा हक हस्तान्तरणको सम्बन्धमा विस्तृत रूपमा अनुसन्धान गरी निष्कर्षमा पुग्नु पर्ने भएकोले अनुसन्धान गरी निष्कर्षमा नपुगेसम्म अवधिभरको लागि यस शेयर खरिद-बिक्री कारोबार सम्बन्धी कार्यलाई यथास्थितिमा राख्न (रोक्न) तथा सम्पूर्ण विवरणको वास्तविकता तथा यथार्थता पहिचान गर्नका लागि ३० दिनभित्र कार्य सम्पादन गर्ने गरी तत्काल स्वतन्त्र अनुसन्धान गर्न, गराउन समितिको यो बैठक नेपाल सरकारलाई निर्देश गर्दछ। साथै उक्त शेयर खरिद-बिक्री सम्बन्धमा भएका कामहरूको विस्तृत विवरण र नेपालमा प्रत्यक्ष विदेशी लगानी जोखिमयुक्त रहेको भन्ने भनाई सम्बन्धमा सरकारको धारणा यथाशीघ्र (४८ घण्टाभित्र) सार्वजनिक गर्न समितिको यो बैठक नेपाल सरकारलाई निर्देश गर्दछ।
- यस विषयहरूसँग सम्बन्धित कानूनी व्यवस्थाहरूमा रहेका छिद्रहरूको उपयोग गरी हुनसक्ने चलखेल रोक्न तथा लगानीकर्ताहरूको सुरक्षा र देशले पाउने लाभ सुनिश्चित हुने गरी र आगामी दिनमा दुविधा नहुने गरी स्पष्ट खाकासहित दूरसञ्चार सम्बन्धी कानूनहरूलाई शंशोधन गर्नुपर्ने देखिएकोले संसद्को आगामी अधिवेशनको प्रारम्भ सम्ममा संशोधन विधेयक संघीय संसद्मा दर्ता गराउन समितिको यो बैठक नेपाल सरकारलाई निर्देश गर्दछ।

- प्रत्यक्ष वैदेशीक लगानी अन्तर्गतको एनसेलको ८० प्रतिशत शेयरको खरिद-बिक्री वा हक हस्तान्तरणको सम्बन्धमा तथा समसामयिक विषयमा सरकारको थप धारणा बुझ्न समितिको आगामी कुनै बैठकमा सम्माननीय प्रधानमन्त्रीलाई आमन्त्रण गर्ने।

१.७.२ प्रतिनिधि सभा, अर्थ समितिको २०८० पुस २० गतेको निर्णय

- नेपालभित्र सञ्चालनमा रहेका दूरसञ्चार सेवा प्रदायक र इन्टरनेट सेवा प्रदायक कम्पनीहरूको विगत १० वर्षदेखिको ग्राहक संख्या, बुझाएको राजश्व र हालसम्म बुझाउन बाँकी बक्यौता राजश्व र बाँकी बक्यौता हुँदा गरिएका कारबाहीको विवरण ३ दिनभित्र समितिलाई उपलब्ध गराउन नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणलाई निर्देशन दिने।
- दूरसञ्चार सेवा प्रदायक कम्पनी एनसेलको विदेशी स्वमित्वको शेयर खरिद-बिक्री सम्बन्धमा भएको कारोबारको यथार्थ विवरण र त्यस सम्बन्धी प्रचलित कानूनी व्यवस्था परिपालना भए/नभएको विवरण यथाशीघ्र समितिलाई उपलब्ध गराउन नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणलाई निर्देशन दिने।
- दूरसञ्चार ऐन, २०५३ जारी हुँदाको समय र प्रविधि तथा वर्तमान समय र प्रविधिवीचको अन्तरको सन्दर्भमा दूरसञ्चार सेवामा विदेशी लगानी सम्बन्धी विद्यमान नीतिगत र कानूनी व्यवस्थामा गरिन आवश्यक परिमार्जनबारे प्राधिकरणको धारणा १५ दिनभित्र कारण औचित्यसहित लिखितरूपमा समितिलाई उपलब्ध गराउन नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणलाई निर्देशन दिने।
- अर्थ समितिका सदस्य मा.ऋषिकेश गम्ने र विराजभक्त श्रेष्ठबाट लिखित रूपमा सभापतिलाई प्रस्तुत गर्नुभएको निवेदनका सन्दर्भमा एनसेल विक्रीका सम्बन्धमा विस्तृत छलफलका लागि आजियाटा का प्रमुख कार्यकारी, एनसेलका नेपाली मूलका साझेदार, अर्थ मन्त्री, सञ्चार मन्त्री, लगानी बोर्डका प्रमुख कार्यकारी, नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणका अध्यक्ष लगायत अन्य सरोकारवालहरूलाई अर्थ समितिमा बोलाई बृहत छलफल गर्ने।

१.७.३ प्रतिनिधि सभा, राज्य व्यवस्था सुशासन समितिको २०८० पुस ३ को निर्णय

- नेपाल सरकारबाट गठित एनसेलको शेयर खरिद बिक्री सम्बन्धी अध्ययन तथा छानविन समिति-२०८० को प्रतिवेदनलाई समेत आधार लिई प्रचलित कानून बमोजिम राज्यलाई तिर्नुपर्ने वा बुझाउनुपर्ने कर/गैरकर रकम एनसेलबाट असूलउपर गर्न नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, अर्थ मन्त्रालय र उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालयलाई निर्देशन दिने।
- एनसेल छानविन समितिको प्रतिवेदन नआउन्जेलसम्म यसको शेयर कारोबारमा कुनै पनि स्वीकृति तथा सहमति नदिन नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, अर्थ मन्त्रालय, सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय र उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालयलाई निर्देशन दिने।
- दूरसञ्चार ऐन र नियमावली समय सापेक्ष संशोधन गरी यथाशीघ्र ल्याउन नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय, उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय र कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालयलाई निर्देशन दिने।

- एनसेल जस्ता ठूला कम्पनी खरिद बिक्री गर्दा खरिद कर्ताको क्षमता, कम्पनी चलाएको अनुभव भए/नभएको चेक जाँच गरी कार्यान्वयन गर्न नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालय, सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय र उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालयलाई निर्देशन दिने।
- अहिलेसम्म एनसेलले शेयर किनबेच गरेको सम्बन्धमा नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणले गरेको काम कारवाहीको सम्बन्धमा जानकारी माग्ने पत्र लेखे।
- वि.सं. २०८६ मा एनसेल नेपाल सरकारको स्वामित्वमा ल्याउन पहल गर्न नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय र उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालयलाई आवश्यक कानून र नियम सँशोधन गर्न निर्देशन दिने।

१.७.४ प्रतिनिधि सभा, शिक्षा, स्वास्थ्य तथा सूचना प्रविधि समितिको मिति २०८०/०९/१२ को निर्णय

- एनसेलको शेयर खरिद बिक्री तथा स्वामित्व हस्तान्तरणको सम्बन्धमा सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालयका मा.मन्त्री रेखा शर्मा र मन्त्रालयका सचिव, दूरसञ्चार प्राधिकरणको अध्यक्ष एवम् कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालयको प्रतिनिधिले आफ्नो क्षेत्रगत विषयमा आफ्नो धारणा राख्नुभयो साथै एनसेल शेयर खरिद विक्री प्रकरणमा नियामक निकाय क्रियाशिल हुनुपर्ने विषयमा समितिका माननीयहरुले जिज्ञाशा राख्नु भयो। यस सम्बन्धमा समिति बैठकमा उपरोक्त निकायहसँग एनसेल शेयर हस्तान्तरण सम्बन्धमा प्रारम्भिक चरणको छलफल सम्पन्न भयो।
- एनसेलको शेयर खरिद बिक्री तथा स्वामित्व हस्तान्तरणको सम्बन्धमा सरकारले गठन गरेको छानविन समितिलाई शीघ्र र निष्पक्ष छानबिनको लागि सम्बन्धित निकायको ध्यानाकर्षण गर्ने ।

भाग - दुई

नेपालमा दूरसञ्चार क्षेत्र सम्बन्धी विद्यमान व्यवस्था

२.१ नेपालमा दूरसञ्चार क्षेत्रको विकासक्रम

नेपाल सरकारले अवलम्बन गरेको उदारीकरण नीति अनुसार राष्ट्रिय सञ्चार नीति, २०४९ जारीभई सोही नीतिको आधारमा दूरसञ्चार ऐन, २०५३ र दूरसञ्चार नियमावली, २०५४ लागू गरियो। यस ऐनको कार्यान्वयन पश्चात दूरसञ्चारको क्षेत्रमा निजी क्षेत्रको प्रवेश तथा बहुसेवा प्रदायकका साथै विदेशी लगानीलाई समेत खुला गरियो र स्वतन्त्र नियामक निकायका रूपमा नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणको स्थापना भयो। अनुमतिपत्र प्राप्त छवटा सेवा प्रदायकमध्ये चारवटा सेवा प्रदायक संस्था बन्द भएका छन् र दुईवटा सेवा प्रदायकले दूरसञ्चार सेवा प्रदान गरेका छन्। तालिकामा दूरसञ्चार क्षेत्रको विकासक्रमलाई समय चक्रको आधारमा देखाइएको छ।

वर्ष	दूरसञ्चार सेवाको विकासक्रम
वि.स. १९७०	म्यागनेटो प्रविधिको टेलिफोन सेवाको प्रारम्भ
वि.स. २०१६	दूरसञ्चार विभागको स्थापना
वि.स. २०२१	HF Radio Service द्वारा अन्तर्राष्ट्रिय (भारत तथा पाकिस्तान) दूरसञ्चार सेवाको प्रारम्भ
वि.स. २०३२	दूरसञ्चार संस्थानको स्थापना
वि.सं.२०४४	अन्तरदेशीय ट्रंक सेवा (STD) को प्रारम्भ, ग्रामीण दूरसञ्चार सेवाको शुरूवात
वि.स. २०४९	राष्ट्रिय सञ्चार नीति तर्जुमा
वि.स. २०५३	दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को तर्जुमा, नेपालमा इन्टरनेट/ई-मेल सेवाको शुरूवात
वि.स. २०५४	नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणको स्थापना, दूरसञ्चार नियमावली, २०५४ को तर्जुमा
वि.स. २०५५	प्राधिकरणबाट पहिलो पटक निजी क्षेत्रका सेवा प्रदायकलाई इन्टरनेट (ई-मेल) सेवा सञ्चालनको अनुमतिपत्र प्रदान
वि.स. २०५६	दूरसञ्चार नीति तर्जुमा, नेपालमा मोबाइल सेवाको शुरूवात
वि.स २०५९	Voice सेवा सञ्चालन लागि निजी क्षेत्रको सेवा प्रदायकलाई अनुमतिपत्र प्रदान
वि.स. २०६०	दूरसञ्चार नीति, २०६० तर्जुमा, ग्रामीण दूरसञ्चार सेवा सञ्चालनका लागि निजी क्षेत्रको सेवा प्रदायकलाई अनुमतिपत्र प्रदान
वि.स. २०६१	निजी क्षेत्रको सञ्चालकलाई मोबाइल सेवा सञ्चालनको अनुमति प्रदान
वि.स.२०६४	3G सेवाको शुरूवात (सार्क मुलुकमध्ये 3G सेवा प्रारम्भ गर्ने पहिलो मुलुक)
बि.स.२०६९	दूरसञ्चार सेवाको रेडियो फ्रिक्वेन्सी (बाँडफाँट तथा मूल्यसम्बन्धी नीति, २०६९
बि.स. २०७०	आधारभूत टेलिफोन (Unified Licence) सेवा सञ्चालनको अनुमतिपत्र प्रदान
बि.स. २०७१	ब्रोडब्याण्ड नीति, २०७१
बि.स. २०७२	सूचना तथा सञ्चार प्रविधि नीति, २०७२

वर्ष	दूरसञ्चार सेवाको विकासक्रम
वि.स. २०७३	दूरसञ्चार सेवाको रेडीयो फ्रिक्वेन्सी (बाँडफाँट तथा मूल्यसम्बन्धी) नीति (पहिलो संशोधन), २०७३
वि.स. २०७४	4G सेवाको शुरुवात
वि.स. २०७६	लिलाम बढावढको माध्यमबाट दूरसञ्चार सेवा सञ्चालनको Frequency प्रदान
वि.स. २०७७	भू-उपग्रह नीति, २०७७ स्वीकृत
वि.स. २०७९	नेपाल दूरसञ्चार कम्पनी लिमिटेडले तीन स्थानमा 5G सेवाको परीक्षण गरेको।

२.२ नीतिगत तथा कानूनी व्यवस्था

दूरसञ्चार क्षेत्रको विकासमा उदारीकरणको नीति लिई निजी क्षेत्रको समेत सहभागिता गराई प्रतिस्पर्धात्मक वातावरण तयार गरी उपभोक्तालाई सर्वसुलभ तथा भरपर्दो दूरसञ्चार सेवा उपलब्ध गराउने उद्देश्यले दूरसञ्चार ऐन, २०५३ जारी भयो। ऐनको व्यवस्था बमोजिम सो क्षेत्रको नियामक निकायका रूपमा वि.सं. २०५४ सालमा नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणको स्थापना भएको हो। प्राधिकरणको स्थापना पश्चात् निजी क्षेत्रलाई समेत दूरसञ्चार सेवा सञ्चालन गर्न अनुमति जारी भएको र निजी क्षेत्र समेतको लगानीले यस क्षेत्रलाई प्रतिस्पर्धी बनाई उपभोक्ताले सरल र सहजरूपमा गुणस्तरीय सेवा उपयोग गर्न पाउने स्थिति बनेको छ।

२.२.१ दूरसञ्चार नीति, २०६०

देशको सामाजिक तथा आर्थिक विकासमा सघाउ पुर्‍याउन निजी क्षेत्र समेतको सहभागितामा देशभरि उचित मूल्यमा भरपर्दो दूरसञ्चार सेवा सर्वसुलभ गराउन अनुकूल वातावरणको सृजना गर्नु दूरसञ्चार नीतिको मुख्य उद्देश्य रहेको छ भने यस उद्देश्य प्राप्तिमा सहयोग पुर्‍याउन देशका ग्रामीण तथा शहरी क्षेत्रका सर्वसाधारणको पहुँच दूरसञ्चार सेवामा पुर्‍याउन बसोबास भएका क्षेत्रमा बोलाउँदा सुनिने दूरीमा दूरसञ्चार सेवा उपलब्ध हुने व्यवस्था मिलाइने, देशका शहरी क्षेत्रमा माग अनुसार दूरसञ्चार सेवा उपलब्ध गराइने, व्यापारिक क्षेत्रलाई व्यावसायिक दूरसञ्चार सेवा उपलब्ध गराइने व्यवस्था मिलाइने, शहरी क्षेत्रका उपभोक्तालाई विभिन्न सेवा प्रदायकबाट सेवा चयन गर्न पाउने व्यवस्था क्रमशः विस्तार गर्दै लगिने र ग्रामीण क्षेत्रको विकास तथा गरिबी निवारणको लागि उपयुक्त सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्न पाउने व्यवस्था मिलाउने उद्देश्य रहेका छन्। नीतिको बुँदा नम्बर ५.६.२ अनुसार दूरसञ्चार सेवाको लगानीमा कम्तीमा २० प्रतिशत नेपाली लगानी हुनुपर्ने व्यवस्था रहेको छ।

२.२.२ ब्रोडब्यान्ड नीति, २०७१

ब्रोडब्यान्ड नीति, २०७१ मा नेपालमा ब्रोडब्यान्ड पूर्वाधार एवम् सेवाको विकास, विस्तार तथा प्रवर्द्धन सुनिश्चित गरी दिगो, समतामूलक, समावेशी विकास हासिल गर्नु, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा विभिन्न समुदायको बीचमा विद्यमान पहुँचको असमानता हटाउँदै विशेषतः ग्रामीण समुदायको आवश्यकताका आधारमा अत्याधुनिक, भरपर्दो एवम् सुरक्षित ब्रोडब्यान्ड पूर्वाधार तथा सेवाको विकास एवम् विस्तार गर्ने र ज्ञानमा

आधारित समाज निर्माणका साथै सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रभावकारी प्रयोगद्वारा विकासका वृहत्तर लक्ष्य प्राप्त गर्ने उद्देश्यले ब्रोडब्याण्ड पूर्वाधार र सेवाहरूको विकास एवम् विस्तार गर्ने उद्देश्य रहेका छन्।

२.२.३ सूचना तथा सञ्चार प्रविधि नीति, २०७२

सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगबाट नेपाललाई सूचना तथा ज्ञानमा आधारित समाजमा रुपान्तरण गर्ने सोच रहनुका साथै सूचना तथा सञ्चार प्रविधि मार्फत देशभर सुशासन, दिगो विकास एवम् गरिबी न्यूनीकरणका लक्ष्यहरू हासिल गर्नु यस नीतिको प्रमुख उद्देश्य रहेको छ।

२.२.४ भू-उपग्रह नीति, २०७७

नेपालको आफ्नै भू-उपग्रहको स्थापना, सञ्चालन तथा उपयोग गरी विकासको बहुआयामिक क्षेत्रहरूमा योगदान पुर्‍याई समृद्धि हासिल गर्ने सोच रही दूर्गम र अति विकट भौगोलिक क्षेत्रका जनता समक्ष ब्रोडब्याण्ड इन्टरनेट सेवा र प्रसारण सेवाको पहुँच सुनिश्चित गर्ने, राष्ट्रिय सुरक्षा, विपद् व्यवस्थापन तथा नेभिगेशन लगायतका सेवाहरूका लागि विश्वसनीय र प्रभावकारी सञ्चार संयन्त्रको व्यवस्था गर्ने, सन् २०२४ सम्ममा कूल ग्राहस्थ्य उत्पादनमा डिजिटल क्षेत्रको योगदान उल्लेख्य रूपमा वृद्धि गर्ने लक्ष्य रहेका छन्।

२.२.५ दूरसञ्चार सेवाको रेडियो फ्रिक्वेन्सी (बाँडफाँट तथा मूल्य सम्बन्धी) नीति, २०८०

दूरसञ्चार सेवाग्राहीलाई तार रहित नविनतम प्रविधि प्रयोग गरी दूरसञ्चार सेवाहरू उपलब्ध गराउनका लागि उपलब्ध रेडियो फ्रिक्वेन्सीको वैज्ञानिक, कुशल एवम् प्रभावकारी व्यवस्थापनको निम्ति दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा ६९ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी रेडियो फ्रिक्वेन्सी नीति निर्धारण समितले बनाएको यस "दूरसञ्चार सेवाको रेडियो फ्रिक्वेन्सी (बाँडफाँट तथा मूल्य सम्बन्धी) नीति, २०८०" समितिबाट स्वीकृत भएको मितिदेखि लागू हुनेछ।

२.२.६ विभिन्न ऐन नियममा भएका व्यवस्थाहरू

दूरसञ्चार सेवालाई गुणस्तरीय, भरपर्दो र विश्वसनीय बनाउन, नियामक निकायको कामलाई व्यवस्थित गर्न दूरसञ्चार ऐन, २०५३ जारी भएको। सोको साथमा दूरसञ्चार नियमावली, २०५४, अनुमतिपत्र बहाल नरहेका दूरसञ्चार सेवा प्रदायकको सम्पत्ति व्यवस्थापन नियमावली, २०७९ (संसोधन २०८०) जारी भएको। यसको साथै दूरसञ्चार प्राधिकरणले सेवालाई भरपर्दो र व्यवस्थित बनाउन विभिन्न विनियमावलीहरू समेत जारी गरेको। त्यस्तै विदेशी लगानी तथा प्रविधि हस्तान्तरण ऐन, २०७५ र ऐ. नियमावली २०७७ र कम्पनी ऐन, २०६३ का केही प्रावधानहरू आकर्षित हुने।

सेवा प्रदायक कम्पनीको अनुमतिपत्र र नवीकरण सम्बन्धी व्यवस्था:

- अनुमतिपत्र नलिई दूरसञ्चार सेवा सञ्चालन गर्न नपाइने व्यवस्था। (दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा २१।

- नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणले दूरसञ्चार सेवा सञ्चालन गर्ने अनुमतिपत्रको लागि सूचना प्रकाशन गर्ने (दफा २२)
- दूरसञ्चार सेवा सञ्चालन गर्न चाहने सेवाप्रदायकले अनुमतिपत्रको लागि निवेदन दिनुपर्ने। (दफा २३)
- नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणबाट प्राप्त निवेदनमा आवश्यक जाँचबुझ गरी तोकिए बमोजिम दस्तुर लिई निवेदकलाई अनुमतिपत्र दिने व्यवस्था। (दफा २४)
- अनुमतिपत्रको अवधि बढीमा पच्चीस वर्षको हुने र एक पटकमा दश वर्षभन्दा बढी अवधिको अनुमतिपत्र प्रदान नगरीने। अनुमतिपत्र नवीकरण गर्न सकिने र एक पटकमा पाँच वर्षमा नबढाई नवीकरण गरिने। (दफा २५)
- अनुमतिपत्र संशोधनको लागि अनुमति प्राप्त व्यक्तिले नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणमा निवेदन दिएमा अनुमतिपत्रमा मुलभूत कुरामा फरक नपर्ने गरी प्राधिकरणले संशोधन गर्न सक्ने व्यवस्था रहेको छ। (दफा २६)
- अनुमतिपत्रको बिक्री वा हस्तान्तरण गर्न सक्ने व्यवस्था रहेको छ। (दफा २७)
- तोकिए बमोजिमको अवधिभित्र दूरसञ्चार सेवा सञ्चालन नगरेमा अनुमतिपत्र खारेज गर्न सक्ने व्यवस्था रहेको छ। (दफा २८)
- अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिले पालन गर्नुपर्ने शर्तहरू तोक्न सक्ने व्यवस्था छ। (दफा २९)
- नेपाल सरकारको स्वामित्व हुने सम्बन्धी व्यवस्था। (दफा ३३)

फ्रिक्वेन्सी सम्बन्धी व्यवस्था:

- रेडियो फ्रिक्वेन्सी सम्बन्धी नीति निर्धारण तथा बाँडफाड गर्न सूचना तथा सञ्चार मन्त्रीको अध्यक्षतामा रेडियो फ्रिक्वेन्सी नीति निर्धारण समितिको व्यवस्था। (दफा ३९)
- समितिले निर्धारण तथा बाँडफाँट गरेको फ्रिक्वेन्सीको अधीनमा रही दूरसञ्चार सेवाको लागि प्रयोग हुने फ्रिक्वेन्सी तोक्ने तथा वितरण गर्ने काम नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणले गर्ने व्यवस्था (दूरसञ्चार नियमावली २०५४ को नियम २९(२)

सेवा प्रवाह, नियमन र गुणस्तर सम्बन्धी व्यवस्था:

- नेपाल सरकार आफैले दूरसञ्चार सेवा सञ्चालन गर्न, गराउन पनि सक्ने र अनुमतिपत्रको लागि सूचना प्रकाशन गरि सेवा प्रदायक छनोट गर्न सक्ने व्यवस्था। (ऐनको परिच्छेद-४ र परिच्छेद-५)
- नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणले आवश्यकता अनुसार अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिले गरेको कामकारबाही वा उपलब्ध गराएको सेवाको निरीक्षण वा जाँचबुझ गर्ने व्यवस्था। (दफा १७)
- प्राधिकरणले दूरसञ्चार सेवा र दूरसञ्चार सम्बन्धी यन्त्र, उपकरण तथा सुविधाहरूको गुणस्तर निर्धारण तथा दूरसञ्चार सेवा सञ्चालन गर्दा कायम गर्नुपर्ने न्यूनतम् स्तर तोक्ने व्यवस्था। (दफा १४)

कारबाही सम्बन्धी व्यवस्था:

- कुनै व्यक्तिले अनुमतिपत्र नलिई वा अनुमतिपत्रमा उल्लेखित शर्तहरूको पालना नगरी वा दूरसञ्चार ऐन र ऐन अन्तर्गत बनेको नियमको उल्लङ्घन गरेमा वा प्राधिकरणले दिएको आदेश वा निर्देशन पालना नगरेमा बिगो असुल, जरिवाना, क्षतिपूर्ति भराउने व्यवस्था। (दफा ४७)

२.३ कर प्रशासन सम्बन्धी (आयकर ऐन, २०५८ र ऐ. नियमावली, २०५९)

२.३.१ स्वयं कर निर्धारण सम्बन्धी व्यवस्था

- आयकर ऐन, २०५८ का दफा ३ बमोजिमको व्यक्तिले प्रत्येक आय वर्षको लागि ऐनको दफा ९६ बमोजिम आय वर्ष समाप्त भएको मितिले ३ महिना भित्र विवरण पेश गरी दफा ९९ बमोजिम स्वयं कर निर्धारण गरी कर दायित्व यकीन गर्ने र कर बुझाउनु पर्ने कानूनी व्यवस्था रहेको छ।
- आयकर ऐन, २०५८ को दफा ५७ बमोजिम कुनै निकायको विगत तीन वर्ष अघिसम्मको स्वामित्वको तुलनामा पचास प्रतिशत वा सोभन्दा बढी स्वामित्व परिवर्तन भएमा सो निकायले आफ्नो स्वामित्वको सम्पत्ति वा आफूले वहन गरेको दायित्व निःसर्ग गरेको मानिने र निकायको ५० प्रतिशत वा सो भन्दा बढी स्वामित्व परिवर्तन हुँदा परिवर्तन भएको मितिभन्दा अघि र स्वामित्वमा परिवर्तनपश्चातको अवधिको छुट्टै विवरण सहितको आय विवरण पेश गर्नु पर्दछ। आयकर ऐन, २०५८ को परिच्छेद-८ को अधीनमा रही सम्पत्ति र दायित्वबाट प्राप्त खुद लाभको गणना गरी कर निर्धारण गर्नुपर्ने कानूनी व्यवस्था छ।
- आयकर ऐन, २०५८ को दफा ९५क. को उपदफा (२)(ख) बमोजिम नेपाल धितोपत्र बोर्डमा सूचीकरण नभएको निकायको हितको निःसर्गबाट प्राप्त लाभको हकमा जुन निकायको हित निःसर्ग भएको हो सोही निकायले बासिन्दा प्राकृतिक व्यक्तिको हकमा प्राप्त लाभको दश प्रतिशत, बासिन्दा निकायको हकमा लाभको पन्ध्र प्रतिशत र अन्यको हकमा लाभ रकमको पच्चिस प्रतिशतका दरले अग्रिम कर असुल गरी ऐनको दफा ९५क. को उपदफा (१) बमोजिम प्रत्येक महिना समाप्त भएको मितिले पच्चीस दिनभित्र विवरण र कर दाखिला गर्नुपर्ने कानूनी व्यवस्था रहेको छ।

२.३.२ संशोधित कर निर्धारण

- करदाताले स्वयं कर निर्धारण गरी ऐनको दफा ९९ बमोजिम पेश गरेको विवरण ऐनको उद्देश्य बमोजिम न्यायोचित आधारमा समायोजन गर्न विभागले संशोधित कर निर्धारण गर्न सक्ने व्यवस्था ऐनको दफा १०१ मा रहेको छ। यस्तो संशोधित कर निर्धारण ऐनको दफा ९६ बमोजिम आय विवरण पेश गर्नुपर्ने मितिले चार वर्षभित्रमा गरिसक्नुपर्ने व्यवस्था छ। तर सोही दफाको उपदफा (४) को अवस्था रहेमा जुनसुकै बखत यस्तो कर निर्धारण गर्न सकिने कानूनी व्यवस्था रहेको छ।
- कुनै व्यक्तिले आफ्नो आय अर्को व्यक्तिसँग विभाजन गर्ने प्रयत्न गरी सो बाट बुझाउनु पर्ने करमा कुनै कमी आउने देखिएमा दायित्व घटी हुन नदिन आन्तरिक राजस्व विभागले लिखित रूपमा सूचना दिएर प्रत्येक व्यक्तिको आय गणना गर्दा समावेश वा कट्टी गरिने रकमहरू समायोजन गर्न सक्दछ। विभागले

आय विभाजन गर्न खोजेको हो वा होइन भन्ने कुरा यकीन गर्न हस्तान्तरणको लागि गरिएको कुनै पनि भुक्तानीको बजार मूल्यको आधार लिने गर्दछ। करमा कमी ल्याउन कुनै व्यक्ति र सम्बद्ध व्यक्तिवीच प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा एक वा बढी मध्यस्थ निकायहरूद्वारा कुनै प्राप्त गरिने रकम वा गरिने खर्चहरूको हस्तान्तरण र सो हस्तान्तरणद्वारा सो व्यक्ति वा सम्बद्ध व्यक्तिबाट बुझाउनु पर्ने करमा कमी ल्याउन गरिएको प्रयासलाई आयको खण्डीकरण गरेको मानी उपर्युक्त अनुसार समायोजन गरिन्छ। त्यसैगरी कुनै सम्पत्ति हस्तान्तरण गरिलिने व्यक्तिले सो सम्पत्तिबाट प्राप्त गर्ने रकम वा उपभोग गर्ने रकम वा सो सम्पत्तिको स्वामित्व लिए बापत व्यहोरेको खर्च वा दिएको भुक्तानीका सम्बन्धमा करको दायित्व कम हुने गरी भएको हस्तान्तरणलाई पनि आयको खण्डीकरण मानी उपयुर्क्त अनुसार विभागले समायोजन गर्न सक्दछ। विभागले कुनै व्यक्तिले आय विभाजन गर्न खोजेको हो वा होइन भन्ने कुरा यकीन गर्दा हस्तान्तरणका लागि गरिएको कुनै पनि भुक्तानीको बजार मूल्यको आधार लिन सक्ने व्यवस्था आयकर ऐनको दफा ३४ ले गरेको छ। (आयको खण्डीकरण)

- आन्तरिक राजस्व विभागले आयकर ऐन बमोजिम कर दायित्वको यकीन गर्ने प्रयोजनको लागि कर मुक्ति योजनाको भागको रूपमा गरिएको वा गर्न खोजिएको कुनै प्रबन्ध वा प्रबन्धको कुनै भागलाई पुनः चारित्रीकरण अर्थात सो प्रबन्धका अंशहरूलाई सो प्रबन्धमा तोकिए अनुसार व्याख्या नगरी कर घट्न नदिने गरी व्याख्या वा व्यवहार गर्न सक्दछ। त्यसैगरी विभागले कुनै प्रबन्ध वा प्रबन्धको भागले कुनै सारभूत आर्थिक असर नदेखाउने रहेछ भने सोलाई बेवास्ता गर्न सक्दछ। तर यस्तो प्रबन्धबाट कर दायित्वमा असर नपरेको देखापर्दछ कुनै प्रबन्ध वा प्रबन्धको भागको स्वरूपले सोको सारभूत तत्वलाई प्रतिबिम्बित नगरेको अवस्थामा पनि विभागले सो प्रबन्ध वा सोको भागलाई अमान्य गरी वा पुनःचारित्रीकरण गरी करको दायित्व यकीन गर्न सक्ने व्यवस्था ऐनको दफा ३५ले गरेको छ। (कर मुक्ति विरुद्धको सामान्य नियम)

२.३.३ संशय कर निर्धारण

- आयकर ऐन, २०५८ को दफा १०२ को उपदफा (२) मा ऐनको दफा ९६ को उपदफा (५) बमोजिमको अवस्था रहेमा विभागले कुनै आय वर्ष वा उक्त वर्षको अशंको लागि न्यायोचित आधारमा कर निर्धारण गर्नसक्ने व्यवस्था गरेको देखिन्छ। ऐनको दफा ९६ को उपदफा (५) मा भएको अवस्था बमोजिम कुनै व्यवसाय गरिरहेको व्यक्ति नेपाल छोडेर अनिश्चत समयको लागि बाहिर जाने भएमा वा व्यवसाय नै छोड्ने वा टाट पल्टिएर वा ऋणमा डुबेर विघटन हुने अवस्था वा विभागले अन्यथा उपयुक्त सम्झेमा संशय कर निर्धारण गरी कर असुल गर्ने अधाधिकार आयकर ऐनले विभागलाई दिएको छ।

२.३.४ पुनरावलोकन तथा पुनरावेदन सम्बन्धी व्यवस्था

- आयकर ऐनको दफा ११४ मा ऐनको दफा १०१ बमोजिम भएको संशोधित कर निर्धारण उपर चित्त नबुझ्ने व्यक्तिले कर निर्धारण भएको रकम मध्ये विवादित कर रकमको एक चौथाइ रकम बुझाई विभाग समक्ष प्रशासकीय पुनरावलोकनको लागि निवेदन दिन सक्ने व्यवस्था रहेको छ।

- विभागको निर्णय उपर चित्त नबुझ्ने व्यक्तिले निर्धारित कर रकममध्ये विवादित कर रकम, शुल्क र जरिवानाको पचास प्रतिशत रकम धरौटी वा बैंक जमानत राखी राजस्व न्यायाधिकरणमा पुनरावेदन दिन सक्ने व्यवस्था ऐ. ऐनको दफा ११६ मा व्यवस्था गरिएको छ।

२.४ दूरसञ्चार क्षेत्रसँग सम्बन्धित संस्थागत व्यवस्था

२.४.१ सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय

सूचना तथा सञ्चार क्षेत्रको विकास तथा विस्तारका लागि सञ्चार मन्त्रालयको स्थापना वि.सं. २०२८ साल साउन १ गते भएको थियो। नेपाल सरकार (कार्य विभाजन) नियमावली, २०७४ बमोजिम साविक सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालयमा सूचना प्रविधि क्षेत्र समेत थप गरी मन्त्रालयको नाम सञ्चार तथा सूचना प्रविधि कायम गरिएको हो। हाल दूरसञ्चार क्षेत्रसमेतको नियामकको रूपमा यस मन्त्रालयले काम गर्दै आएको छ। दूरसञ्चार सेवाको क्षेत्रमा मन्त्रालयको कार्यक्षेत्र देहाय अनुसार रहेको छ।

- सञ्चार तथा सूचना, दूरसञ्चार, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिसम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्ड, कार्यान्वयन र नियमन;
- दूरसञ्चार र प्रसारण फ्रिक्वेन्सी बाँडफाँट, शुल्क निर्धारण र नक्साङ्कन, प्रयोगको अनुमति, नवीकरण र नियमन;
- सूचना र सञ्चार प्रविधिसम्बन्धी अध्ययन, अनुसन्धान, प्रवर्द्धन र नियमन;
- माइक्रोवेभ प्रणालीको विस्तार, ब्यान्डविथको अन्तर्राष्ट्रिय कनेक्टिभिटी र रेडियोयन्त्र प्रयोग;
- भू-उपग्रहको उपयोग;
- सूचना प्रविधिको प्रवर्द्धन, राष्ट्रिय सूचना प्रविधि केन्द्र र सूचना प्रविधि पार्क, साइबर सुरक्षा;
- मन्त्रालयसम्बन्धी सार्वजनिक संस्थान, प्राधिकरण, समिति, प्रतिष्ठान, कम्पनी आदिको सञ्चालन र नियमन;

२.४.२ नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरण

गठन, कार्यक्षेत्र तथा काम, कर्तव्य र अधिकार

- दूरसञ्चार क्षेत्रको नियामक निकायको रूपमा रहने गरी दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा ५ को उपदफा (१) मा प्राधिकरणमा दूरसञ्चार सेवासँग सम्बन्धित प्राविधिक र प्रशासनिक, बजार व्यवस्थापन, लेखा र लेखा परिक्षण वा कानूनी क्षेत्रमा तोकिए बमोजिम योग्यता र अनुभव भएका अध्यक्ष सहित पाँचजना सदस्यहरू रहने गरी प्राधिकरणको गठन हुने, सोही दफाको उपदफा (२) मा प्राधिकरणका अध्यक्ष र सदस्यहरूको नियुक्तिको सम्बन्धमा, उपदफा (४) मा प्राधिकरणका वरिष्ठ अधिकृत कर्मचारीहरू मध्येबाट अध्यक्षले तोकेको कर्मचारीले प्राधिकरणको सचिव भई काम गर्ने व्यवस्था रहेको छ।

काम, कर्तव्य र अधिकार

दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा १३ बमोजिम नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणको काम, कर्तव्य र अधिकार देहायबमोजिम तोकिएको छ।

- दूरसञ्चार सेवाको विकासको लागि नेपाल सरकारले अपनाउनु पर्ने नीति, योजना र कार्यक्रमको सम्बन्धमा नेपाल सरकारलाई सुझाव दिने।
- दूरसञ्चार सेवा तथा सुविधा सर्वसुलभ र भरपर्दो बनाउने।
- आधारभूत दूरसञ्चार सेवा र सुविधा नेपालभरका शहरी तथा ग्रामीण सबै क्षेत्रमा पुऱ्याउन आवश्यक व्यवस्था गर्ने।
- दूरसञ्चार सेवा सञ्चालनमा स्वदेशी तथा विदेशी निजी क्षेत्रका लगानीकर्ताहरूलाई सहभागी बनाउने।
- दूरसञ्चार सेवा र सुविधा सर्वसाधारण सबैलाई उपलब्ध गराउन त्यस्तो सेवा र सुविधा प्रदान गर्ने व्यक्तिहरूबीच समन्वय र स्वस्थ प्रतिस्पर्धा हुने व्यवस्था गर्ने।
- दूरसञ्चार सेवा र दूरसञ्चार सम्बन्धी यन्त्र तथा उपकरणहरूको स्तर तोक्ने, गुणस्तर निर्धारण गर्ने तथा स्वीकृत गर्ने।
- दूरसञ्चार सेवालाई नियमित र व्यवस्थित गर्ने।
- दूरसञ्चार सेवा सञ्चालन गर्न अनुमतिपत्र दिने।
- अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिले दूरसञ्चार सेवा उपलब्ध गराए बापत लिने शुल्क स्वीकृत र नियमित गर्ने।
- रेडियो फ्रिक्वेन्सी नीति निर्धारण समितिद्वारा निर्धारित नीतिअनुरूप फ्रिक्वेन्सीसम्बन्धी काम गर्ने।
- दूरसञ्चारको क्षेत्रमा नयाँ प्रविधिको विकास तथा उपयोगबारे अनुसन्धान गर्ने, गराउने।
- दूरसञ्चार क्षेत्रको लागि दक्ष जनशक्ति विकास गराउने।
- उपभोक्ताहरूको हक हितको संरक्षण हुने गरी दूरसञ्चार सेवाको विकास गर्ने, गराउने।
- दूरसञ्चारका सम्बन्धमा नेपाललाई अन्तर्राष्ट्रिय ट्रान्जिटको रूपमा विकास गर्ने, गराउने।
- दूरसञ्चार सेवाको विकास र प्रवर्द्धनका लागि आवश्यक र उपयुक्त अन्य काम गर्ने।

प्राधिकरणलाई उपर्युक्त कार्यसम्पादन गर्न दूरसञ्चार ऐन, २०५३ ले प्राधिकरणलाई देहाय बमोजिमको अधिकार प्रदान गरेको छ :

- दूरसञ्चारसम्बन्धी यन्त्र, उपकरण तथा सुविधाहरूको गुणस्तर निर्धारण गर्ने।
- अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिलाई आवश्यक आदेश वा निर्देशन दिने।
- दूरसञ्चार सेवा प्रदायकहरू बीच र सेवा प्रदायक र ग्राहकबीच पर्ने विवाद समाधान गर्ने।
- दूरसञ्चार सेवाको निरीक्षण र जाँचबुझ गर्ने।
- अनुमतिपत्र जारी, नवीकरण, खारेज, संशोधन गर्ने एवम् ऐन बमोजिम कार्य नगरेमा सेवा प्रदायकहरूलाई दण्ड जरिवाना गर्ने।
- सेवा प्रदायकलाई आवश्यक पर्ने विदेशी मुद्रा सटहीको सिफारिश गर्ने।
- क्षतिपूर्ति निर्धारण गर्ने।
- सेवा प्रदायकलाई जग्गाको घर जग्गा उपयोग वा प्राप्तिका लागि आवश्यकतानुसार नेपाल सरकारलाई सिफारिश गर्ने।
- महसुल दर र अन्तरआबद्धता सम्बन्धमा निर्देशिका बनाई लागु गर्ने।

- प्राधिकरणलाई आवश्यक पर्ने विनियम बनाउने।
- ग्रामीण दूरसञ्चार विकास कोषमा जम्मा गर्ने रकमको दस्तुर निर्धारण गर्ने।

नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणको मौजुदा सङ्गठन संरचना

- नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणको मौजुदा सङ्गठन संरचनामा अध्यक्षको मातहतमा ३१ जना प्राविधिक कर्मचारी र ३९ जना प्रशासनिक गरी ११० कर्मचारीहरू रहेकोमा ४७ जना प्रशासनतर्फका सहायक कर्मचारीहरू रहेको देखिन्छ, जुन देहायबमोजिम रहेको छः

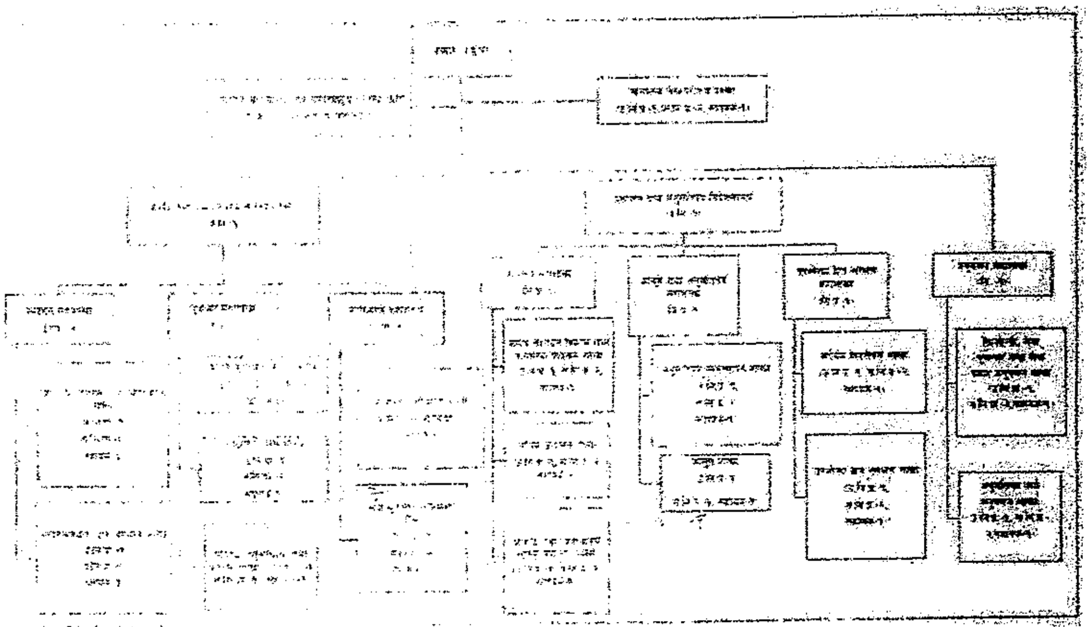

संगठन संरचना

२.५ नेपालको दूरसञ्चार सेवा सञ्चालन सम्बन्धी व्यवस्था

नेपालमा वि.सं. १९७० साल देखि म्यागनेटो प्रविधिको टेलिफोन सेवाको प्रारम्भ भई दूरसञ्चार सेवाको शुरुवात भएपछि क्रमशः विभिन्न सेवा सञ्चालनमा आए।

२.५.१ आधारभूत दूरसञ्चार सेवा

आधारभूत दूरसञ्चार सेवा भन्नाले Public Switched Telephone Network (PSTN) प्रविधिमा आधारित टेलिफोन सेवा तथा Wireless in Local Loop (WLL) प्रविधिमा आधारित रहेर सञ्चालन हुने सेवा बुझिन्छ। जसअन्तर्गत स्थानीय टेलिफोन सेवा, अन्तर्राष्ट्रिय ट्रंक टेलिफोन सेवा र लिज सर्किट सेवा पर्दछन्।

२.५.२ मोबाइल टेलिफोन सेवा

- मोबाइल टेलिफोन सेवा भन्नाले ताररहित प्रविधिबाट सञ्चालन हुने र प्रयोगकर्ता गतिशिल रहेको अवस्थामा समेत अविच्छिन्नरूपमा सेवा प्रदान गर्ने प्रविधिमा आधारित टेलिफोन सेवा हो। मोबाइल दूरसञ्चार सेवामा प्रवाह गर्नका लागि तारको सट्टा रेडियो तरङ्ग (Frequency) को प्रयोग गरिन्छ। मोबाइल टेलिफोन सेवाबाट Voice

Communication बाहेक SMS, MMS, र Data सुविधाहरू समेत उपभोग गर्न सकिन्छ। यस अन्तर्गत हाल नेपालमा 2G/GSM, 3G/WCDMA, र 4G/LTE सेवा व्यावसायिकरूपमा सञ्चालनमा रहेका छन्।

- दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा २३ (२) बमोजिम दूरसञ्चार सेवाको Voice Communication बाहेक अन्य दूरसञ्चार सेवा सञ्चालन गर्नको लागि अन्य अतिरिक्त सेवाहरू खुला गरिएका छन्।

२.५.३ इन्टरनेट (ई-मेल सहित) सेवा

इन्टरनेट सेवा एउटा विश्वव्यापी नेटवर्क हो, जसबाट संसारको कुनै पनि स्थानमा रहेका Computing उपकरणहरूलाई एक आपसमा जोडी डाटाको आदान प्रदान गर्ने कार्य गर्न सकिन्छ। ई-मेल (E-Mail) अर्थात् इलेक्ट्रोनिक मेल भन्नाले कम्प्युटरको माध्यमबाट पठाइने संदेश पत्र हो। यस सेवामा टेलिफोन वा अन्य कुनै मध्यमबाट इन्टरनेट/ ई-मेल सेवा प्रदायकको सर्भर (Server) भएर संसारको जोसुकैलाई (जसले यो सेवा लिएको) कुनै पनि स्थानमा ई-मेल पठाउन सकिन्छ।

२.५.४ जी.एम.पी.सी.एस. सेवा

Global Mobile Personal Communication by Satellite (GMPCS) मोबाइल कम्युनिकेशनसँग मेल खाने स्याटेलाईटमा आधारित प्रविधि हो। स्याटेलाईटको प्रयोग गरिने भएको कारणले गर्दा देशको जटिल भौगोलिक बनावटले यसका प्रयोगकर्ताहरूलाई कुनै बाधा पुर्‍याउँदैन र यो प्रविधि प्राकृतिक प्रकोपको अवस्थामा समेत अविछिन्न दूरसञ्चार सेवा पुर्‍याउन महत्वपूर्ण हुन्छ।

२.५.५ नेटवर्क सेवा

नेटवर्क सेवा भन्नाले विभिन्न व्यक्ति संस्थाहरू बीच डाटाको आदान प्रदान गर्न नेटवर्क स्थापना गर्ने एवम् अन्तर्राष्ट्रिय ब्याण्डविथ सेवालाई नेपाल भित्र ल्याउने कार्यलाई बुझाउँछ।

२.५.६ नेपालमा दूरसञ्चार सेवाको वर्तमान अवस्था

नेपाल टेलिकम, एनसेल, नेपाल स्याटलाईट, युटीएल, स्मार्ट टेलिकम र सिजी टेलिकम सहित ६ भ्वाइस (Voice) सेवा प्रदायकले अनुमतिपत्र लिएकोमा हाल नेपाल टेलिकम र एनसेल २ भ्वाइस (Voice) सेवा प्रदायकले मात्र सेवा प्रदान गरेका छन्। त्यस्तै २३ वटा नेटवर्क सेवा प्रदायक, १२८ इन्टरनेट सेवा प्रदायक, दुई वटा Global Mobile Personal Communication by Satellite (GMPCS) र एउटा इन्टरनेशनल ट्रंक टेलिफोन सेवा प्रदायकको अनुमतिपत्र प्राप्त गरी सञ्चालनमा रहेका छन्।

क्र.सं.	अनुमतिपत्र प्राप्त संस्था	हालको अवस्था	कैफियत
१	नेपाल टेलिकम	सेवा सञ्चालनमा रहेको।	
२	एनसेल आजियाटा लिमिटेड	सेवा सञ्चालनमा रहेको।	
३	नेपाल स्याटेलाईट कम्पनी	अनुमतिपत्र नवीकरण नभई रद्द भएको।	
४	युनाइटेड टेलिकम	अनुमतिपत्र नवीकरण नभई रद्द भएको।	
५	स्मार्ट टेलिकम	अनुमतिपत्र नवीकरण नभई रद्द भएको।	

६	स्मार्ट टेलिकम	अनुमतिपत्र नवीकरण नभई रद्द भएको।	

- फ्रिक्वेन्सी वितरण तथा व्यवस्थापन गर्नको लागि र दूरसञ्चार क्षेत्रलाई थप प्रतिस्पर्धी बनाउनको लागि दूरसञ्चार सेवाको रेडियो फ्रिक्वेन्सी (बाँडफाँट तथा मूल्य सम्बन्धी) नीति, २०८० स्वीकृति भएको छ। दूरसञ्चार क्षेत्रमा प्रयोग गर्न सकिने नयाँ फ्रिक्वेन्सी व्याण्डहरू पहिचान गर्ने तथा Spectrum Pricing सम्बन्धमा अन्तर्राष्ट्रिय व्यवस्थाहरूको अध्ययन भएको छ। नवीनतम् सेवा 5G को परीक्षणको लागि नेपाल दूरसञ्चार कम्पनि लिमिटेडलाई 2600 MHz Band मा 60 MHz फ्रिक्वेन्सी एक वर्षको लागि उपलब्ध गराइएको छ।
- दूरसञ्चार सेवामा प्रयोग हुने फ्रिक्वेन्सीहरू प्रयोग गरेवापत विभिन्न सेवाप्रदायकहरूबाट अक्षेरुपी तीन अर्ब पचास करोड उनान्सय लाख एक हजार चार सय असी रुपैंया नेपाल सरकारको राजस्व खातामा दाखिला भएको छ। मोबाईल सेवा प्रदायकहरूको नेटवर्क प्रयोग गरी सञ्चालन हुने Value Added Services (VAS) का निमित्त दूरसञ्चार सेवा प्रदायकहरू तथा VAS सेवा प्रदायकहरूलाई विभिन्न Short Code/USSD Code हरू प्रदान गरिएको छ।
- विद्युतीय अन्य अतिरिक्त सेवालाई थप व्यवस्थित गर्न Digital Value-Added Services (DVAS) सञ्चालन गर्ने सम्बन्धी कार्यविधि, २०८० लागू गरिएको छ। सेवा गुणस्तर कायम गर्ने सम्बन्धमा सेवा गुणस्तर विनियमावली, २०७३ अनुरुप देशका विभिन्न स्थानहरूमा Drive Test सम्पन्न गरी प्राप्त प्रतिवेदनहरू सार्वजनिक गरेको छ। दूरसञ्चार सेवामा प्रयोग हुने उपकरणहरूको गुणस्तर व्यवस्थापन गर्न Type Approval Certificate जारी गर्ने गरिएको छ।
- प्राधिकरणबाट अनुमतिपत्र प्रदान गरिएका विभिन्न ३१ वटा सेवाप्रदायकहरूले अनुमतिपत्रका शर्तहरू बमोजिम कार्य गरे/नगरेको सम्बन्धमा अनुगमन गरी शर्तहरू बमोजिम कार्य नगर्ने सेवाप्रदायकहरूलाई नियमानुसार कारबाहीको प्रक्रिया अगि बढाएको छ।
- ग्रामीण दूरसञ्चार विकास कोष परिचालन गरी मध्यपहाडी लोकमार्ग तथा जिल्ला सदरमुकाम जोड्ने महामार्ग/ब्याकबोन नेटवर्क निर्माण गर्ने कार्यअन्तर्गत हालसम्म १,६९२ कि.मि. अप्टिकल फाइबर बिछ्याउने कार्य सम्पन्न भएको छ। साथै, ७०८ स्थानीय तहका कार्यालयहरू, ५,९३३ वडा कार्यालयहरू, ५,३१८ सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयहरू र ४,८४५ स्वास्थ्य संस्थाहरूमा ब्रोडब्याण्ड सेवा उपलब्ध गराएको छ।

२.५.७ नेपालमा सञ्चालित दूरसञ्चार सेवा सञ्चालनको वर्तमान अवस्था

1. Voice Telephony

1.1 Subscription of Voice Telephony Service

Operator	Service	Technology	Koshi Province	Madhesh Province	Bagmati Province	Gandaki Province	Lumbini Province	Karnali Province	Su.Pa. Province	Total	
Nepal Telecom	Fixed	PSTN								295,250	620,017
		FTTH Voice								323,681	
		VSAT								86	
		WLL#									
	Mobile	CDMA#									33,921,328
		GSM/IMT								20,719,957	
Ncell Axiata Ltd.		GSM/IMT								13,201,371	
Others	GMPCS	GMPCS								2,986	2,986
Total										34,544,331	34,544,331

Voice Telephony Service	Population Penetration (%)	Market Proportion (%)
Fixed	2.13	1.79
Mobile	116.31	98.20
GMPCS	0.01	0.01
Total	118.45	100.00

*Population Projection (2021-2031): 2,91,64,578. Source: cbs.gov.np
CDMA & WLL service phased out by Nepal Telecom from Shrawan, 2080.

1.4 Population Penetration (%) of Voice Service (Based on Subscription)

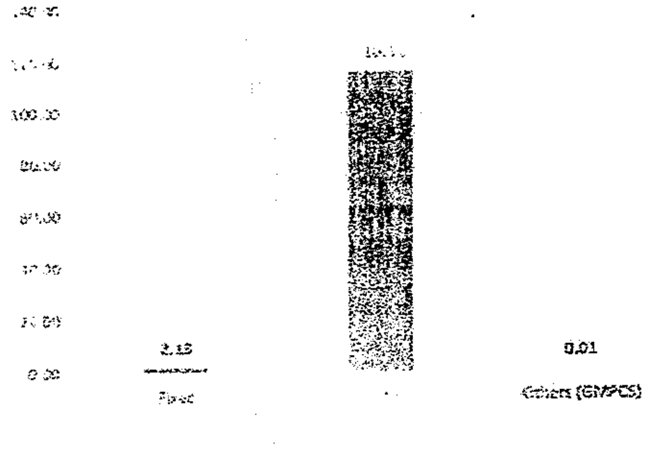

1.2 Service wise Market Proportion of Voice Service (Based on Subscription)

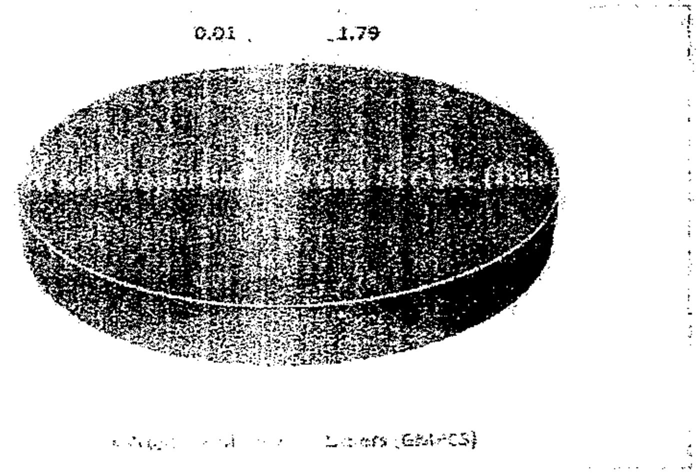

1.3 Operator-wise Market Proportion ... Service (Based on Sim Subscription)

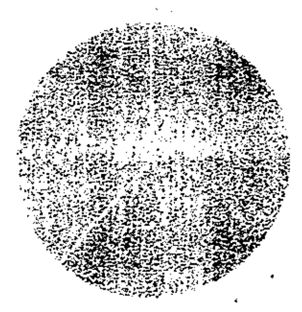

नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरण, mis २०८० भाद्रसम्म)

नेपालमा २०८० साल श्रावण मसान्तसम्म ... फोन सेवाको घनत्व ११८.५७% पुगेको छ, भने ब्रोडब्याण्ड सेवाको घनत्व १३५.८७% रहेको ... Broadband सेवाको घनत्व ४०.५५% पुगेको छ।

२.६ नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणको प्रभावकारिता

दूरसञ्चार ऐन २०५३, दूरसञ्चार नियमावली २०... मा प्राधिकरणको गठन काम, कर्तव्य तथा अधिकार उल्लेख भएको। प्राधिकरणले दूरसञ्चार ... अन्तर्राष्ट्रिय बनाउन स्वायत्त नियामक संस्थाको रूपमा कार्य गर्दै आएको छ। ... प्राधिकरणको बोर्डमा ४ जना सदस्यहरु रहेका छन्। प्राधिकरणबाट स्वीकृत ... कार्यान्वयन एवं नियमित कार्य गर्ने कार्यकारी

अध्यक्ष र अन्य प्राविधिक तथा प्रशासनिक कर्मचारीहरु गरी ११० जनाको दरबन्दी रहेको छ। प्राधिकरणबाट दूरसञ्चार सेवा प्रदायकहरुलाई अनुमति प्रदान, सेवाको अनुगमन, नवीकरण, रोयल्टी र ग्रामीण दूरसञ्चार विकास कोषको प्रशासन सेवा प्रदायकलाई आवश्यक विदेशी मुद्राको सिफारिश लगायतका कार्यहरु भइरहेका छन्। प्राधिकरणको कामको सम्बन्धमा स्थलगत निरीक्षण अध्ययन तथा मन्त्रालयबाट प्राप्त विवरणका आधारमा देहायको अवस्था देखिएको:

- दूरसञ्चार ऐन २०५३ को दफा १३ अनुसारको काम कर्तव्य प्रभावकारी तवरले र समयमा सम्पन्न हुन नसकी यस क्षेत्रको नियमनमा विभिन्न समस्या देखा परेको।
- ग्राहकलाई सर्वसुलभ तथा गुणस्तरीय सेवाको सुनिश्चितता गर्नुपर्ने नियामक निकायको भूमिकामा ध्यान नदिएको।
- दूरसञ्चार प्रविधिमा भइरहेको द्रुत गतिको परिवर्तन अनुसार नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणको क्षमता अभिवृद्धि गर्न नसक्दा तथा सुधार गर्न नसक्दा मुलुकको डिजिटलाइजेसन प्रकृयामा असर परेको।
- दूरसञ्चार ऐनको दफा ३५ अनुसार वार्षिक प्रतिवेदन तीन महिना भित्र नेपाल सरकार समक्ष पेश गर्नुपर्नेमा सो नगरेको र सर्वसाधारणको जानकारीको लागि प्रकाशन समेत नगरेको।
- अध्ययन र आवश्यकताको कानुनी पक्ष, व्यवहारिक पक्ष, यसबाट नागरिकका साथै राष्ट्रलाई गर्ने योगदानको सही यकिन नगरी कानुनअनुसार प्राप्त रकमको विवादित परियोजनामा ठुलो रकम खर्च गरेको तर उक्त योजना सम्पन्न नभइ अलपत्र रहेको।
- प्राधिकरणले गरेका खरिद प्रकृयामा प्रचलित खरिद कानूनको पालनामा समस्या देखिएको तथा सो सम्बन्धमा नियामक निकायहरुले प्रश्न उठाएकोले नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणमा वित्तीय अनुशासन कायम हुन नसकेको देखिएको।
- नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणको आ.व. २०७९/८० को वित्तीय विवरण अनुसार रू १३ अर्ब ५६ करोड रकम एउटै बैंकमा कल खातामा १.०५ प्रतिशत ब्याज आय हुनेमा राखेको पाइयो। सो आ.व. मा सामान्यतय बैंकहरुले मुद्धति खातामा औसत ९.७५ प्रतिशत व्याज दिएका थिए। यसरी कार्यालयको कार्य प्रकृतिको तुलनामा असामान्य हुने गरी ठूलो रकम कल खातामा राखी रू. १ अर्ब भन्दा बढी नोक्सान पुऱ्याएको देखियो। साथै एउटै बैंकमा त्यति ठूलो रकम राखी पुँजी नै जोखिममा पारेको देखिन आयो।
- विदेशी मुद्रा भुक्तानीको लागि मन्त्रालयमा सिफारिस गर्दा राजस्व र दस्तुर रकम असुल गरेर मात्र गर्नुपर्नेमा बिदेशी मुद्रा सटहिका लागि भुक्तानी गर्न बाँकी दिइ बारम्वार सिफारिश गरेको।
- नियामक निकायले सम्बद्ध सेवा प्रदायकहरुलाई उचित तरिकाले सुझाव र निर्देशन दिई नियमन गर्नुको सट्टा गलत तरिकाले सूचना प्रवाह गरी नेपाल सरकार विभिन्न सम्वद्ध निकाय एवं सेवा प्रदायक बीच असमझदारी बढाएको।
- इन्टरनेट सेवा प्रदायकले सेवा प्रदान गर्न अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रबाट व्याण्डविथ खरिद गर्ने गरेको। विभिन्न सेवा प्रदायकले खुद्रा रूपमा खरिद गर्दा लागत बढ्न जाने हुँदा थोक मुल्यमा खरिद गरि हुन गई सेवालाई सर्वसुलभ गराउन प्रयाश गर्नु पर्नेमा मन्त्रालयबाट निर्देशन दिदा समेत पालना नगरेको।
- ईन्टरनेट सेवा प्रदायकको दर्ता नवीकरण तथा नियमन गर्ने कार्य प्रभावकारी रुपमा गर्न नसकेको।

- आ.व. २०७९/८० को वार्षिक तथा आ.व. २०८०/०८१ को अर्ध वार्षिक प्रगति अत्यन्त न्यून रहेको।
- गुनासो सुनुवाई संयन्त्र प्रभावकारी नभएको,
- सेवा प्रदायकको स्वीकृत शुल्क र बिलिङ अनुगमन नगरेको साथै सेवाग्राहिकको अधिकारमा ध्यान नदिएको ।
- सेवा प्रदायक कम्पनीको केवाइसी अद्यावधिक नै नगरेको ।
- टेलिफोन सेवालाई थप प्रतिस्पर्धी बनाउने तेश्रो सेवा प्रदायक भित्र्याउने र फ्रिक्वेन्सी अक्सन नीतिको कार्यान्वयनमा सक्रियता देखाएको नदेखिएको।

माथि उल्लेखित तथ्य तथा विवरणका आधारमा हेर्दा नेपाल दुरसन्चार प्राधिकरण नियामकीय कार्यमा कमजोर रहेको तर पूर्वाधार निर्माणका कार्यमा केन्द्रित रहेतापनि गुणस्तरिय पूर्वाधार निर्माण नभएको। थालनी भएका कार्यहरुमा अर्बौं रुपैया लगानी हुदा पनि लामो समय सम्म पनि सम्पन्न हुन नसकेको देखिएकोले प्राधिकरणको नियामकीय कार्य प्रभावकारी रुपमा सन्चालन भएको भन्न सकिएन।

भाग-तीन

एनसेलको स्थापना र सञ्चालन सम्बन्धी

३.१ एनसेलको स्थापना

नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणको मिति २०५७/०७/१८ को आसय पत्र (Letter of Intent) प्राप्त गरेपछि उद्योग विभागको मिति २०५८/०३/०४ मा तत्कालीन स्पाइस नेपाल प्रा.लि. को नाममा कम्पनी स्थापना गर्दाको कम्पनीको अधिकृत पुँजी रू. ५० (पचास) करोड रहेकोमा विदेशी लगानीको हिस्सा ६०% र स्वदेशी लगानीको हिस्सा ४०% रहेको देखिन्छ, जसमध्ये जारी पुँजी रू. ४५ करोड, चुक्ता गर्न कबोल गरेको पुँजी रु.१ करोड रहेको र चुक्ता पुँजी जम्मा रु ५ लाख मात्र रहेको देखिन्छ। हाल यस कम्पनीको चुक्ता पुँजी रु.१० करोड १ हजार १ सय रहेको छ।

३.१.१ एनसेलले अनुमतिपत्र प्राप्त गर्दाका शर्तहरू

- नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरण (यहाँ यसपछि "प्राधिकरण" भनिएको) ले दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा २३ को उपदफा (१) बमोजिम तत्कालीन Spice Nepal Pvt. Ltd का नाममा मिति २०६१।५।१६ देखि लागू हुने गरी Cellular Mobile Telephone Service (GSM-900 Technology-based) सञ्चालन गर्न अनुमतिपत्र जारी गरेको।
- अनुमतिपत्रको शुरू अवधि १० वर्ष रहेको र कानूनी व्यवस्था अनुसार ५/५ वर्षमा नवीकरण हुदै आएको। नवीकरण दस्तुर २० अर्ब रुपैंया रहेको।
- प्राधिकरणको मिति २०६७।९।२१ को निर्णयानुसार सो अनुमतिपत्र एनसेलको नाममा कायम गरिएको[1]।
- अनुमतिपत्रवालाले आर्थिक वर्ष समाप्त भएको तीन महिना भित्र आफ्नो समग्र व्यवसायको सञ्चालन तथा वित्तिय प्रगतिको विवरण चार्टर्ड एकाउण्टेण्टको कार्यालयबाट प्रमाणित गराइ पेश गर्नुपर्ने शर्त समेत रहेको।[2]
- अनुमतिपत्रवालाले कसैसँग संयुक्त उपक्रम सम्झौता गर्ने भए सो को कम्तीमा ३० दिन अगावै प्राधिकरणलाई जानकारी दिनुपर्ने शर्त रहेको।[3]
- अनुमतिपत्रको अवधि २५ वर्ष हुने र दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा २५ बमोजिम सो को म्याद थप हुनसक्ने कुरा उल्लेख भएको[4]।
- अनुमतिपत्रवालाले दूरसञ्चार ऐन, २०५३, दूरसञ्चार नियमावली, अनुमतिपत्रका शर्त वा प्राधिकरणबाट जारी भएको निर्देशनको पालना नगरेमा ऐनको दफा २८ बमोजिम अनुमतिपत्र खारेज गर्न सकिने शर्त समेत रहेको।
- दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा २९ मा अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिले पालना गर्नु पर्ने शर्तहरू रहेका छन्। दूरसञ्चार नियमावली, २०५४ को नियम १५(१) मा शर्तहरू उल्लेख छन् भने नियम १५(२)

[1] As evidenced at the first page of the License under the seal of the Authority.
[2] Point P of the Terms and Conditions of the License.
[3] Point R of the Terms and Conditions of the License.
[4] Clause 1 of Point V of the Terms and Conditions of the License

मा अन्य शर्तहरू अनुमतिपत्रमा तोकिए बमोजिम हुने व्यवस्था छ। अनुमतिपत्रमा तोकिएका शर्तहरूमध्ये देहायका शर्तहरू अनुमतिपत्र नवीकरण र खारेजी सम्बन्धी शर्तहरू रहेका छन्। अनुमतिपत्रमा उल्लिखित देहायका व्यवस्थाहरूको अधीनमा रही अनुमति नवीकरण गर्दा वा अन्य कुनै बखत पनि नयाँ र थप शर्तहरू राख्न सकिने देखिन्छ।

1. This License may be renewed in accordance with section 25 of the Act.
2. The Licensee shall submit an application to the NTA, 1 (one) year before the expiry of this License, for the renewal of the License upon paying renewal fees.[5]
3. The License may be revoked, if the Licensee contravenes the provision of this License, Act and Regulation.
4. The License may be revoked, if the Licensee in accordance with Section 28 of the Act after consultation with the Licensee if; the Licensee is in contravention of the provisions of the License, the Act, Regulaton or any Directive issued under the Act.
5. In connection with any renewal, the NTA may stipulate new, including more stringent, License terms.

कम्पनी ऐन, २०६३ को दफा २० ले कम्पनीले नियमावली बनाउनु पर्ने र सो नियामवलीमा अन्य कुराका अतिरिक्त शेयर हस्तान्तरण सम्बन्धी व्यवस्था पनि उल्लेख हुनुपर्ने व्यवस्था गरेको छ। सोही बमोजिम एनसेल आजियाटा लिमिटेडको नियमावलीको नियम १२ (शेयर बिक्री वा धितो बन्धक सम्बन्धी व्यवस्था) मा निम्न व्यवस्था रहेको छ:

१. कम्पनीको निर्देशिकामा व्यवस्था भए अनुरूप कम्पनीको शेयर अन्य चल सम्पत्ति सरह अर्को व्यक्तिलाई बिक्री वा हस्तान्तरण गर्न वा धितोबन्धक राख्न सक्नेछ।

२. यस नियमावलीमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा उल्लेख भएतापनि सञ्चालक समिति र/वा साधारण सभाले आफ्नो विवेकसम्मत विचारमा प्रस्तावित शेयर हस्तान्तरण, बिक्री वा त्यससँग सम्बन्धित केहि अधिकारका कुराहरूले नेपाल कानून, नियम वा कुनै निर्देशिकाद्वारा निर्धारण गरेको न्यूनतम नेपाली स्वामित्व तथा कम्पनीलाई जारी गरेको इजाजतपत्र वा कम्पनीको इजाजतपत्र जारी गर्दा कम्पनीलाई लागू हुने शर्त र बन्देजको उल्लघंन हुन जाने सम्भावना भएमा सञ्चालक समिति तथा/वा साधारण सभाले त्यस्तो प्रस्तावित हस्तान्तरण वा धितोबन्धकलाई इन्कार गर्न सक्नेछ।

३. कुनैपनि शेयर हस्तान्तरण वा धितोबन्धक उपरका नेपाल कानून, नियम र/वा निर्देशिकाद्वारा निर्दिष्ट न्यूनतम नेपाली स्वामित्व र/वा कम्पनीलाई जारी गरेको इजाजतपत्र वा कम्पनीको इजाजतपत्र जारी गर्दा कम्पनीलाई लागू हुने शर्त र बन्देजको उल्लंघन हुन जाने भएमा त्यस्तो हस्तान्तरण वा धितोबन्धक बदर हुनेछ। सञ्चालक समितिलाई यस नियम १२ को विपरीतको शेयर हस्तान्तरण र बिक्रीलाई स्वीकृति प्रदान गर्न इन्कार गर्न सक्ने र उक्त बिक्री वा हस्तान्तरण कम्पनीको शेयरधनीको दर्ता किताबमा अभिलेख गर्न अस्वीकार गर्न सक्ने अधिकार हुनेछ।

---

५. *तर, दूरसञ्चार नियमावली, २०५४ को नियम १२ को उपनियम (२) मा अनुमतिपत्रको अवधि समाप्त हुनुभन्दा तीन महिना अगावै नवीकरण दस्तुर तिरी नवीकरणको लागि निवदन दिनुपर्ने व्यवस्था छ।*

४. यस नियम १२ मा व्यवस्था भएकोमा बाहेक शेयर बिक्री, हस्तान्तरण र धितोबन्धक र दाखिला खारेज सम्बन्धी व्यवस्थाहरू ऐन तथा कम्पनीको निर्देशिकामा उल्लेख भए बमोजिम हुनेछ।

नियमावलीको उपर्युक्त व्यवस्थाले कम्पनीको सञ्चालक समितिलाई प्रचलित नेपाल कानून वा अनुमतिपत्रको शर्त विपरीत कम्पनीको शेयर हस्तान्तरण गर्न वा धितो बन्धक राख्न रोक लगाउने अधिकार प्रदान गरेको छ र यदि सो प्रतिकूल हुनेगरी हस्तान्तरण गरेमा वा धितो बन्धक राखिएमा सो कारोबार बदर हुने स्पष्ट व्यवस्था गरेको छ।

३.२ दूरसञ्चार सेवा प्रदायकले प्रयोग गर्दै आएको फ्रिक्वेन्सीको विवरण

नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणले नेपाल टेलिकम, एनसेल र युनाइटेड टेलिकमलाई उपलब्ध गराएको फ्रिक्वेन्सीको विवरण निम्न बमोजिम छ।

Nepal Telecommunications Authority

Frequency Assignment Table of Nepal (Mobile Technology)

Frequency Bands			800 MHz Band	850 MHz Band	900 MHz Band	1800 MHz Band	2100 MHz Band	2300 MHz Band	Total
Allocated Frequency Range			[illegible] paired with 8[illegible]-821 MHz	[illegible] MHz paired with 869-879 MHz	880-915 MHz paired with 925-960 MHz	1710-1785 MHz paired with 1805-1880 MHz	1920-1980 MHz paired with 2110-2170 MHz	2300-2400 MHz	
Available Spectrum Bandwidth			2×10 MHz (FDD)	2×10 MHz (FDD)	2×35 MHz (FDD)	2×75 MHz (FDD)	2×60 MHz (FDD)	100 MHz (TDD)	2×190 MHz (FDD) 100 MHz (TDD)
Assignments	1.	Nepal Doorsanchar Company Ltd. (Nepal Telecom)	2×10	2×1.25	2×9.5	2×20	2×10	10	2×50.85 (FDD) 10 (TDD)
	2.	Ncell Axiata Ltd	-	-	2×9.6	2×20	2×15	-	2×44.6 (FDD)
	3.	United Telecom Ltd.	-	2×[illegible]	2×5	2×12	-	-	2×19.5 (FDD)
Total Assigned Frequency (MHz)			2×10	2×[illegible]	2×[illegible]	2×52	2×25	10	2×114.95 (FDD) 10 (TDD)
Unassigned Frequency (MHz)			-	2×[illegible]	2×[illegible]	2×[illegible]	2×35	90	2×75.05 (FDD) 90 (TDD)

[illegible] MHz frequency in 2600 MHz Band is provided to Nepal Telecom for 5G trial purpose.

[illegible] in 700 MHz Band and C-Band are also unassigned.

Last Update: – June 2023 (२०८० जेठ)

Jamal, Kathmandu, Nepal

[illegible] URL: www.nta.gov.np

३.३ एनसेलको हालसम्मको शेयर संरचना र खरिद बिक्रीको अवस्था

एनसेल आजियाटा लिमिटेडको स्थापना कालदेखि हालसम्मको शेयर स्वामित्व प्रतिशतको धारण तथा परिवर्तनको विस्तृत विवरण तल तालिकामा दिइएको छ। सो विवरण अध्ययन गर्दा विभिन्न स्वदेशी तथा विदेशी कम्पनीहरूले कम्पनीको शेयर १४ पटकसम्म खरिद बिक्री गरेको देखिन्छ। वि.सं. २०५८ सालमा स्थापना भएको कम्पनीको शेयर बिक्री २०६१ सालमा सुरु भएर २०६१ र २०६२ को दुई वर्षको अवधिमा दशौं पटकसम्म भएको देखिन्छ। शुरूमा नेपाल र भारतका कम्पनीहरूको लगानी रहेकोमा पछि गएर नेपालका अतिरिक्त साइप्रस, सेन्ट किट एण्ड नेभिस हुँदै मलेसियाका कम्पनीहरूको लगानी रहेको

देखियो। सो खरिद बिक्रीको विश्लेषण गर्दा आ.व. २०७९/०८० मा कम्पनीको २० प्रतिशत शेयर विभिन्न नेपाली कम्पनी र व्यक्तिका नाममा रहेको पाइन्छ भने ८० प्रतिशत शेयर विदेशी कम्पनीले लिएको पाइन्छ। वि.सं २०६२ मा भएको पाँचौं खरिद बिक्रीबाट प्रवेश गरेको सेन्ट किट एण्ड नेभिसमा रहेको कम्पनी रेनोल्ड होल्डिङको शेयर क्रमश: बढ्दै गई बाह्रौं पटकको खरिद बिक्रीबाट ८० प्रतिशत पुगेको देखिन्छ।

एनसेलको शेयर खरिद बिक्री कारोबारको विवरण

शेयरधनीको नाम	आर्थिक वर्ष २०६०/६१	२०६१/६२	२०६२/६३	२०६३/६४	२०६४/६५	२०६५/६६-६७/६८	२०६८/६९-७१/७२	२०७२/७३-७६/७७	२०७७/७८-७९/८०
मोदी कर्प लिमिटेड	५५%	०	-	-	-	-	-	-	-
स्पाइस सेल लिमिटेड	५%	०.५०%	५%	५%	-	-	-	-	-
खेतान ग्रुप प्रा.लि.	४०%	०%	-	-	-	-	-	-	-
राज ग्रुप प्रा.लि.		३९.८०%	११%	-	-	-	-	-	-
आल्टो ट्रेड कम्पनी प्रा.लि., साइप्रस		५९.३०%	१७%	१७%	२०%	-	-	-	-
रेनहोल्ड होल्डिङ्स लिमिटेड, वेष्टइन्डिज			५३%	५८.६०%	६०%	८०%	८०%	८०%	७९.९९९१२%
सिनर्जी नेपाल प्रा.लि.			८%	१९.४०%	२०%	२०%	-	-	-
निरज गोविन्द श्रेष्ठ			-	-	-	-	२०%	-	-
सुनिभेरा क्यापिटल भेन्चर प्रा.लि.			-	-	-	-	-	२०%	१९.९९९७८%
लेना केशरी कंसाकार			-	-	-	-	-	-	०.०००२०%
कवीन मूल			-	-	-	-	-	-	०.०००१०%
समिरराज गौतम			-	-	-	-	-	-	०.०००१०%
कञ्चनसिंह कार्की			-	-	-	-	-	-	०.०००२०%
सम्पन्नराज भट्ट			-	-	-	-	-	-	०.०००१०%
ज्योती दाहाल									०.०००२०%
उमा महर्जन									०.०००२०%
	१००%	१००%	१००%	१००%	१००%	१००%	१००%	१००%	१००%

एनसेलको शेयरको खरिद बिक्री कारोवारको विवरण:

क्र.सं.	मिति	स्थापना वा खरीदकर्ता	स्वामित्व	बिक्रीकर्ता	स्वामित्व	विदेशी स्वदेशी स्वामित्वको अनुपात %
१.	२०५८.३.७	स्पाइस नेपाल प्रा.लि.(शेयर पूँजी रु१ करोड)				६०:४०
		मोदी कर्प लि. भारत	५५%			
		स्पाइस सेल लि. भारत	५%			
		खेतान ग्रुप लि. नेपाल	४०%			
२.	२०६१.८.३	राज ग्रुप नेपाल	५५%	मोदी कर्प लि. भारत	५५%	५:९५
		राज ग्रुप नेपाल	४०%	खेतान ग्रुप लि. नेपाल	४०%	
		स्पाइस सेल लि. भारत	५%			
		शेयर पूँजी रु. १० करोड				
३.	२०६१.८.३	डाल्टो ट्रेड साइप्रस	५७%	राज ग्रुप नेपाल	५७%	६२:३८
		राज ग्रुप, नेपाल	३८%			
		स्पाइस सेल लि. भारत	५%			
४.	२०६१.१२.१७	रेनोल्ड होल्डिङ.	४०%	डाल्टो ट्रेड साइप्रस	४०%	६२:३८
		डाल्टो ट्रेड साइप्रस	१७%			
		राज ग्रुप, नेपाल	३८%			
		स्पाइस सेल लि. भारत	५%			
५.	२०६२.११.२२	रेनोल्ड होल्डिङ.	५८.६%	राज ग्रुप, नेपाल	१८.६%	८०.६:१९.४
		डाल्टो ट्रेड साइप्रस	१७%			
		राज ग्रुप, नेपाल	१९.४%			
		स्पाइस सेल लि. भारत	५%			
६.	२०६३.२.२३	रेनोल्ड होल्डिङ.	५८.६%			
		डाल्टो ट्रेड साइप्रस	१७%			
		राज ग्रुप, नेपाल	११.४%			
		स्पाइस सेल लि. भारत	५%			
		सिनर्जी नेपाल प्रा.लि.	८%	राज ग्रुप, नेपाल	८%	
७.	२०६३.६.४	रेनोल्ड होल्डिङ.	५८.६%			८०.६:१९.४
		डाल्टो ट्रेड साइप्रस	१७%			
		स्पाइस सेल लि. भारत	५%			
		सिनर्जी नेपाल प्रा.लि.	११.४%	राज ग्रुप, नेपाल	११.४%	
८.	२०६४.८.२७	रेनोल्ड होल्डिङ.	६०%	स्पाइस सेल लि. भारतको शेयर जफत	१.४%	८०:२०
		डाल्टो ट्रेड साइप्रस	२०%	स्पाइस सेल लि. भारतको शेयर जफत	३%	
		सिनर्जी नेपाल प्रा.लि.	२०%	स्पाइस सेल लि. भारतको शेयर जफत	०.६%	
९.	२०६५.४.१	रेनोल्ड होल्डिङ.	८०%	डाल्टो ट्रेड साइप्रस	२०%	८०:२०
		सिनर्जी नेपाल प्रा.लि.	२०%			
	२०६७.०७.१०	एनसेल प्रा.लि भएको				

- सिनर्जी नेपाल प्रा.लि.ले एनसेलको उक्त २० प्रतिशत शेयर मिति २०६८/१२/०७ मा उपेन्द्र महतोलाई बिक्री गरेको र त्यसको ९ दिनपछि निज उपेन्द्र महतोले सो शेयर मिति २०६८/१२/१६ मा निरज गोविन्द श्रेष्ठलाई बिक्री गरेको देखिन्छ। त्यसपछि निरज गोविन्द श्रेष्ठले उक्त २०% शेयर मिति २०७२/१२/१७ मा सुनिभेरा क्यापिटल भेन्चर्स प्रा.लि.लाई बिक्री गरेको पाइयो। साथै, सिनर्जी नेपाल प्रा.लि. मिति २०७४/०५/२६ देखि रमेश व्यार सुडी, सिरहा जिल्लाका नाममा रहेको देखिन्छ। उपेन्द्र महतोको सन्दर्भमा भने निजले सिनर्जी नेपाल प्रा.लि.बाट मिति २०६८/१२/०७ मा गरेको शेयर खरिदको अभिलेख कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालयको शेयर अभिलेख विवरणबाट देखिएन।
- यसमा, निज उपेन्द्र महतो[6] सन् २००३ मा स्थापना भएको संस्था गैरआवासीय नेपाली सङ्घको संस्थापक अध्यक्ष भएको[7] सार्वजनिक भएको हुँदा नेपाली टेलिकम कम्पनी एनसेलको २०% शेयर खरिद गर्दाको बखत उनी र निरज गोविन्द श्रेष्ठको राष्ट्रियता नेपाली वा गैरआवासीय नेपाली के थियो स्पष्ट हुनुपर्ने देखिन्छ। उक्त २०% शेयर स्वामित्व ग्रहण गर्दा यदि निजहरू नेपाली नागरिक नरहेको भए उक्त कारोबार दूरसञ्चार नीति, २०६० को प्रतिकूल हुने देखिन्छ। यदि त्यसबखत निजहरू नेपाली नागरिक भएको भए निजहरूबाट गरिएका विदेशी लगानी तथा ऋणका कारोबारहरू समेत विदेशी विनिमय (नियमन) गर्ने ऐन, २०१९ को विपरीत हुनजाने देखिन्छ।
- मिति २०७७।०४।१९ मा साबिक एनसेल आजियाटा प्रा.लि. ७ जना व्यक्तिगत शेयर सदस्यहरू थप गरी पब्लिक कम्पनीमा परिणत भएको देखिन्छ। एनसेल आजियाटा कम्पनी पब्लिक भएपछि हालसम्म रेनोल्ड होल्डिङ्गको ७९.९९%, सुनिभेराको १९.९९% र बाँकी शेयर सदस्यहरूको ०.००११% (११ कित्ता शेयर) शेयर स्वामित्व रहेको देखिन्छ। यसरी १-२ कित्ताका दरले कम्पनीकै कर्मचारीलाई शेयर बिक्री वितरण गरी पब्लिक कम्पनी बनाउने अभ्यास पनि स्वभाविक देखिएन।

३.४ क्रस होल्डिङ्गको सम्बन्धमा

दूरसञ्चार नियमावली, २०५४ को नियम १०क.मा एकै कम्पनीले एक भन्दा बढी दुरसञ्चार सेवा प्रदायकको अनुमति पत्र नपाउने भनी उल्लेख भएको छ। आजियाटा ग्रुप बर्हाडको ८० प्रतिशत तथा सुनिभेरा क्यापिटल भेन्चर्स प्रा.लि.को २० प्रतिशत शेयर लगानी भएको एनसेल आजियाटा लिमिटेडमा आजियाटा ग्रुप बर्हाडको पूर्ण स्वामित्वको सहायक कम्पनी आजियाटा इन्भेष्टमेण्ट यूके लिमिटेडको शत प्रतिशत स्वामित्व भएको रेनोल्ड होल्डिङ्ग लिमिटेड सेन्ट किट्स एण्ड नेभिसद्वारा र सुनिभेरा क्यापिटल भेन्चर्स द्वारा लगानी गरी एनसेल आजियाटा लिमिटेड नेपालले व्यवसायिक कारोवार गर्दै आइरहेको छ। एनसेल र सोका होल्डिङ्ग कम्पनीहरुको शेयर स्वामित्वको संरचना देहाय बमोजिम रहेको देखिन्छ ।

---

[6] https://theannapurnaexpress.com/news/upendra-mahato-the-one-who-united-nepalis-near-and-far-7126/
[7] https://nepaldevelopmentfund.com/who-we-are/

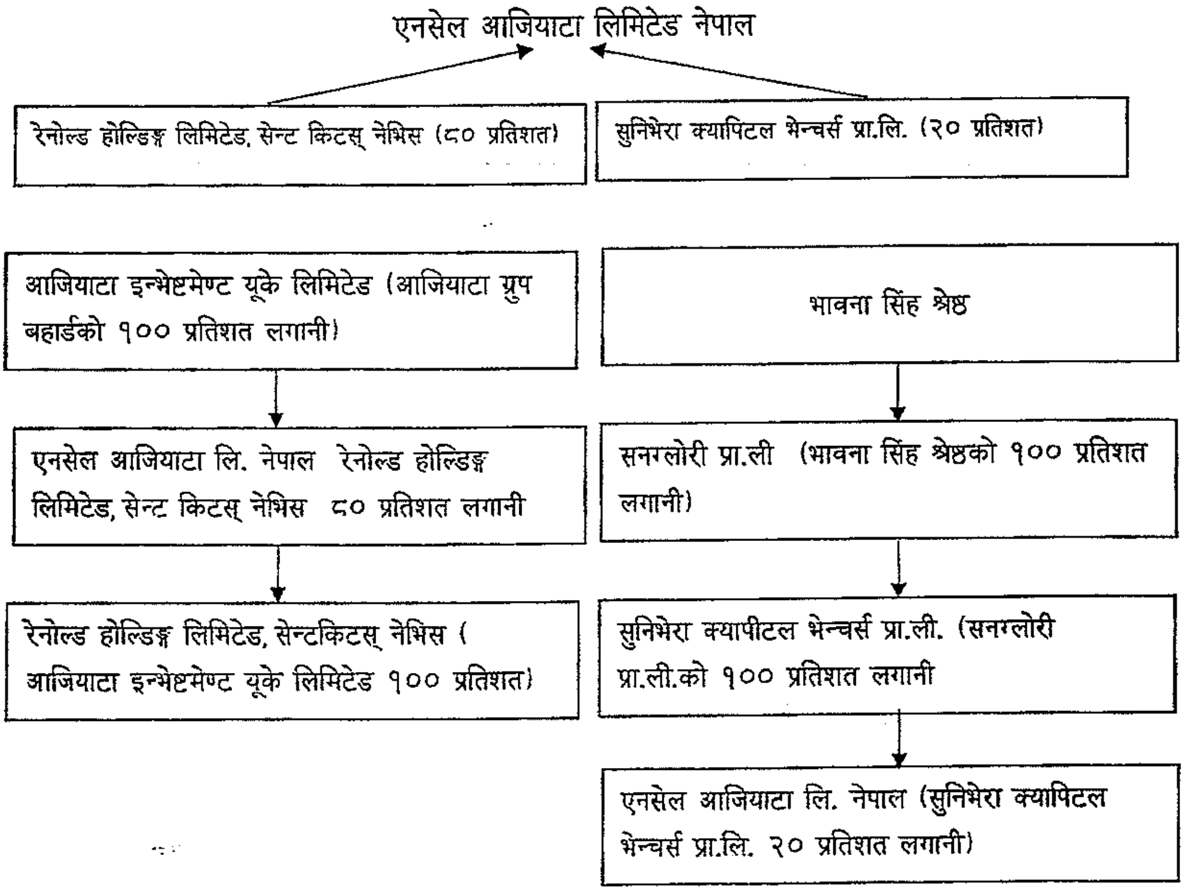

३.४.१ सुनिभेरा क्यापिटल भेन्चर्स प्रा.लि.

१. स्मार्ट टेलिकम प्रा.लि.	मिति २०७३ श्रावण २५ को शेयरधनी रजिष्ट्रर अनुसार स्क्वायर नेटवर्क प्रा.लि., लालसाहु होल्डिङ्गस लि.Seychelles र कोस्वो इन्भेष्टमेण्ट लिमिटेड Seychelles, गरी तीन वटा संस्था शेयरधनी रहेको र एनसेल आजिआटाको शेयर खरिद मिति २०७२ चैत्र २९ गते भएको र सो शेयर खरिद गर्नु पूर्वसम्म सतिसलाल आचार्य (भावना सिंह श्रेष्ठको पति) सञ्चालक रहेको र मिती २०७२ पौष ६ गते देखि सर्वेश जोशी अध्यक्ष कायम भएको कागजात कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालयबाट प्राप्त भएको। साथै सर्वेश जोशी प्रबन्ध निर्देशक भएको स्मार्ट टेलिकमको व्यवस्थापन नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणले लिईसकेको हुनाले सो कम्पनीले उपभोग गरेको कर्जा रु ४ अर्ब ४९ करोड जोखिममा रहेको हुनसक्ने विषयमा छानविन गर्नुपर्ने देखिन्छ। उक्त कर्जामध्ये रु. ३.७५ अर्ब कम्पनी बन्द भैसक्दा पनि नेपाल इन्भेष्टमेन्ट मेगा बैंक लि.ले Non Funded LC मा नै वर्गीकरण गरेको पाइयो। स्मार्ट टेलिकमको अनुमतिपत्र रद्द भई नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणले व्यवस्थापन लिइसकेपछि पनि स्मार्ट टेलिकमको तर्फबाट रु. १ अर्ब ऋण भुक्तानी भएको देखिन्छ।

२.स्क्वायर नेटवर्क प्रा.लि.	मिती २०५७/१०/०६ मा सचिन लाल आचार्य अध्यक्ष तथा भावना सिंह श्रेष्ठ संचालक रहेकोमा मिति २०७२ मंसिर २५ बाट सर्वेश जोशी संचालक अध्यक्ष रहेको।
३. सनग्लोरी इन्भेष्टमेण्ट प्रा.लि.	भावना सिंह श्रेष्ठको सतप्रतिशत लगानी रहेको।
४. सुनिभेरा क्यापिटल भेन्चर्स प्रा.लि.	सनग्लोरी इन्भेष्टमेण्ट प्रा.लि.को सतप्रतिशत लगानी रहेको।
५. लाल साहु डिस्ट्रीब्युटर्स प्रा.लि.	यस कम्पनी सिंगापुरमा दर्ता रहेको र सन् २०१३/१०/१६ को शेयर खरीद बिक्री कागजातमा सतिसलाल आचार्यद्वारा संचालक भनी हस्ताक्षर गरेको ।

३.४.२ स्मार्ट टेलिकमको सम्बन्धमा

आजियाटा ग्रुप बर्हाड र स्पेक्ट्रलाईट इन्भेष्टमेन्ट युकेबीच भएको शेयर खरीद बिक्री सम्झौताको अनुसूची २ को बुँदा नम्बर ३ मा उल्लेख भए अनुसार सन् २०२९ सम्ममा स्मार्ट टेलिकम प्रा.लि.को अनुमतिपत्र नवीकरण भई एनसेलले प्राप्त गरेमा खरिदकर्ताले १ करोड अमेरिकी डलर रकम आजियाटा ग्रुप बर्हाडलाई भुक्तानी गर्नुपर्ने शर्त राखिएकोले आजियाटा ग्रुप बर्हाड र स्पेक्ट्रलाईट इन्भेष्टमेन्ट युकेसँग स्मार्ट टेलिकम प्रा.लि.को आर्थिक सम्बन्ध रहेको हुनसक्ने देखिन्छ। स्मार्ट टेलिकमको प्राप्त पछिल्लो शेयर लगत अनुसार उक्त कम्पनीमा स्क्वायर नेटवर्क प्रा.लि. नेपाल, लालसाहु होल्डिङ्गस लि. Seychelles र कोस्वो इन्भेष्टमेण्ट लिमिटेड Seychelles गरी तीन वटा संस्था प्रमोटर रहेको देखिन्छ।
साथै, सुनिभेरा क्यापिटल भेन्चर्स प्रा.लि.ले २०७२ साल चैत्रमा एनसेल प्रा.लि.को २० प्रतिशत शेयर खरीद गर्नु पूर्वसम्म स्मार्ट टेलिकममा सचिनलाल आचार्य अध्यक्ष र सतिसलाल आचार्य सञ्चालक रहेको देखिन्छ। सचिनलाल आचार्य तथा भावना सिंह श्रेष्ठले सुनिभेरा क्यापिटल भेन्चर्स प्रा.लि.द्वारा एनसेल प्रा.लिको शेयर खरीदको केही दिन अगाडि मात्र आफ्नो शेयर अन्य व्यक्ति वा कम्पनीको नाममा हस्तान्तरण गरेको देखिएकोले पनि स्मार्ट टेलिकम प्रा.लि.मा सतिस-सचिन समूहको आर्थिक हित रहेको हुन सक्ने देखिन्छ।

३.४.३ लालसाहु डिष्ट्रिव्युटर्स प्रा.लि.को सम्बन्धमा

कम्पनी सिंगापुरमा दर्ता रहेको र मिति २०१३/१०/१६ को शेयर खरीद बिक्री कागजातमा सतिस लाल आचार्य द्वारा संचालक भनी हस्ताक्षर गरेको र निज सतिसलाल आचार्य सञ्चालक रहेको कम्पनी स्मार्ट टेलिकम कम्पनीको ५० प्रतिशत शेयर स्वामित्व रहेको।

३.४.४ टेलियासोनेरा कम्पनीको सम्बन्धमा

नेपालमा टेलियासोनेराले सन् २००८ देखि लगानी गर्न शुरु गरेको देखिन्छ। नेपाल आउनपूर्व टेलियासोनेरा ५१ प्रतिशत र भाइजरग्रुपको ४९ प्रतिशत शेयर स्वामित्व हुने गरी टेलियासोनेरा एसिया होल्डिङ् बि.भी. खडा गरी उक्त कम्पनीले स्पाइस (पछि एनसेल नेपाल भएको) नेपालको ८० प्रतिशत शेयर लिएको विवरण टेलियासोनेराले आफ्नो वेभसाइट teliacompany.com मा उल्लेख गरेको पाइन्छ। लगभग ८ वर्षसम्म तत्कालीन एनसेल नेपाल प्रा.लि.मा नियन्त्रण गरेको टेलियासोनेराले २०१६ अप्रिल ११ मा आफ्नो रेनोल्ड्स होल्डिङ्गमा रहेको सम्पूर्ण शेयर आजियाटा ग्रुप बर्हाड मलेसियालाई बिक्री गरेको थियो। उक्त बिक्री १.७ बिलियन अमेरिकी डलरमा भएको पुष्टी खरीदकर्ता आजियाटा ग्रुप बर्हाड मलेसियाले २०१६ को आफ्नो

वित्तीय प्रतिवेदनमा उल्लेख गरेको र सो विवरणलाई पुष्टी गर्ने जानकारी टेलिया कम्पनी स्वीडेनले आफ्नो वेभसाइटमा प्रकाशित गरेको २०१६ को वित्तीय विवरणमा समेत उल्लेख गरेको पाइन्छ। तर आफ्नो ८० प्रतिशत शेयर बिक्री गरेको प्रतिफल १.३६ बिलियन अमेरिकी डलरको अलावा सुनिभेरा क्यापिटल भेन्चर्स सिंगापुरबाट आफ्नो एनसेलमा रहेको स्थानीय स्वामित्व समेत बिक्री गरी ४८ मिलियन अमेरिकी डलर प्राप्त गरेको जानकारी टेलियासोनेराले आफ्नो २०१६ को वित्तीय विवरणको नोट नम्बर ४ मा खुलासा गरेको देखिन्छ। तसर्थ, टेलियासोनेरा कम्पनी स्वीडेनले तत्कालीन एनसेल प्रा.लिमा ८० प्रतिशत मात्र विदेशी स्वामित्व ग्रहण नगरी स्थानीय २० प्रतिशत शेयरमा समेत उसको आर्थिक हित रहेको पुष्टी हुने देखिन्छ।

"**Disposal of Ncell in Nepal**

On April 11, 2016, Telia Company completed the divestment of its holdings in Ncell in Nepal to Axiata, one of Asia's largest telecommunication groups. The deal has been approved by all relevant authorities. Telia Company has completed the sale at an enterprise value of USD 1,030 million for its 60.4 percent ownership of Ncell and Telia Company's share of the holding company Reynolds Holding. The transaction is subject to customary closing adjustments based on net debt and net working capital. Telia Company has been paid for Ncell's cash position in proportion to its economic interest of 80.4 percent. Furthermore, Telia Company has dissolved its economic interests in the 20 percent local ownership in Ncell and received approximately USD 48 million from Sunivera Capital Ventures, Singapore.

The sales price of SEK 12.9 billion for Telia Company's 60.4 percent direct ownership and the minority owner Visor's 19.6 percent ownership in Ncell and their 100 percent ownership in the holding company Reynolds Holding, have been recognized in the legal entity TeliaSonera Norway Nepal Holding. A liquidation process has been initiated for TeliaSonera Norway Nepal Holding, which is included within discontinued operations. Telia Company's share of the sales price of SEK 9.6 billion has been classified within continuing operations (whereof SEK 9.3 billion has been recognized as cash and cash equivalents). The minority owner Visor's share of the sales price of SEK 3.3 billion has been included within discontinued operations and has been classified as held for sale (whereof SEK 2.9 billion has been recognized as cash and cash equivalents). The sales price of SEK 1.0 billion for Telia Company's economic interest in the 20 percent local shares has been transferred to Telia Company AB and has been included within cash and cash equivalents in continuing operations. The final amounts relating to the Ncell divestment are still subject to deviations in foreign exchange rates and closing adjustments.

(L [illegible] 2016, [illegible] (UK) Limited ("[illegible] (UK)"), a wholly-owned subsidiary of the Company [illegible] the acquisition of Reynolds Holdings Limited ("Reynolds") as disclosed in Part 4 12(g) of this announcement for a total consideration of RM6.8 billion (USD 1.7 billion) (which subject to the [illegible] of closing adjustments).

उपरोक्त कारोबारलाई विश्लेषण गर्दा आजियाटा ग्रुप बर्हाडले १.७ विलियन अमेरिकी डलरमा टेलिया सोनेराको लगानी रहेको रेनोल्ड होल्डिङ खरीद गरेको भनिएता पनि टेलियासोनेराले आफ्नो २०१६ को वित्तीय विवरणमा उल्लेख गरे अनुसार उक्त बिक्रीबाट १२.९ विलियन स्वीडिस क्रोनर (१२.९/८.१३ = १.५९ विलियन अमेरिकी डलर) बिक्री मूल्य भएको, जुन टेलियासोनेराको ८० प्रतिशत लगानीको बिक्री मूल्य हो र सो बिक्री मूल्यलाई आफ्नो लगानीको प्रतिशत अनुसार मुख्य र सहायक कम्पनीले एक आपसमा बाँडफाँड गरेको विवरण माथि उल्लेख गरिएको छ। तसर्थ आजियाटा ग्रुपले भनेझैं सो कारोबारको मूल्य १.७ विलियन अमेरिकी डलर मात्र नभई सो भन्दा बढी हुने देखिन्छ। साथै टेलिया सोनेराले वित्तीय विवरणमा गरेको खुलासामा एनसेल पा.लि.मा रहेको तत्कालीन नगद वा सो सरहको मौज्दातको समानुपातिक रूपमा अर्थात ८० प्रतिशत रकम समेत प्राप्त गरेको उल्लेख गरेको पाइएको छ।

कम्पनी सम्बद्ध विगतको लगानीको विवरण

क्र		शेयरहोल्डर	ठेगाना	कारोबार मिति	संस्थापनी	खरिद मूल्य	संख्या	सुरु मूल्य	रकम	प्रतिशत	कैफियत
	क	स्वयाइर नेटवर्क प्रा.लि.	नेपाल	१/१२/२०६५	सच्चिनलाल आचार्य, भावना सिंह श्रेष्ठ		६४,०००	१००	६,४००,०००	२०%	
१	ख	लाल साहु डिस्ट्रिब्युसन प्रा.लि.	सिंगापुर	१/१२/२०६५	सतिसलाल आचार्य		२२४,०००	१००	२२,४००,०००	७०%	
	ग	[illegible] नेटवर्क लि.	[illegible]	१/१२/२०६५	[illegible] नारायण		३२,०००	१००	३,२००,०००	१०%	
							३२०,०००		३२,०००,०००	१००%	
	क	स्वयाइर नेटवर्क प्रा.लि.	नेपाल	१/१२/२०६५	सच्चिनलाल आचार्य, भावना सिंह श्रेष्ठ		६४,०००	१००	६,४००,०००	२०%	
२	ख	लाल साहु डिस्ट्रिब्युसन प्रा.लि.	सिंगापुर	८/१२/२०६८	सतिसलाल आचार्य	अमेरिकी डलर १	२५६,०००	१००	२५,६००,०००	८०%	शेयर खरिद बिक्री सम्झौता मिति २८.११.२०११ (१२.०८.२०६८) मा भएको तर उद्योग विभागले मिति [illegible] (१६.०३.२०७०) मा २० महिना पछि मात्र प्रमाणित गरेको। (सिंगापुरका २२००० कित्ता शेयर अमेरिकी डलर १ मा मात्र खरिद गरिएको।)
							३२०,०००		३२,०००,०००	१००%	
	क	स्वयाइर नेटवर्क प्रा.लि.	नेपाल	१/१२/२०६५	सच्चिनलाल आचार्य, भावना सिंह श्रेष्ठ		६४,०००	१००	६,४००,०००	२०%	
३	ख	लाल साहु डिस्ट्रिब्युसन प्रा.लि.	सिंगापुर	८/१२/२०६८	सतिसलाल आचार्य		८३,२००	१००	८,३२०,०००	२६%	
	ग	[illegible] इन्टरनेशनल प्रा.लि.	[illegible]	६/३०/२०७०	[illegible] इन्टरनेशनल प्रा.लि.	१७,२८०,०००	१७२,८००	१००	१७,२८०,०००	५४%	
							३२०,०००		३२,०००,०००	१००%	
	क	स्वयाइर नेटवर्क प्रा.लि.	नेपाल	१/१२/२०६५	सच्चिनलाल आचार्य, भावना सिंह श्रेष्ठ		६४,०००	१००	६,४००,०००	२०%	
४	ख	लाल साहु डिस्ट्रिब्युसन प्रा.लि.	सिंगापुर	११/१५/२०७०	सतिसलाल आचार्य	९१२,६००	९६,०००	१००	९,६००,०००	३०%	शेयर खरिद बिक्री सम्झौता मिति २९.०३.२०१४ (१५.११.२०७०) मा भएको तर उद्योग विभागले मिति ३१.०७.२०१४ (१८.०४.२०७१) मा ६ महिना पछि मात्र प्रमाणित गरेको।
	ग	लाल साहु होल्डिङ्गस लि.	सेसेल्स	११/१५/२०७०	सतिसलाल आचार्य	$१६००००	१६०,०००	१००	१६,०००,०००	५०%	शेयर खरिद बिक्री सम्झौता मिति २९.०३.२०१४ (१५.११.२०७०) मा भएको तर उद्योग विभागले मिति ३१.०७.२०१४ (१८.०४.२०७१) मा ६ महिना पछि मात्र प्रमाणित गरेको।
							१६०,०००		३२,०००,०००	५०%	
	क	स्वयाइर नेटवर्क प्रा.लि.	नेपाल	८/३१/२०७२	सर्वेश जोशी, अध्यक्ष	१२,०००,०००	६४,०००	१००	६,४००,०००	२०%	लेनदेन र अन्तर्राष्ट्रिय कारोबार हुनु भन्दा १५ दिन पहिला Face Value रु. १ करोड २० लाखमा भएको २० प्रतिशत शेयर बिक्री भएको।
५	ख	लाल साहु डिस्ट्रिब्युसन प्रा.लि.	सिंगापुर	११/१५/२०७०	सतिसलाल आचार्य		९६,०००	१००	९,६००,०००	३०%	
	ग	लाल साहु होल्डिङ्गस लि.	सेसेल्स	११/१५/२०७०	सतिसलाल आचार्य		१६०,०००	१००	१६,०००,०००	५०%	
							१६०,०००		३२,०००,०००	५०%	
	क	स्वयाइर नेटवर्क प्रा.लि.	नेपाल	८/३१/२०७२	सर्वेश जोशी, अध्यक्ष		६४,०००	१००	६,४००,०००	२०%	
६	ख	लाल साहु होल्डिङ्गस लि.	सेसेल्स	११/१५/२०७०	सतिसलाल आचार्य		१६०,०००	१००	१६,०००,०००	५०%	
	ग	लाल साहु डिस्ट्रिब्युसन प्रा.लि.	सिंगापुर	११/१५/२०७०	सतिसलाल आचार्य		९६,०००	१००	९,६००,०००	३०%	
							३२०,०००		३२,०००,०००	१००%	
	क	स्वयाइर नेटवर्क प्रा.लि.	नेपाल	८/३१/२०७२	सर्वेश जोशी, अध्यक्ष		६४,०००	१००	६,४००,०००	२०%	
	ख	लाल साहु होल्डिङ्गस लि.	सेसेल्स	११/१५/२०७०	सतिसलाल आचार्य		१६०,०००	१००	१६,०००,०००	५०%	लाल साहु होल्डिङ्गस प्रालिको स्वामित्व सतिसलालबाट अरु कसैमा गएको अभिलेख पाइएन।
७	ग	कोलो इन्भेष्टमेन्ट लि.	सेसेल्स	३/३१/२०७३	Ilinni Georgiou	$ ८८८८९ X १०८=९,६००,००००	९६,०००	१००	९,६००,०००	३०%	यो शेयर कारोबार भएको मिति २०७३ साल असार २१ गते भन्दा अघि नै मिति २०७२ पौष ६ गते भावना सिंह श्रेष्ठको युनिभेस्ट एमाधिटलले एनसेलको २० प्रतिशत शेयर खरिद गरेको र सो समयमा सतिसलाल आचार्य समेत लाल साहु होल्डिङ्गसको शेयरधनी रहिरहेको देखिन्छ।
							३२०,०००		३२,०००,०००	१००%	

३.५ एनसेल कम्पनीको वित्तीय अवस्थाको विश्लेषण

३.५.१ समग्र वित्तीय अवस्था

आर्थिक वर्ष २०७२/०७३ मा एनसेलको शेयर पुँजी १० करोड रुपैंया रहेकोमा २०७७ साल श्रावणमा रू. ११०० थप भई रू. १० करोड १ हजार १ सय कायम भएको छ। एनसेलले कर कार्यालयबाट निर्धारण भएको पुँजीगत लाभकरको रकम नाफाबाट घटाएको कारण आर्थिक वर्ष २०७५/०७६ मा वित्तीय विवरणमा नाफा नकारात्मक भएको देखिएता पनि कम्पनी नाफामा नै रहेको देखिन्छ। यद्यपि नाफाको दर भने पछिल्लो आर्थिक वर्षहरूमा क्रमश घट्दै गएको, ऋण रकम र व्याज खर्च बढ्दै गएको देखिन्छ। आर्थिक वर्ष २०७२/०७३ मा शून्य रहेको ऋण रकम आर्थिक वर्ष २०७७/०७८ मा करिब २२ अर्ब रुपैंयासम्म पुगेको देखिन्छ जुन बिक्री कारोबारको ५० प्रतिशत भन्दा बढी हुन आउँछ। कम्पनीको नगद आर्थिक वर्ष २०७२/०७३ मा ४३ अर्ब भन्दा बढी रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०७८/०७९ मा १५ अर्ब रुपैंयामा झरेको छ भने आर्थिक वर्ष २०७९/०८० मा सो नगदलाई समेत मुद्दति खातामा रकम राखी लगानी देखाई १ अर्ब रुपैंया मात्र नगदमा रहेको देखिन्छ।

आर्थिक वर्ष २०७२/०७३ मा करिब ४३ अर्ब रहेको खुद स्थिर सम्पत्ति २०७९/०८० मा ३२ अर्ब को हाराहारीमा देखिन्छ। यस बीचमा स्थिर सम्पत्तिमा आर्थिक वर्ष २०७६/०७७ सम्म थप लगानी गरेको देखिएता पनि सो भन्दा पछिल्लो आर्थिक वर्षहरूमा स्थिर सम्पत्तिहरूमा लगानी कम भएको देखिन्छ। तर कम्पनीको ऋण दायित्व भने बढ्दै गएको छ।

कम्पनीको बिक्री कारोबार आ.व. २०७४/७५ मा बाहेक अन्य आ.व.मा घटिरहेको देखिन्छ। आर्थिक वर्ष २०७२/०७३ मा रू. ५७ अर्ब रहेकोमा आ.व. २०७४/७५ मा रू. ६० अर्ब पुगेको र आ.व. २०७९/०८० मा रू. ३६ अर्ब रहेको पाइन्छ। बिक्री कारोबारको अनुपातमा मार्केटिङ्ग खर्च, कर्मचारी खर्च तथा ह्रास खर्च नघट्दा र आर्थिक वर्ष २०७२/०७३ मा शून्य रहेको वित्तीय लागत आर्थिक वर्ष २०७९/०८० मा ३ अर्ब को हाराहारीमा पुगेको कारणले कम्पनीको नाफा दरमा कमी आएको देखिन्छ। आर्थिक वर्ष २०७२/०७३ मा कम्पनीको कर अघिको नाफा ४८ प्रतिशत रहेकोमा सो करयोग्य नाफा आर्थिक वर्ष २०७९/०८० मा १७ प्रतिशतमा पुगेको देखिन्छ। आर्थिक वर्ष २०७२/०७३ मा सञ्चालन नाफा ७८ प्रतिशत रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०७९/०८० मा सञ्चालन नाफा ७१ प्रतिशतमा झरेको देखिन्छ। उक्त तथ्यांकबाट कम्पनीको सञ्चालन नाफाको तुलनामा कर अघिको नाफा घटेको देखिन्छ।

कम्पनीको सम्पत्ति दायित्वको अवस्था

(रकम रु करोडमा)

आर्थिक वर्ष	२०७२/०७३	२०७३/०७४	२०७४/०७५	२०७५/०७६	२०७६/०७७	२०७७/०७८	२०७८-७९	२०७९-८०
शेयर पुँजी	१०.००	१०.००	१०.००	१०.००	१०.००	१०.००	१०.००	१०.००
सञ्चित नाफा	[illegible]	८,११४.३९	[illegible]	३,१०६.९९	[illegible]	१,८०४.००	१,८७६.३०	१,७८९.५५
ऋण दायित्व		-	-	-	१,१८०.७८	२,१३४.१७	२,०६७.५६	१,५८४.२३
स्थिर सम्पत्ति (WDV)	[illegible]	३,६४७.६२	३,५२४.८८	३,९१४.९३	४,०९३.२८	४,०२७.८८	३,६३२.५६	३,१५६.२५

चालु सम्पत्ति	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	१,८८१.०६	२,११२.२९	१,७०४.८०
चालु दायित्व	६,७५८.१३	२,५०८.९२	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	२,११७.२६	२,२७५.२९

चित्र: [illegible] २०७२/०७३–२०७९/०८०

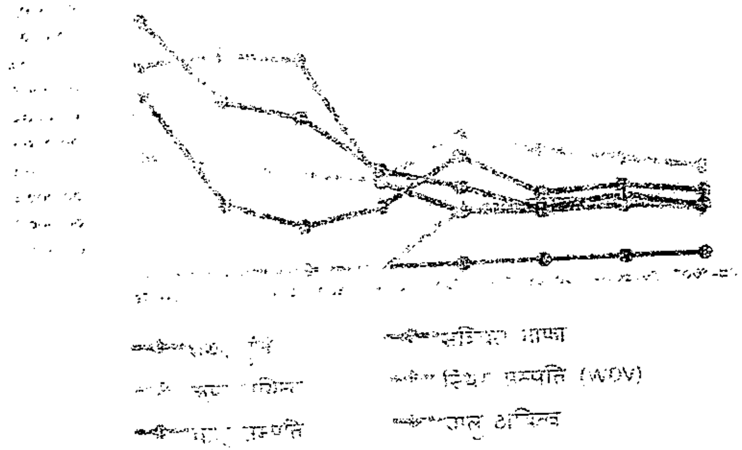

एनसेलको शेयर स्वामित्व [illegible] आ.व. २०७२/७३ देखि आ.व. २०७९/८० सम्मको वित्तीय [illegible] शेयर पुँजी आ.व. २०७२/७३ मा रू १० करोड रहेकोमा आ.व. २०७९/८० मा [illegible] रू ११०० मात्र थपि रू. १० करोड एक हजार एक सयमात्र हुन पुगेको छ। संचित नाफा आ.व. २०७३/७४ मा अधिकतम रू. ८१ अर्व ३४ करोड र तत्पश्चात लाभांस घोषणा गर्दै गएकोले सो संचित मुनाफा घटि आ.व. २०७९/८० मा रू. १७ अर्व ९० करोड रहन गएको छ। त्यसै गरी ऋण दायित्व आ.व. २०७७/७८ अधिकतम रू. २१ अर्व १४ करोड भएकोमा आ.व. २०७९/८० मा सो ऋण दायित्व घटेर रू १५ अर्व ८४ करोड रहेको देखिन्छ। साथै आ.व. २०७९/८० को अन्त्यमा स्थित सम्पत्ति (ह्रास कट्टी पछिको) रू ३१ अर्व ५६ करोड, चालु सम्पत्ति रू. १७ अर्व ५ करोड र चालु दायित्व रू. २२ अर्व ७५ करोड रहेको छ।

कम्पनीको नाफा नोक्सानको अवस्था

(रकम रु करोडमा)

आर्थिक वर्ष	२०७२/०७३	२०७३/०७४	२०७४/०७५	२०७५/०७६	२०७६/०७७	२०७७/०७८	२०७८-७९	२०७९-८०
बिक्री आय	५,७७२.०५	५,६९६.[illegible]	५,[illegible].२७	५,५८८.[illegible]	४,६७६.८४	४,०२२.३१	३,९५०.५०	३,६८०.[illegible]
कुल मुनाफा	४,२०५.५८	४,४४५.५४	४,२९३.२८	४,१७३.५०	३,३५६.०१	२,८६९.२४	२,८०२.०३	२,६०५.[illegible]
ह्रास खर्च	१,५८०.[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	१,२२६.२९	१,२४३.३७	१,[illegible]
वित्तीय लागत	-	-	-	३५.५६	१२८.८६	२५२.१२	२७८.६२	२९२.५८
कर अघिको नाफा	२,७५२.७८	२,३३५.२०	२,४२६.[illegible]	१,१११.५२	१,२२५.१२	७८०.२९	८३०.७१	६९६.[illegible]
आयकर	८३७.३६	[illegible]	[illegible].१०	५,१५५.[illegible]	५३६.२३	२४५.०४	२६१.६०	१९१.[illegible]
कर पछिको नाफा	२,०८०.८५	१,९५७.४२	१,८०३.९३	१,१५१.९८	१२८.४९	५३४.२५	५६९.१०	४७५.[illegible]
EBIDTA	३,१३५.९०	[illegible]	[illegible]	३,३७०.[illegible]	२,६४१.०४	२,२५८.६९	२,३५२.६९	२,१४४.५०

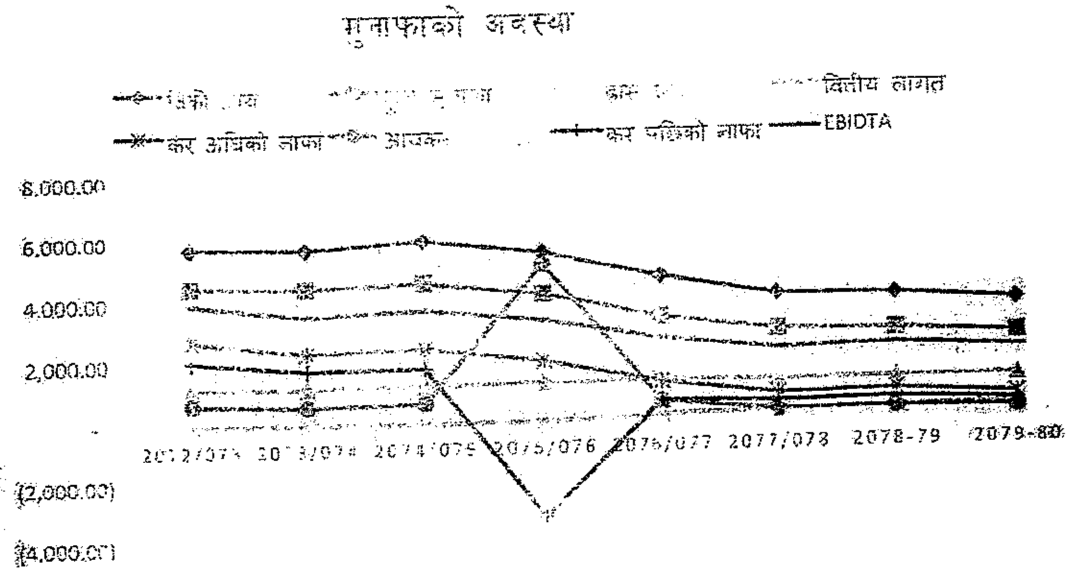

एनसेलको आ.व. २०७२/७३ देखि २०७९/८० सम्मको बिक्री आयलाई विश्लेषण गर्दा आ.व. २०७२/७३ मा रू ५७ अर्ब ७२ करोड बिक्री आय रहेकोमा सो रकम आ.व. २०७४/७५ मा अधिकतम रू ५९ अर्ब ६९ करोड भएको र आ.व. २०७९/८० को अन्त्यमा घटेर रू ३६ अर्ब ८८ करोड रहन गएको छ। त्यस्तै EBITDA आ.व. २०७२/७३ मा ३९ अर्ब ३३ करोड रहेकोमा आ.व. २०७४/७५ मा बढेर रू ३७ अर्ब ४ करोड पुगेको थियो भने आ.व. २०७९/८० मा आइपुग्दा उक्त EBITDA रू २१ अर्ब ४५ करोड रहन पुगेको छ। त्यसैगरी कर पछिको मुनाफाको सन्दर्भमा आ.व. २०७२/७३ मा रू २० अर्ब ८१ करोड रहेकोमा क्रमशः घट्दै आ.व. २०७५/७६ मा पुँजीगत लाभकर रू ४५ अर्ब ३५ करोड समेत को खर्च लेखांकन गरेकोले रू. ३१ अर्ब ५२ करोड नोक्सानी भएको देखिन्छ भने आ.व. २०७९/८० मा रू ४ अर्ब २५ करोड खुद नाफा भएको छ।

३.५.२ कम्पनीको कर्जा तथा धितोको विवरण

एनसेल आजियाटा लिमिटेडले हालसम्म विभिन्न आर्थिक वर्षमा समेत गरी रु.३० अर्ब ५३ करोड ९३ लाख रुपैयाँ कर्जा लिएकोमा १४ अर्ब ६८ करोड १३ लाख रूपैंया भुक्तानी गरेको र १५ अर्ब ८५ करोड रूपैया भुक्तानी गर्न बाँकी रहेको देखिन्छ. कम्पनीले आ.व. २०७२/७३ पश्चात लिएको कर्जाको लागि आजियाटा ग्रुप बर्हाडले जमानी दिएको देखिन्छ। हाल भएको शेयर खरिद बिक्री सम्झौतामा आजियाटा ग्रुप बर्हाडले दिएको जमानी फिर्ता लिने र सो कर्जाको जिम्मेवारी नलिने उल्लेख गरेको देखिन्छ। यस्तो अवस्थामा नेपाली बैङ्कहरुले दिएको कर्जाको अवस्था के हुने हो? सो सम्बन्धमा समेत नेपाल राष्ट्र बैङ्कबाट प्रभावकारी नियमन तथा पर्याप्त निगरानी हुनुपर्ने देखिन्छ।

आर्थिक वर्ष	२०६२/६३	०६३/६४	०६४/६५	०६५/६६	०६६/६७	०६७/६८	०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९	२०७९/८०
स्वदेशी बैंक तथा वित्तीय संस्थाबाट										
चालु पुँजी कर्जा (करोडमा)	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]		[illegible]	१८७.५०	४९५.००	५६०.००	३७२.५०
दीर्घकालीन कर्जा (करोडमा)	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	३३७.६८		१,८१२.५०	१,६१७.५०	१,५२२.५०	१,२१२.५०
जम्मा	१२२.९४	१२९.०९	११८.३३	५८८.८२	३३७.६८	२९२.४३	२,०००.००	२,२१२.५०	२,०८२.५०	१,५८५.००

विदेशी बैंक तथा वित्तीय संस्थाबाट ऋण लिएको नदेखिएको।

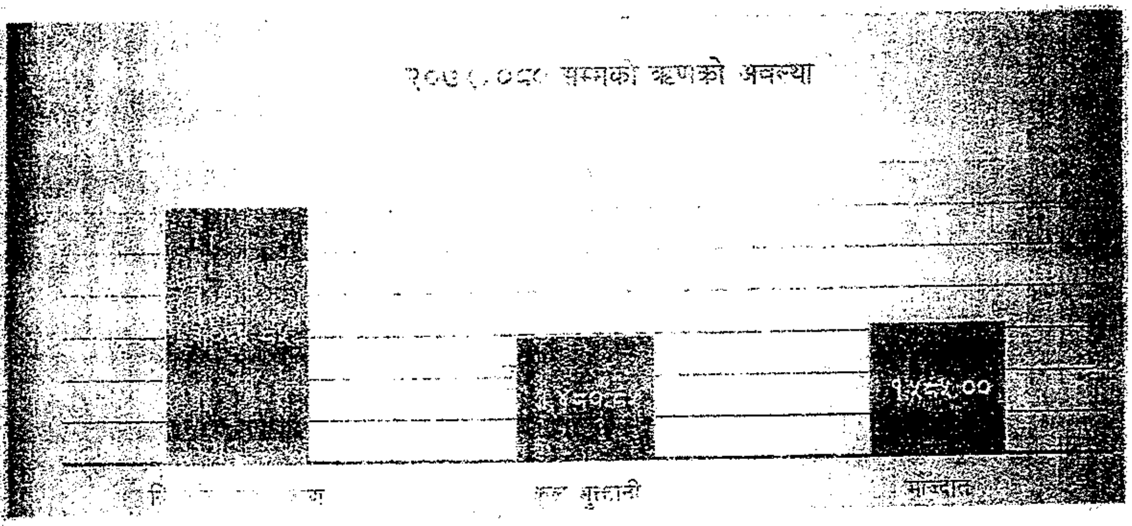

एनसेल आजियाटा [illegible] लिएको दीर्घकालीन कर्जाको लागि उक्त कम्पनीको नाममा नेपालको विभिन्न स्थानमा रहेको [illegible] सम्पत्तिहरू धितोमा राखेको [illegible] Non funded ऋण [illegible] सम्बन्धमा पनि ५ प्रतिशत एलसी [illegible] गरिने सम्पूर्ण उपकरण मेसिन तथा औजारहरू धितो राखेको पाइयो। समप्रस्त एनसेल आजि [illegible] नेपालले लिएको ऋणको लागि आजियाटा ग्रुप बर्हाडको मिति २०२०/०४/ [illegible] प्रत्याभूति दिएको पाइयो। उक्त विषय आजियाटा ग्रुप बर्हाड र स्पेक्ट्रलाइट युकेबीच भएको शेयर खरिद बिक्रीको सम्झौताको दफा १३.१७ मा समेत उल्लेख गरेको देखिन्छ।

३.५.२ कम्पनीका [illegible] सूचकहरूको विश्लेषण

एनसेल आजिया [illegible] आर्थिक वर्ष २०७९/०८० को वित्तीय सूचकहरूको विश्लेषण गर्दा सबै सूचांकहरू प्रायजसो सकारात्मक [illegible]। प्रतिशेयर आम्दानी (EPS) पनि अन्य दूरसञ्चार सेवा प्रदायक कम्पनीको तुलनामा निकै [illegible] देखिएको छ। उस्तै किसिमका अन्य दूरसञ्चार सेवा प्रदायक कम्पनीले प्राप्त गरेको प्रतिफल भन्दा यस कम्पनीले शेयरधनीहरूलाई प्रदान गर्ने आम्दानीको दर उच्च रहेको छ।

विवरण	एकाई	अनुपात
LIQUITDITY RATIO		
CURRENT RATIO	TIMES	०.६९
QUICK RATIO	TIMES	०.६७
CASH RATIO	TIMES	०.३४
SOLVANCY RATIO		
DEBT TO ASSETS RATIO (DAR)	%	२५.५२
DEBT EQUITY RATIO (DER)		
Debt	%	४६.८२
Equity	%	५३.१८
ACTIVITY RATIO		
ACCOUNT RECEIVABLE TURNOVER	Times	१.०६
WORKING CAPITAL TURNOVER	Times	१०.६१
ASSETS TURNOVER	Times	०.५६
PROFITABILITY RATIO		
RETURN ON INVESTMENT	%	३४.५५
RETURN ON EQUITY	%	२३.६४
NET PROFIT MARGIN	%	११.५४
Earning Per share		४२५४.३२

एनसेल आजियाटा लिमिटेडको विगत छ वर्षको प्रतिशेयर आम्दानी (EPS),प्रतिशेयर लाभांश (DPS), लगानीमा प्रतिफल (ROI) तथा पुँजी लगानीमा प्रतिफल(ROE) तथा आर्थिक वर्ष २०६८/७९ देखि २०७९/८० सम्म ६ वर्षको त्यसको औषत समेत तलको तालिकामा दिइएको छ।

विवरण	२०७४/७५	२०७५/७६	२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९	२०७९/८०	औषत*
EPS	१८०३१.३८	३१५९९.५०	६२८५.९०	५३४२.५०	५६११.००	४२५४.४	८६३४.९६
DPS	२०९२८.००	१६५००.००	१८३८४.००	[illegible]	५५०८.२०	५१२१.९	७७९२.३३
ROI	१७.८९	-४०.९७	[illegible]	७.७४	८.०६	६.८५	९.१७
ROE	१८०३१.३८	-३३१९९.८०	६२८५.९०	५३४२.५०	५६११.००	४२५४.४	८६३४.९६

*आर्थिक वर्ष २०६८/०७९ देखि २०७९/०८० सम्मको।

कम्पनीको शेयर पुँजी न्यून रहेको कारण कम्पनीको शेयरधनीको लगानी जोखिम समेत न्युन हुन्छ। न्युन पुँजी लगानी भएको कम्पनीले व्यवसायको विस्तारको लागि समेत बैङ्क ऋणबाट पुँजीको प्रवाह गर्ने र कम्पनीको नाफा भएमा मात्र न्युन जोखिमबाट अधिक नाफा शेयरधनीले प्राप्त गर्ने अवस्था रहन्छ।

३.५.४ कम्पनीको मुनाफा सम्बन्धी विवरण

कम्पनी २०५८ सालमा स्थापना भएपनि आर्थिक वर्ष २०६२/०६३ देखि मात्र व्यावसायिक रूपमा सञ्चालनमा आएको देखिन्छ। आर्थिक वर्ष २०६२/०६३ मा २५ करोड ७० लाख रुपैयाँ नोक्सानी भएकोमा तत्पश्चात् आर्थिक वर्ष २०७५/०७६ मा बाहेक कम्पनी निरन्तर नाफामा गएको देखिन्छ। कम्पनीले लाभांशको वितरण भने आर्थिक वर्ष २०६८/०६९ देखि शुरू गरेको र गत आर्थिक वर्ष २०७९/०८० सम्म १३ अर्ब ५० करोड ८० लाख रुपैयाँ लाभांश वितरण गरेको देखिन्छ। सोमध्ये

६६ अर्ब १५ करोड [illegible] लाख देश बाहिर पठाएको देखिन्छ भने १९ अर्ब ७८ करोड ९० लाख नेपाली साझेदारलाई वितरण गरेको देखिन्छ।

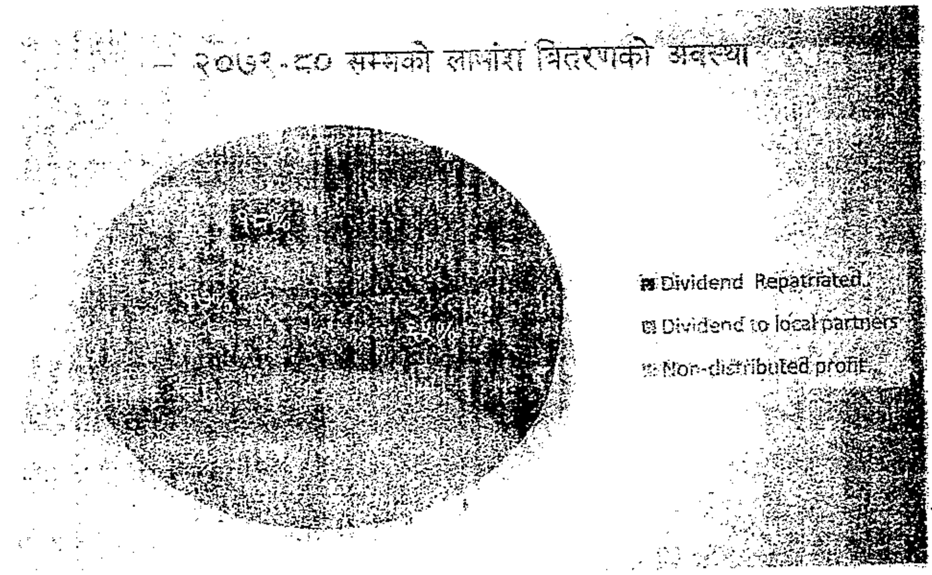

(रकम रु करोडमा)

आ.व.	[illegible]	[illegible]	[illegible]	नेपाली साझेदारलाई वितरण गरेको लाभांश
२०६१/०६२-२०७९/०८०	[illegible]	[illegible]	[illegible]	१९७८.९०

कम्पनीले लगानीको तुलनामा [illegible] सोही बमोजिम लाभांश वितरण गरेको छ। उक्त अवधिमा [illegible] सम्म गरेको देखिन्छ भने कुल सम्पत्तिमा आम्दानीको हिस्सा [illegible]

लाभांशका अतिरिक्त [illegible] कम्पनीले Technical and Management Service Agreement (TMSA) अन्तर्गत उद्योग विभाग र नेपाल राष्ट्र बैंकको स्वीकृति लिई अमेरिकी डलर २ करोड [illegible] लाख ५० हजार विदेशी मुद्रामा बाहिर [illegible]।

क्र.सं.	आ.व.	[illegible] (USD)	कैफियत
१	[illegible]	[illegible]	
२	२०७३/०७४	[illegible]	
३	[illegible]	[illegible]	
४	[illegible]	[illegible]	
५	[illegible]	४५०००००.००	
६	२०७७/०७८	[illegible]	
७	[illegible]	[illegible]	

८ [illegible]	[illegible].००	
जम्मा	२,[illegible],०००.००	

नेपाल राष्ट्र बैंकले कम्पनीलाई दिएको विदेशी मुद्रा सटहीको सुविधामा वस्तु तथा सेवा आयात गर्दा दिएको र लाभांश लैजानको लागि [illegible] प्रतिवेदन तयार गर्दासम्म प्राप्त विवरणको आधारमा लाभांशतर्फ [illegible] अर्ब [illegible] करोड [illegible] लाख रुपैयाँका लागि विदेशी मुद्राको सटहीको सुविधा दिएको पाइन्छ। त्यसैगरी, [illegible] तथा व्यवस्थापकीय सेवा बापत २ करोड ४८ लाख अमेरिकी डलर बराबरको विदेशी मुद्रा सटहीको सुविधा दिएको पाइयो।

३.५.२ टेलिकम [illegible] वित्तीय सूचकहरूको तुलनात्मक विश्लेषण

नेपाल दूरसञ्चार कम्पनी लि.

सोही अवधिमा [illegible] कम्पनी नेपाल दूरसञ्चार कम्पनी लिमिटेडको आर्थिक वर्ष २०७९/०८० र त्यस [illegible] आर्थिक वर्षहरूको वित्तीय सूचकाङ्कहरूको विश्लेषण तथा आर्थिक वर्ष २०६८/७९ देखि [illegible] वर्षको स्थलको औसत समेत तलको तालिकामा दिइएको छ।

विवरण	एकाइ	अनुपात
LIQUIDITY RATIO		
CURRENT RATIO	TIMES	१.६५
QUICK RATIO	TIMES	१.५३
CASH RATIO	TIMES	०.१४
SOLVENCY RATIO		
DEBT TO ASSETS RATIO (DAR)	%	-
DEBT EQUITY RATIO (DER)		
Debt	%	-
Equity	%	१००.००
ACTIVITY RATIO		
[illegible]	Times	०.५४
WORKING CAPITAL TURNOVER	Times	१.७४
[illegible]	Times	०.२८
PROFITABILITY RATIO		
RETURN ON INVESTMENT	%	१३.१२
RETURN ON EQUITY	%	८.४३
NET PROFIT MARGIN	%	१७.८३
Earning Per share		४४.००

विवरण	२०७४/०७५	[illegible]	[illegible]	[illegible]	२०७८/०७९	२०७९/८०	औसत*
EPS	११६.५६	६५.०५	[illegible]	४०.०[illegible]	४६.८८	४४	७५.१७
DPS	५५.००	[illegible]	[illegible]	४०.००	४०.००	४०	४६.४२
ROI	१३ २६	[illegible]	[illegible]	[illegible]	५ ३१	४.९६	१७.४०
ROE	११६.५६	[illegible]	[illegible]	[illegible]	४६.८८	४४	७५.१७

*आर्थिक वर्ष २०६८/०७९ देखि २०७९/०८० सीमसको

उपरोक्त सूचकाङ्क अनुसार अर्को दूरसञ्चार सेवा प्रदायक कम्पनी एनसेल आजियाटाको तुलनामा केही सूचकाङ्कहरू जस्तै तरलता अनुपात र कर्जा पुँजी अनुपात सबल भएता पनि प्रतिशेयर आम्दानी, लगानीमा आम्दानीको प्रतिशत [illegible] निमिटेडको उच्च रहेको देखिन्छ।

आजियाटा बर्हाडका सहायक कम्पनीहरूको वित्तीय सूचकहरूको तुलनात्मक विवरण

वर्ष २०२२ मा एनसेल आजियाटा बर्हाडले प्रकाशित गरेको आफ्नो वित्तीय विवरणमा उसका सहायक कम्पनीहरूको वित्तीय कार्य सम्पादनको अवस्था देहाय बमोजिम रहेको देखिन्छ।

कम्पनी	देश	कुल आय	EBITDA %	PAT %	Total Customer	ARPU* USD
Cellcom आजियाटा	Malaysia	[illegible] Billion RM	48.44	[illegible].31	9.4 M	148.33
XL आजियाटा	Indonesia	29.2 Trillion [illegible]	48.63	3.77	57.5M	328.68
Dialog आजियाटा	Sri-Lanka	178.10 Billion LKR	28.97	(18.75)	70.40M	31.48
Robi आजियाटा	Bangladesh	[illegible] Billion BDT	[illegible]	[illegible]	54.40M	14.33
Smart आजियाटा	Cambodia	[illegible] Million USD	[illegible]	[illegible]	7.1M	52.61
Ncell आजियाटा	Nepal	[illegible] Billion NPR	[illegible]3.02	[illegible]3.07	17.10M	17.42

ARPU = Average Revenue Per Users
PAT = Profit After Tax

उपरोक्त सूचकाङ्कहरूका विश्लेषण गर्दा एनसेल आजियाटा लिमिटेडका वित्तीय सूचकाङ्क र माथि उल्लेख भएको आजियाटा ग्रुप [illegible] कम्पनीहरूको वित्तीय सूचकाङ्कहरूमा नेपाली कम्पनी एनेसल आजियाटाको कार्यसम्पादन [illegible] रहेको छ। EBITDA को विश्लेषण गर्दा एनसेलको ५३.०२% रहेको छ; जुन आजियाटा ग्रुप बर्हाडका माथि उल्लिखित सहायक कम्पनीहरूको तुलनामा उच्च रहेको छ। त्यस्तै करपछिको मुनाफालाई कुल सेवा आम्दानीमा तुलना गर्दा एनसेल आजियाटको १७.४२% रहेको छ भने आजियाटा ग्रुप बर्हाडका माथि उल्लिखित सहायक कम्पनीहरूको तुलनामा तेस्रो स्थानमा रहेको छ।

दूरसञ्चार सेवा प्रदायक विदेशी कम्पनीहरूको तुलनात्मक वित्तीय विवरण

सोही प्रकृतिका दूरसञ्चार सेवा प्रदायक केही विदेशी कम्पनीहरूको आर्थिक वर्ष २०२२/०२३ मार्चसम्मको वित्तीय सूचकाङ्कहरू देहाय बमोजिम रहेको छ।

Particular		British Telecom	Vodafone Idea India	Singapore Telecome	Telkom Malaysia
Financial year		२०२२-०२३	२०२२-०२३	२०२२-०२३	२०२२-०२३
LIQUITDITY RATIO					
CURRENT RATIO	TIMES	०.९१	०.३०	१.०३	०.९७
QUICK RATIO	TIMES	०.८८	०.३०	०.९९	०.९१
CASH RATIO	TIMES	०.०४	०.०१	०.३५	०.१९
SOLVANCY RATIO					
DEBT TO ASSETS RATIO (DAR)	%	४४.६३	९७.३७	२५.१०	२४.०८
DEBT EQUITY RATIO (DER)					
Debt	%	५६.५७	१५७.९९	३१.८३	३७.२७
Equity	%	४३.४३	(५७.९९)	६८.१७	६२.७३
ACTIVITY RATIO					
ACCOUNT RECEIVABLE TURNOVER	Times	१.२३	१.१८	०.९३	१.२७
WORKING CAPITAL TURNOVER	Times	२.९३	(१.७७)	१२.६९	(१७.७७)
ASSETS TURNOVER	Times	०.५०	०.३१	०.४०	०.६९
PROFITABILITY RATIO					
RETURN ON INVESTMENT	%	१८.७२	७.९८	७.९३	१४.२३
RETURN ON EQUITY	%	१४.०३	३६.३९	८.९०	(४१.२७)
NET PROFIT MARGIN	%	१०.४३	(६९.४७)	१५.३१	(२३.११)
Earning Per share		११.४०	-	६.३९	३.३६

उपरोक्त सूचकाङ्कहरूको विश्लेषण गर्दा एनसेल आजियाटा लिमिटेडका वित्तीय सूचकाङ्क र माथि उल्लेख भएका विभिन्न मुलुकहरूमा दूरसञ्चार सेवा प्रदान कम्पनीहरूको वित्तीय सूचकाङ्कहरूमा नेपाली कम्पनी एनसेल आजियाटाको कार्यसम्पादन उच्च रहेको छ। कर पछिको मुनाफा र प्रतिशेयर आम्दानीको आधारमा तुलना गर्दा एनसेल आजियाटा लिमिटेडका सूचकाङ्कहरू अन्य देशका कम्पनीका तुलनामा उच्च नै रहेको देखिन्छ।

विभिन्न विदेशी दूरसञ्चार कम्पनीहरूको सञ्चालन नाफा, प्रतिग्राहक औषत आम्दानी, कम्पनीको बजार मूल्यसँग सम्बन्धित सूचकाङ्कहरू देहायबमोजिम रहेका छन्। जसमा, देहायको तालिका अनुसार नेपालको सरकारी दूरसञ्चार कम्पनी नेपाल टेलिकमको व्यवसाय मूल्य EBITDA को ७.८८ गुणा बढी, एनसेलको ६.८ गुणा बढी, सिंगापुर टेलिकमको ८.३८ गुणा बढी, भोडाफोन इण्डियाको ४.२४ गुणा बढी तथा ब्रिटिस टेलिकमको १.८३ गुणा बढी रहेको छ।

विभिन्न विदेशी दूरसञ्चार कम्पनीहरूको सञ्चालन नाफा, प्रतिग्राहक औषत आम्दानी, कम्पनीको बजार मूल्यसँग सम्बन्धित सूचकाङ्कहरू देहायबमोजिम रहेका छन्। साथै, देहायको तालिका अनुसार नेपालको सरकारी दूरसञ्चार कम्पनी नेपाल टेलिकमको व्यवसाय मूल्य EBITDA को ७.८८ गुणा बढी, एनसेलको ६.८ गुणा बढी, सिंगापुर टेलिकमको ८.३८ गुणा बढी, भोडाफोन इण्डियाको ४.२४ गुणा बढी तथा ब्रिटिस टेलिकमको १.८१ गुणा बढी रहेको छ।

विभिन्न दूरसञ्चार सेवा प्रदायकहरूको वित्तीय सूचकाङ्कहरूको तुलनात्मक विवरण

S.N.	Service Provider	Country	Operating profit %	Base Year	Total Customer	Gross Revenue	Monitory unit	Revenue per customer USD	Sources	Market Capitalization	MC/EBITDA
1	Nepal Telecome	Nepal	43.53	2022-23	20,700,000	44.42	Billion NPR	16.13	www.cms.ntc.net.np	152.53	7.88
2	Ncell Axiata Nepal	Nepal	24.6[illegible]	2022-23	13,400,000	36.88	Billion NPR	21.01	financial statement 2022-23	146.00[8]	6.80
3	British Telecom	UK	38.16	2022-23	30,000,000	20.70	Billion Pound	58.48	financial statement 2022-23	14.32	1.81
4	Vodafone Idea	India	32.51	2022-23	226,100,000	418.84	Billion IRS	22.28	www.moneycontrol.com	700.98	4.24
5	Singapore Telecom	Singapore	25.20	2022-23	775,000,000	14.62	Billion SD	14.08	www.singtel.com	30.89	8.38

[8] As per detail of point no. 4.7 below

८. एनसेलले नेपाल सरकारलाई तिरेको राजस्वको विवरण

८.१ कर राजस्व

एनसेल आजियाटा लिमिटेड (स्थायी लेखा नं. ३००३२५६९४) को दर्ता (आयकर तथा मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता भएको मिति २०५८।०६।२६) भए देखि हालसम्म (मिति २०८०।०९।१२ गतेसम्म) आन्तरिक राजस्व विभागको Integrated Tax Systemमा रहेको अभिलेख बमोजिम वार्षिक रूपमा मूल्य अभिवृद्धि कर, आयकर, जरिवाना, ब्याज लगायत गरी नेपाल सरकारलाई जम्मा २ खर्ब १३ अर्ब ३८ करोड ६५ लाख ३० हजार २ सय ११ रुपैयाँ बुझाएको देखिन्छ। सो को विस्तृत विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

क.सं.	आर्थिक वर्ष	मूल्य अभिवृद्धि कर रु.	आयकर रु.	जम्मा रु.	कैफियत
१	२०६३.०६४	३१८६६४८.२०	११९९९३०३५.७५	२००१७९६७९.७५	
२	२०६४.०६५	३८८६५२१०४.९४	८४५६९७२०६.३६	११९४३३९४११.३०	
३	२०६५.०६६	८६१२८८७१४.६५	१२४२१५५६३८.३१	२१०३४४४३५२.९६	
४	२०६६.०६७	१३२७०३७८१.८५	१७३०८०१८३५.०९	१९६३५९५६१६.९४	
५	२०६७.०६८	१७९९६२२४८७.१२	४०२८७३४९१२.५०	५८२५३६४३९९.६२	
६	२०६८.०६९	५१२८३१२३९६.२७	५६५३८८५४४१.३३	१०७८२२७६९३६.६०	
७	२०६९.०७०	६४३३६०११.६०	८७०६०४२७४.१९	८९९१३६५२८५.७९	
८	२०७०.०७१	२११५५३४४३२३.३८	११७५२८०३७५२.६१	१३९०८१४८०७५.९९	
९	२०७१.०७२	२१५७०१७३५४.२३	१५३३२८४७५९४.३८	१७४८९८६४९४९.२१	
१०	२०७२.०७३	३३०५७९७४५८.७१	४९६१०८५२२८३.८०	५२८१६६४९८४२.५१	
११	२०७३.०७४	३५१०६९०७७५.९८	२६१७७०९४४१६.५९	२९६८७७८५१९२.५७	
१२	२०७४.०७५	५९२१४३८०२९.९६	१२०१७९६६४४९.६३	१७३५८६६४४७५.२९	
१३	२०७५.०७६	३८०४४१५९७५.२९	१०९९२५९०६६७९.७७	१४४९५४०२५५९.६७	
१४	२०७६.०७७	३४०३७५५६१०.४९	९८१७९५५१६१.९६	१३२२१७५०७७२.४५	
१५	२०७७.०७८	३५०२६७८९२४.९५	४०१९५८४१४०.७६	७६०२२६३०६५.७१	
१६	२०७८.०७९	३०९७०५२७०३.८८	४०८३१७४४१९.८९	७१००३१७१२३.७७	
१७	२०७९.०८०	२९५७९ ८८८४३.८९	४१६३३८३८७६.५६	७१२०५७६७२४.४५	
१८	२०८०.०८१	१०६२१९,३००.३६	६२४२६२१४५.७३	१५१६५४१७४६.६७	
	जम्मा	३२६९२०८२७४५.४४	१७३६९४४६७४६५.८१	२१३३८६५३०२११.२५	

द्रष्टव्यः १.आयकरतर्फ लाभांशमा लाग्ने कर, एकलौटी फर्म तथा व्यक्तिगत आयमा लाग्ने कर, पारिश्रमिक कर, पुँजीगत लाभकर, निकायको मुनाफामा लाग्ने कर, सम्पत्ति/बहाल कर, ब्याजमा लाग्ने कर र मुद्दा बापतको रकम समेत समावेश भएको छ।

२. मूल्य अभिवृद्धि करतर्फ विभिन्न मूल्य अभिवृद्धि कर र मुद्दा बापतको रकम लगायत समावेश भएको छ।

४९

६.२ गैरकर राजस्वको विवरण

एनसेलको स्थापनादेखि हालसम्म नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणमार्फत नेपाल सरकारलाई ग्रामीण दूरसञ्चार विकास शुल्क, रोयल्टी, अनुमतिपत्र प्राप्ति/नवीकरण दस्तुर र फ्रिक्वेन्सी दस्तुर गरी जम्मा रकम **८८ अर्ब ४ करोड** २२ लाख ३२ हजार ४ सय १५ रुपैयाँ बुझाएको देखिन्छ। फ्रिक्वेन्सी दस्तुरवापतको २१०० MHz ब्याण्डको आर्थिक वर्ष २०६४/६५ देखि आर्थिक वर्ष २०८०/८१ असोज मसान्तसम्मको थप दस्तुर अर्ब ७२ करोड ६८ लाख रुपैयाँ बक्यौता रहेकोमा सोसम्बन्धी मुद्दा सर्वोच्च अदालतमा विचाराधीन रहेको भनी नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणबाट लेखी आएको छ।

(रकम रु. करोडमा)

क.सं	आर्थिक वर्ष	ग्रामीण दूरसञ्चार विकास कोष	रोयल्टी रकम रु.	अनुमतिपत्र दस्तुर, नवीकरण रकम रु.	फ्रिक्वेन्सी दस्तुर रकम रू.	कैफियत
१.	२०६०/६१	-	-	६.३०	-	
२.	२०६१/६२	-	१.५०	-	०.०८	
३.	२०६२/६३	[illegible]	[illegible]		०.५४	
४.	२०६३/६४	३.००	१०.०३	१८.४४	-	
५.	२०६४/६५	७.०७	२०.९५	-	१.८७	
६.	२०६५/६६	११.३२	२१.८२	-	३.२७	
७.	२०६६/६७	१६.७८	४४.४८	-	३.९४	
८.	२०६७/६८	२५.०७	७१.२१	-	७.६३	
९.	२०६८/६९	५८.७८	११७.५७	-	११.७९	
१०.	२०६९/७०	७३.५२	१५८.०९	४६२.५०	१९५.८१	
११.	२०७०/७१	[illegible]	[illegible]	-	६१.२२	
१२.	२०७१/७२	१११.४६	२२२.६१	२१२.५०	६६.०४	
१३.	२०७२/७३	११५.४४	२३०.८८	२१२.५०	६९.७९	
१४.	२०७३/७४	११३.९२	२२७.८४	२१२.५०	७२.२४	
१५.	२०७४/७५	१३४.०८	२३८.७७	२१२.५०	१४१.४७	
१६.	२०७५/७६	[illegible]	[illegible]	६१२.५०	१०६.७२	
१७.	२०७६/७७	९३.९९	१८३.०७	६१२.५०	१५९.९१	
१८.	२०७७/७८	८०.४४	१६०.८९	४००.००	१८८.१४	
१९.	२०७८/७९	७१.०१	१४८.०२	४००.००	१८८.१९	
२०.	२०७९/२०८०	-	-	४००.००	१८८.८२	
२१.	२०८०/८१	-	-	-	१८१.६४	
जम्मा		१,१४४.६४	२,२९२.६५	३,७६२.२४	१,६४९.१०	

उपर्युक्त विवरण बमोजिम कर र गैरकर राजस्व समेत गरेर एनसेल आजियाटा लिमिटेड कम्पनीले हालसम्म नेपाल सरकारलाई ३ खर्ब १ अर्ब ९२ करोड ८७ लाख ६२ हजार ६२६ रुपैयाँ बुझाएको र यो रकम नेपालको अर्थतन्त्रको आकारका हिसाबले आफैंमा ठूलो रकम रहेको स्पष्ट हुन्छ।

३.६.३ कर सम्बन्धी न्यायिक निकायमा विचाराधीन मुद्दाहरूको विवरण

एनसेल आजियाटा लिमिटेड (स्थायी लेखा नं. ३००३२५६९४) को करदाताले तिर्नुपर्ने आयकर, मूल्य अभिवृद्धि कर, अग्रीम कर, पुँजीगत लाभकर, स्वामित्व परिवर्तन कर निर्धारणसमेतका विषयमा प्रशासकीय पुनरावलोकन, राजस्व न्यायाधीकरण लगायत विभिन्न तहगत निकायहरूमा हालसम्म विभिन्न १० वटा मुद्दाहरू विचाराधीन रहेका देखिन्छन्। ती मुद्दाहरूमा लिएको दाबी रकम रू. ८५ अर्ब भन्दा बढी रहेको छ।

३.७ नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणबाट भए-गरेको कारवाहीको विवरण

नियमनकारी निकायबाट दिएको निर्देशनको परिपालनको दृष्टिबाट हेर्दा एनसेल आजियाटा पटक पटक कारबाहीमा परेको देखिन्छ। उपभोक्तालाई पूर्व सूचना नदिई वा दिइएको सूचनाको अपव्याख्या गरी शुल्क असूल गर्ने र जरिवाना रकमको हद ज्यादै न्यून रहेकोबाट फाइदा उठाई एनसेलले सेवा सञ्चालन गर्दै आएको पाइएको छ। सो कम्पनीविरुद्ध नियमनकारी निकायबाट भएका कारबाहीको विवरण निम्न बमोजिम रहेको छ।

- नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणको मिति २०७२ साल मंसिर ११ गतेको निर्णय नं. ३१८२ बाट अनुमतिपत्र नलिई SIP Connectivity मार्फत सेवा सञ्चालन गरेको सम्बन्धमा दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा ४७ को उपदफा (२) विपरीत सेवा सञ्चालन गरेकोले सोही दफा ४७ को उपदफा (२) बमोजिम रु ५ लाख जरिवाना गरी सो सेवा बन्द गराउन निर्देशन दिइएको.
- नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणको मिति २०७५ साल कार्तिक १६ गतेको निर्णय नं. ३८७२ बाट एनसेल प्रा.लि.को Recharge and win offer सम्बन्धमा एनसेल प्रा.लि.को Recharge and win offer सेवा तत्काल बन्द गर्न लगाई सेवा प्रदायकलाई कुन नियम कानून अनुसार सेवा सञ्चालन गरेको हो स्पष्ट गर्न निर्देशन दिइएको।
- नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणको मिति २०७६ साल फागुन ५ गतेको निर्णय नं. ४३०५ बाट एनसेल प्रा.लि.को ले डाटा सेवाको महशुल दरमा समयमा लागू नगरेको सम्बन्धमा दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा ४७(१) बमोजिम एनसेल प्रा.लि. लाई पचास हजार रुपैयाँ जरिवाना गर्ने। साथै नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणबाट हुने निर्देशनहरू पालना गर्न एनसेल प्रा.लि.लाई सचेत गराउन निर्देशन दिइएको।
- नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणको मिति २०७७ साल जेठ १२ गतेको निर्णय नं. ४३४१ बाट स्वीकृति विना Love Detector र Magic Voice नामक VAS सेवा सञ्चालन गरेकोले दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा ४७(२) बमोजिम एनसेल प्रा.लि. लाई रु पाँच लाख रुपैयाँ जरिवाना गरिएको।
- नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणको मिति २०७७ साल जेठ १२ गतेको निर्णय नं. ४३४२ बाट एनसेल प्रा.लि.ले अनुमतिपत्रको शर्त विपरीत कार्य गरेकोले दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा ४७(२) बमोजिम एनसेल प्रा.लि.लाई पाँच लाख रुपैयाँ जरिवाना गरिएको।

नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणको मिति २०७७ साल जेठ १२ गतेको निर्णय नं.४३४३ बाट एनसेल प्रा.लि.लाई Value Added Service (VAS) सेवामा Auto Renew हुने व्यवस्था तत्काल बन्द गरी ग्राहकको पूर्वस्वीकृतिमा मात्र Renew हुने व्यवस्था गर्न निर्देशन दिइएकोमा उक्त निर्देशनको पालना नभएकोले दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा ४७(१) बमोजिम एनसेल प्रा.लि.लाई पचास हजार रुपैयाँ जरिवाना गरिएको।

नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणको मिति २०७७ साल जेठ १२ गतेको निर्णय नं. ४३४३ बाट एनसेल प्रा.लि.को Huawei Games Content. Business Handling Fee र Game loft का विषयमा कारवाही गर्ने सम्बन्धमा प्राधिकरणको निर्देशन र प्राधिकरणबाट जारी कार्यविधिमा उल्लिखित व्यवस्थाको प्रतिकूल हुने गरी पटक पटक ग्राहकको पूर्व स्वीकृतिबिना नै Auto Renew गरेको देखिदा एनसेल आजियाटाबाट दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा ४७ (१) बमोजिमको कसूर गरेको स्थापित भएकोले दूरसञ्चार ऐन, २०५३ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी तपसील बमोजिमको कारवाही गर्ने निर्णय गरिएको।

१. Game loft तथा Huawei App Gallery का Daily Renewal, 3-Days Renewal, Weekly Renewal तथा Monthly Renewal का Pack Type हरु Subscribe गरेका प्रत्येक ग्राहकहरूलाई २०७५/०६/१५ देखि २०७७/०२/१८ सम्मको रकम रु १,११२,९६७,८४९।०० सहित सेवा सञ्चालनमा रहेको अन्तिम मितिसम्म हुन आउने रकम दूरसञ्चार ऐन २०५३ को दफा ४७(१) बमोजिम क्षतिपूर्ति बापत सम्बन्धित ग्राहकहरूलाई उनीहरूको मोबाईल नम्बरहरूमा नै तीन महिनाभित्र फिर्ता गर्ने। यसरी फिर्ता गरिएको रकमको विस्तृत विवरण मासिकरूपमा प्राधिकरणलाई उपलब्ध गराउने। ग्राहकहरूलाई Daily Renewal, 3-Days Renewal, Weekly Renewal तथा Monthly Renewal का Pack Type हरूको रकम फिर्ता लिन आउन उपयुक्त सञ्चारका माध्यमहरूबाट जानकारी गराउने। साथै यसरी रकम फिर्ता गर्दा कुनै ग्राहकको सेवा बन्द भई वा अन्य कुनै कारणले ग्राहकको पहिचान हुन नसकेको अवस्थामा फिर्ता गर्नुपर्ने रकमलाई छुट्टै कोष खडा गरी सो कोषमा उक्त रकम जम्मा गरी प्राधिकरणलाई समेत सोको जानकारी गराउने।

२. एनसेल अजियाटा लिमिटेडको उपरोक्त कार्य दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा ४७ को उपदफा (१) विपरीतको भएको पाईएकोले ५० हजार रुपैयाँ जरिवाना गर्ने ।

३. Game loft तथा Huawei App Gallery नामको VAS सेवाका Auto Renew हुने Pack Type हरू सञ्चालन गरेर मिति २०७७ जेठ १८ देखि हालसम्म प्रत्येक ग्राहकहरूबाट के कति आय आर्जन भएको छ, सोको विवरण १५ दिन भित्र पेश गर्न लगाउने।

४. प्राधिकरणको निर्देशन विपरीत सञ्चालन गरिएका Game loft तथा Huawei App Gallery लगायत Auto Renew हुने गरी हाल सञ्चालनमा रहेका VAS सेवाहरू सात दिन भित्र मोबाइल ब्यालेन्सको प्रयोग गरी विद्युतीय माध्यमबाट वस्तु तथा सेवा खरिद गर्ने सम्बन्धी कार्यविधि, २०७६ को दफा ५ को ४(क) बमोजिम हुने गरि मात्र सञ्चालन गर्ने। अन्यथा त्यस्ता सेवाहरू सात दिन भित्र

बन्द गरी प्राधिकरणलाई जानकारी गराउने र त्यस्तो सेवा बन्द गर्नु अघि सेवा Subscribe गरिसकेका सबै ग्राहकहरूको रकम उनीहरूकै मोबाईल नम्बरमा फिर्ता गर्ने।

५. विभिन्न VAS सेवाहरू तथा Voice/Data Package/Plan लगायतका सेवा सञ्चालन गर्दा Subscription Page, SMS Notification Message, Ncell Mobile App CDR, Billing System मा फरक फरक शब्दावलीहरू प्रयोग नगरी सामान्य उपभोक्ताले पनि बुझ्ने शब्दावलीको प्रयोग गर्न र ग्राहकले चाहेको बखत सजिलै Service Deactivate गर्न सक्ने व्यवस्था गर्न र कुन कुन Value Added सेवाहरू ग्राहकले Subscribe गरेका छन्, कति दररेटको शुल्क लागिरहेको छ, सो विषयहरू सजिलै हेर्न सक्ने गरी Ncell Mobile App मा जानकारीहरू उपलब्ध गराउन निर्देशन दिने।

६. कुनै ग्राहकले Game loft र Huawei App Gallery का Auto Renew हुने सेवाहरू २०७५/०६/१५ देखि खरिद गरेको मितिदेखि सेवा बन्द हुदासम्म निरन्तर रूपमा सेवा उपभोग गरेको (Game खेलेको) हुँदा निजहरूको हकमा रकम फिर्ता गर्नु पर्ने होइन भनी सप्रमाण एनसेल आजियाटाले प्राधिकरणमा ३ महिना भित्र निवेदन गरेमा प्राधिकरण व्यवस्थापनबाट निवेदन उपर छानबिन गरी निवेदन दावी प्रमाणित भएमा निरन्तर सेवा उपभोग गर्ने (Game खेल्ने) ग्राहकको हकमा बुँदा नं. १ बमोजिमको रकम फिर्ता गर्न नपर्ने गरी निर्णयार्थ प्राधिकरणमा पेश गर्न व्यवस्थापनलाई निर्देशन दिने।

३.८ एनसेलको विगतमा भएको शेयर खरिद बिक्री कारोबारको सम्बन्धमा

सम्पत्ति शुद्धिकरण निवारण ऐन,२०६४, विदेशी विनिमय (नियमित) गर्ने ऐन, २०१९, राजस्व चुहावट **अनुसन्धान** तथा नियन्त्रण ऐन,२०५२ ले सम्पत्तिको स्रोत लुकाउने वा छल्ने, विदेशी मुद्राको अवैध **कारोबार** गर्ने तथा कुनै पनि किसिमले राजस्व छलि तथा चुहावट गर्ने कार्यलाई कसुरको रूपमा लिएको **देखिन्छ**। तसर्थ कुनै व्यक्ति फर्म तथा संस्थाले कुनै पनि व्यापार व्यवसायको लागि गरेको लगानीको स्रोत **वैध रूपमा** आर्जन गरेको हुनुपर्दछ। एनसेलका ८० प्रतिशत शेयर खरिद बिक्रीको सम्बन्धमा देहायको **विषयहरू** छानबिन हुनुपर्ने देखिन्छ:

१) २०७२ सालमा एनसेल प्रा.लि.का नेपाली साझेदार निरज गोविन्द श्रेष्ठले एनसेल प्रा. लि.मा भएको २० प्रतिशत शेयर सुनिभेरा क्यापिटल भेन्चर्स प्रा.लि.लाई बिक्री गर्नको लागि शेयर बिक्रीका **बखत** भएको सम्झौता बमोजिमको मूल्य सुनिभेरा क्यापिटल भेन्चर्सले आफ्नो वित्तीय विवरणमा देखाएको **खरिद** मूल्य र कर कार्यालयले कर निर्धारण गर्दा कायम गरेको शेयर बिक्रीको मूल्य फरक फरक **परेकोले** सुनिभेरा क्यापिटल भेन्चर्स प्रा.लि.ले उक्त शेयर खरिद गर्दा गरेको लगानी तथा ऋणको स्रोतको **साथै** सो कारोबारका सम्बन्धमा देश बाहिर रकम भुक्तानी भए नभएको सम्बन्धमा छानबिन गरी कर **छली**, विदेशी मुद्रा अपचलन तथा सम्पत्ति शुद्धीकरण भए नभएको सम्बन्धमा सम्बन्धित निकायले कानून **बमोजिम** छानबिन गरी कारबाही गर्नुपर्दछ। उक्त कारोबारसँग सम्बन्धित निम्न पक्षहरू समेतको **विश्लेषण** गरी थप निष्कर्षमा पुग्नुपर्ने देखिन्छ।

- निरज गोबिन्द श्रेष्ठले २०[illegible] मा उपेन्द्र महतोबाट एनसेल प्रा. लि.को २० प्रतिशत शेयर खरीद गर्दा कायम भएको मूल्य र सो रकमका लगानीको स्रोत [illegible] भन्ने विषय। निज निरज गोबिन्दले विदेशी कम्पनीबाट ऋण लिएको भनिएको २३० मिलियन डलरको बारेमा छानविन गरी यकिन गर्नुपर्ने देखिन्छ।
- दूरसञ्चार नीति अनुसार दूरसंचार क्षेत्रमा विदेशी लगानी गर्दा कम्पनीमा २० प्रतिशत नेपाली लगानी हुनुपर्ने भनी उल्लेख भएको छ। निरज गोबिन्द श्रेष्ठले नेपाली नागरिकको हैसियतले एनसेल प्रा. लि. मा लगानी गरेको देखिन्छ तर वि.सं. २०७२ मा शेयर बिक्री गरी पुँजीगत लाभ कर तिर्दा आयकर ऐन बमोजिम गैरवासिन्दा व्यक्तिको हैसियतले कर तिरेको देखिंदा निज निरज गोबिन्द नेपाली नागरिक हुन वा गैरआवासिय नागरिक हुन भनी थप छानविन गरी गैर नेपाली नागरिकले पनि नेपालको टेलिकम्युनिकेसन [illegible] लगानी गर्न सक्ने नसक्ने अवस्थाको कानूनी तथा नीतिगत रूपमा स्पष्ट हुनुपर्ने विषय।
- निरज गोबिन्द श्रेष्ठले वि.सं. २०७२ [illegible] मा सुनिभेरा क्यापिटल भेन्चर्स प्रा. लि. लाई शेयर बिक्री गर्दा उक्त शेयरमा आफ्नो आर्थिक स्वार्थ रहेको र सुनिभेरा क्यापिटल भेन्चर्स सिंगापुरबाट ४८ मिलियन डलर प्राप्त भनी टेलिया सोनेराले आफ्नो २०१६ को वित्तीय विवरणमा उल्लेख गरेको देखिन्छ, निरज गोबिन्द श्रेष्ठले नेपाली नागरिकको हैसियतले [illegible] लगानी गरेको आफ्नो शेयर बिक्री गर्दा सुनिभेरा क्यापिटल भेन्चर्स सिंगापुरबाट टेलियासोनेरालाई गरेको अफसोर भुक्तानीका सम्बन्धमा।
- निरज गोबिन्द श्रेष्ठले सुनिभेरा क्यापिटल भेन्चर्स प्रा.लि लाई एनसेल प्रा.लि को शेयर बिक्री गर्दा रू. १९ अर्ब ३२ करोड [illegible] भनी पुँजीगत लाभकर [illegible] तिरेको छ, तर सुनिभेरा क्यापिटल भेन्चर्सले रू. ३ अर्ब ३९ करोड मात्र शेयर लगानी भनी देखाएको छ। फरक रकम कहाँ कसलाई र कसरी भुक्तानी भयो भन्ने विषय।
- दूरसञ्चार नीति बमोजिम टेलिकम्युनिकेशन क्षेत्रमा विदेशी लगानी गर्दा २० प्रतिशत नेपाली नागरिकको लगानी हुनुपर्ने देखिन्छ। [illegible] सिनर्जी नेपाल प्रा. लि.बाट उपेन्द्र महतोले वि.सं. २०[illegible] [illegible] करिब ९ दिन पछि निरज गोबिन्द श्रेष्ठलाई बिक्री [illegible] गरेको देखिन्छ। उपेन्द्र महतोले नेपाली नागरिकको हैसियतले एनसेल प्रा. लि.को शेयर खरीद बिक्री गरेको हो वा गैरआवासिय नागरिकको हैसियतले एनसेल प्रा. लि.को शेयर खरीद बिक्री गरेको भन्ने विषय।

२) कम्पनी रजिष्ट्रारको [illegible] प्राप्त शेयर [illegible] विवरण अनुसार सुनिभेरा क्यापिटल भेन्चर प्रा.लि.मा [illegible] प्रा.लि.को शतप्रतिशत शेयर रहेको देखिन्छ। क्यापिटल भेन्चर प्रा.लि.का शेयर रु.२ करोड [illegible] रहेको देखिन्छ तर [illegible] प्रा.लि.को वित्तीय विवरणमा लगानी भनी देखाएको छैन [illegible] सुनिभेरा क्यापिटल भेन्चर प्रा.लि.बाट भुक्तानी गरेको लाभांश करिब रू.

---

[1] महालेखा परीक्षकको [illegible] प्रतिवेदन

१९ अर्ब रकम शेयरधनी सनग्लोरी प्रा.लि.को वित्तीय विवरणमा आम्दानी बाँधेको देखिदैंन। सुनिभेरा क्यापिटल भेन्चर प्रा.लि. र सनग्लोरी प्रा.लि.वीचको सम्बन्धको विषय।

३) सुनिभेरा क्यापिटल भेन्चर्स प्रा. लि., नेपाल र सुनिभेरा क्यापिटल भेन्चर्स सिंगापुरमा भावना सिंह श्रेष्ठले के कुन हैसियतले एकै समय नेपाली र विदेशी कम्पनीमा लगानी गरी सञ्चालन गरेको हो भन्ने कानूनी विषय।

४) आयकर ऐन, २०५८ को दफा ९५क को उपदफा (१) को व्यवस्था बमोजिम शेयर पुंजी निसर्ग गर्दा शेयर धनीले प्राप्त गर्ने लाभमा लाग्ने कर हो। अर्थात जसको पुँजीगत लाभ हुन्छ, उसले कर तिर्नुपर्छ। हित निसर्ग भएको निकायको दायित्व पुँजीगत लाभकर असुल गरिदिने मात्र हो। मिति २०७२/१२/२९ मा एनसेल प्रा.लि.मा रहेको हित निसर्ग गरे वापत टेलियासोनेरा स्वीडेन ग्रुपले प्राप्त गरेको लाभ रकममा पुँजीगत लाभकर निर्धारण तथा असुली भएको हो। टेलिया सोनेराले सन् २०१६ मा आजियाटा समूह बर्हाडलाई एनसेलको शेयर बिक्री गर्ने क्रममा सम्झौता बमोजिमको मूल्य अमेरिकी डलर १.७ बिलियन (करिब १ खर्ब ८० अर्ब रुपैंया) मा भएकोमा शेयर कारोबारको सम्पूर्ण प्रक्रिया सम्पन्न गर्नको लागि १ वर्षको अवधि राखेको र उक्त अवधिको लागि आइपर्ने विभिन्न खर्च भुक्तान गर्न अमेरिकी डलर २५० मिलियन **Escrow Account**[10] मा राखेको देखिन्छ। तर, सो रकम कुन् प्रयोजनको लागि खर्च भयो, एनसेलको खातामा आयो, आएन भन्ने विषय छानविनको क्रममा यकीन गर्न सकिएन। तर, सो रकम एनसेलको खातामा आउनुपर्ने र नेपालमा कर तिर्नेसमेतको प्रयोजनको लागि उपयोग गर्नुपर्ने प्रकृतिको भएको तर आ.व. २०७५/७६ मा खरिदकर्ता कम्पनी टेलिया सोनेराले तिर्नुपर्ने कर एनसेल आफैंले तिरी करखर्चको रूपमा लेखाङ्कन गरेको देखिएको हुँदा सरकारलाई प्राप्त हुनुपर्ने लाभांस कर गुमेको हुनसक्ने र नेपालभित्र प्राप्त हुनुपर्ने रकम देश बाहिर नै कारोबार समायोजन समेत भएको हुनसक्ने हुँदा यस विषयमा थप छानविन हुनपर्ने देखिन्छ।

५) एनसेल आजियाटाको विगतको कारोबार र कर असुलीका सम्बन्धमा महालेखा परीक्षकका विगतका प्रतिवेदनहरूमा उल्लेख भएका विषयहरूको सम्बन्धमा छानविन भए नभएको यकिन गरी छुट भएको भए कर निर्धारण हुनुपर्ने देखिन्छ।

---

[10] आजियाटा र टेलिया सोनेराको शेयर खरिद बिक्री सम्झौताको बुँदा नं. ८.२ (नोट ४)

भाग-चार

हाल भएको भनिएको शेयर खरिद बिक्री सम्बन्धी विश्लेषण

४.१ एनसेल आजियाटाको १ डिसेम्बर २०२३ को विज्ञप्तिको व्यहोरा

आजियाटा ग्रुप बर्हाडले डिसेम्बर १, २०२३ का दिन एक विज्ञप्ति प्रकाशन गरी सो समूहले Spectrlite UK Ltd. सँग शर्तरहित खरिद-बिक्री सम्झौता सम्पन्न गरी एनसेल आजियाटा लिमिटेडको ८० प्रतिशत शेयर धारण गर्ने रेनोल्ड होल्डिङ्गको सतप्रतिशत शेयर बिक्री गरी सो समूह नेपालबाट बाहिरिएको घोषणा गऱ्यो।[11] सो विज्ञप्तिमा आजियाटाले नेपालमा व्यवसाय गर्ने वातावरण खासगरी अनुचित कर निर्धारण र नियमनकारी अनिश्चितताको मूल्याङ्कन गरी यस्तो वातावरण आजियाटालाई व्यवसाय गर्न उपयुक्त नभएको धारणा व्यक्त गरेको देखिन्छ। साथै सो विज्ञप्तिमा आजियाटाले सन् २०१६ मा रेनोल्ड होल्डिङ्गको शेयर खरिद गर्दा आयकर ऐन, २०५८ को दफा ९५क. बमोजिमको पुँजीगत लाभकर र ऐ. ऐनको दफा ५७ बमोजिमको सँस्यागत आयकर लगाएको विषय साथै सन् २०२९ मा अनुमति पत्रको म्याद समाप्त हुने कुरालाई समेत आफू एनसेलबाट बाहिरिनुको कारणका रूपमा व्याख्या गरेको छ। [12]

४.२ आजियाटाले जारी गरेको विज्ञसिको विश्लेषण

आजिआटाले जारी गरेको विज्ञसिमा उल्लेख गरेका विषयहरुलाई तपसिल बमोजिम विश्लेषण गरिएको छ:
आजियाटाले एनसेलको शेयर बिक्री गर्दाका बखत नेपालउपर विभिन्न आरोपहरू लगाएको छ। जस्तैः नियमनकारी अनिश्चितता रहेको, अनुचित कर निर्धारण हुने गरेको, विदेशी लगानी संरक्षणको अनुकुल वातावरण नरहेको र अनुमतिपत्रको अवधि समाप्तिउन्मुख रहेको आदि। आजियाटाले गरेका टिप्पणीहरू सत्यतथ्यमा आधारित छैनन्। नियमनकारी अनिश्चितताजस्तो गम्भीर आरोप स्पष्ट रूपमा र प्रमाणमा आधारित भएर लगाउनु पर्नेमा हठात् लगाइएको छ, यसको कुनै आधार दिइएको छैन। अनुचित कर निर्धारण गरेको भन्ने आरोपको पनि कुनै प्रमाण पेश गरेको देखिँदैन। यस्तै आरोपहरूका विषय उठान गरी आजियाटाले विश्व बैंक समूह अन्तर्गतको International Center for Settlement of Investment Disputes (ICSID) Tribunal मा मध्यस्थताको माग गरेकोमा आजियाटाका दावीहरू खारेज गरी सो Tribunal बाट निर्णय समेत आइसकेको छ।

त्यसैगरी, अनुचित कर लगाएको भन्ने बिषय पनि सत्य होइन। नेपालको आयकर ऐन अन्तर्गत लागेको कर समयमा तिरेको भए अत्यधिक दण्ड जरिवाना पर्ने थिएन। सो मध्ये पनि नेपालको सम्मानित सर्बोच्च अदालतको फैसलाबाट ठूला करदाता कार्यालयले दावी गरेको कर रकममध्ये आयकर ऐन, २०५८ को दफा १२०(क) बमोजिम लाग्ने जरिवाना मिनाहा गरी पूर्जीगत लाभकरको भार कम गरिदिएको देखिन्छ। तसर्थ कम्पनीले अत्यधिक कर लगाएको भन्ने आरोप पनि पुष्टी हुने आधार देखिदैन। करसम्बन्धी कतिपय मुद्दाहरू एनसेलकै तर्फबाट दायर भई नेपालका अदालत तथा न्यायाधिकरणहरूमा विचाराधीन रहेका

[11] https://www.axiata.com/media/news/axiata-concludes-sale-ncell-exits-nepal (visited on Jan 15, 2024)
[12] https://www.axiata.com/media/news/axiata-concludes-sale-ncell-exits-nepal

छन्। जहाँसम्म अनुमतिपत्रको अवधि समाप्तिउन्मुख रहेको भन्ने भनाई छ, २०७२ सालमा रेनोल्ड होल्डिङ्ग लिमिटेडलाई खरिद गर्दा नै अनुमतिपत्रको पूर्ण अवधि २५ वर्षसम्म हो र सन् २०२९ मा सो अवधि समाप्त हुन्छ भन्ने कुरा आजियाटालाई थाहा नभएको होइन। यस्तो स्पष्ट कुरालाई पनि बङ्गाएर नेपालले निजी सम्पत्ति हरण गर्न लागेको (Expropriation)[13] भन्ने जस्ता आरोप लगाउनु आपत्तिजनक विषय हो। निश्चित शर्तहरू स्वीकार गरेर अनुमतिपत्र प्राप्त गरी सकेपछि अहिले आएर त्यस्तो शर्तलाई अतिरञ्जित रूपमा प्रचार प्रसार गर्नु विबन्धनको सिद्धान्तले पनि मिल्ने होइन। यस विषयलाई नेपाल सरकारले गम्भीरतापूर्वक लिनु पर्दछ।

(ICSID) Tribunal मा मध्यस्थको लागि दावी पेश गर्दा आजियाटाले नेपाल उपर स्वच्छ तथा समान व्यवहार नगरेको, लगानीकर्ताको वैधानिक अपेक्षाको उल्लङ्घन गरेको, सारभूत रूपमा न्याय दिन अस्वीकार गरेको, नियमनकारी दुर्व्यवहार गरेको जस्ता गम्भीर आरोपहरू सहित दावी पेश गरेको थियो। तर, सो Tribunal ले सर्वोच्च अदालत लगायत सबै न्यायिक निकायमा दावीकर्तालाई स्वच्छ सुनुवाइको अवसर दिइएकोले सो दावी स्थापित नहुने[14], वैधानिक अपेक्षा सिर्जना हुने गरी राज्य पक्षबाट कुनै कार्य भएको प्रमाण पेश गर्न सकेको नदेखिदा वैधानिक अपेक्षाको उल्लङ्घन भएको नदेखिएको[15] स्वच्छ र समन्यायिक व्यवहार भएन भन्ने दावी पनि स्थापित नभएको[16] भनी निर्णय गरेकोले त्यस्तै प्रकृतिका आरोपहरू दोहोऱ्याएर विज्ञप्ति प्रकाशन गर्नु आधारहीन छ।

आजियाटाको सन् २०२२ को वार्षिक प्रतिवेदनमा दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा ३३ बमोजिम एनसेलले प्राप्त गरेको अनुमतिपत्रको २५ वर्षको अधिकतम् अवधि सन् २०२९ मा पुग्ने र त्यसपछि कम्पनी हस्तान्तरण वा पुनः खरिद गरी प्राप्त गर्न सकिने कुरा उल्लेख भएपनि ऐनमा हस्तान्तरण गर्ने प्रक्रिया तथा पुनः खरिद गर्ने र मूल्य निर्धारण गर्ने विषय मौन छ भन्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ।[17]

सुरुमा आजियाटाको सञ्चालक समितिले एनसेल सञ्चालन गर्ने सम्बन्धमा, अनुमतिपत्र नवीकरण गर्ने सम्बन्धमा र भविष्यमा दीर्घकालीन लगानी गर्ने सम्बन्धमा समेत छलफल गरी सकारात्मक धारणा बनाएको पाइन्छ। सन् २०२९ मा अनुमतिपत्रको अवधि समाप्त भएपछि पनि ऐ. ऐनको दफा ३३ बमोजिम सम्पत्ति पुनः खरिद गरी सञ्चालन गर्ने सोच बनाई नेपाल सरकारसँग वार्ता गरी समयावधि थप गर्न वा पुनः खरिद गरी (Buyback) लिन सक्षम हुने अपेक्षा राखेको पाइन्छ।[18]

आजियाटाले Governance and Audited Financial Statements 2022 का विभिन्न खण्डमा दूरसञ्चार सेवाको अनुमतिपत्र समाप्तिको विषय, public interest litigation and tax issues का बारेमा विश्लेषण गरेको पाइन्छ। सो प्रतिवेदन २८ मार्च २०२३ मा Commissioner for Oaths, Malaysia ले प्रमाणित गरेको देखिन्छ। सन्

---

[13] https://www.axiata.com/media/news/axiata-concludes-sale-ncell-exits-nepal (visited on Jan 15, 2024)

[14] मध्यस्थको निर्णयको प्रकरण ६५३

[15] मध्यस्थको निर्णयको प्रकरण ५९२

[16] मध्यस्थको निर्णयको प्रकरण ८६९

[17] *Axiata Group Berhard GAFS: Critical Accounting estimates and judgments (a) (iii) Intangible assets - expiry of telecommunication license of a subsidiary page 100, and 2022 Intangible Assets Heading 24 page 172 -*

[18] Ibid

२०२२ को वित्तीय प्रतिवेदन सार्वजनिक हुँदा उक्त कम्पनीले नेपालको दूरसञ्चार सेवा सञ्चालनबाट बाहिरिने सोच बनाएको देखिदैन। बरू, अनुमतिपत्रको अवधि समाप्त भएपछि दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा ३३ बमोजिम नेपाल सरकारलाई स्वामित्व हस्तान्तरण गर्ने कुरामा स्पष्टता देखिन्छ। हस्तान्तरणको प्रक्रिया र पुनः खरिद गर्दाको मूल्यको बारेमा केही अस्पष्टता भएको प्रतिवेदनहरूमा उल्लेख छ।

आजियाटा बर्हाडको दोस्रो त्रैमासिक प्रतिवदेन (अगष्ट २०२३) मा ICSID Tribunal बाट भएको निर्णयको सन्दर्भ उठाउँदै आफूले पाउने अपेक्षा गरेको रकम मलेसियन रिङ्गिट ३९६.१ मिलियन अपलेखन गरेको जनाइएको छ। तेश्रो त्रैमासिक प्रतिवेदन (नोभेम्बर २०२३) मा आएर आजियाटाले २०२२ को प्रतिवेदनमा उल्लेख गरेको भन्दा ठीक विपरीत निर्णय गरेको देखिन्छ। आजियाटाको २९ सेप्टेम्वर २०२३ को सञ्चालक समितिको बैठकले आजियाटा समूह नेपालको मोबाइल सेगमेन्टबाट बाहिरिने निर्णय गरेको उल्लेख छ।[19] यस प्रकार व्यवसाय सञ्चालनको केहीं महिना अघिसम्म अनुमतिपत्रको अवधि समाप्ति पछि पनि पुनः अनुमतिपत्र प्राप्ति गरी व्यवसाय सञ्चालन गर्ने र दीर्घकालीनरूपमा थप लगानी गर्ने समेत सोच बनाएको आजियाटा विभिन्न कारण जनाउँदै नेपालको मोबाइल सेवाबाट बाहिरिने निर्णय गरेको देखिन्छ। उपर्युक्त तथ्यहरूका आधारमा आजियाटाले लगाएको सो आरोप उसैका प्रतिवेदन र धारणाहरूले खण्डन गरेका छन्।

४.३ व्यावसायिक वातावरण नभएको भन्ने आरोपका सम्बन्धमा

कुनै पनि कम्पनीले आफ्नो शेयर बिक्री गर्नु सामान्य कुरा हो। सामान्य अवस्थामा पारदर्शी तरिकाले कारोवार गर्दा यो सामान्य व्यवसायिक कारोवार नै हो। तर, अपारदर्शी ढंगले प्रचलित कानूनको परिपालना नगरी कारोवार गरिंदा विवाद तथा शंका उपशंका उत्पन्न भएको छ।

कतिपय अन्य विदेशी लगानीकर्ताले उनीहरुका विशिष्ट परिस्थितमा आधारित भई यस्ता विषय उठाउनु सान्दर्भिक पनि हुनसक्ला तर, आजियाटाले यो विषय उठाउनु उपयुक्त देखिदैन किनकि नेपालको लगानी र व्यापारको अवस्था जानीबुझी सन् २०१६ मा यो कम्पनीले टेलिया सोनेराबाट एनसेलको ८० प्रतिशत शेयर खरिद गरेको हो। तत्समयमा नेपालको संविधान भर्खरै मात्र लागू भएको थियो र राजनीतिक वातावरण पनि पूर्णरूपले सहज भइसकेको थिएन। वि.सं. २०५८ मा कम्पनी स्थापना भई २०६१/०६२ मा व्यवसायिक कारोबार शुरु गर्दा नेपालमा राजनीतिक द्वन्दकै अवधि थियो। त्यस्तो अवस्थामा व्यवसायिक कारोवार शुरु गरेको कम्पनीलाई अहिले संविधान कार्यान्वियन पश्चात राजनीतिक वातावरणमा सहजता आएको अवस्थामा व्यवसायिक कारोवारको लागि उपयुक्त वातावरण नभएको भनी आरोप लगाउनु तथ्यपरक देखिदैन।

जम्मा रू ८ करोड विदेशी र रु २ करोड स्वदेशी लगानी गरेको कम्पनीले रु.१ खर्ब १३ अर्ब ५८ करोड नाफा कमाई रु ९३ अर्ब ५० करोड लाभांश घोषणा गरी रु ६६ अर्ब ९५ करोड भन्दा बढी लाभाशं विदेश लगेको र नेपाले साझेदारले रु १९ अर्ब ८९ करोड पाएको देखिन्छ। आजियाटा कम्पनीले नेपाल बाहेक अन्य मुलुकमा पनि दुरसञ्चार सेवा सञ्चालन गरेको छ इण्डोनेसिया बंगलादेश श्रीलंका भन्दा नेपालमा

[19] सो निर्णय गर्दा एनसेलको कारोवारलाई "NFRS 5- Non- Current Assests Held for sale and Discountinued Operation" मा राखिएको छ।

बढी प्रतिशतले कर पछिको मुनाफा कमाएको देखिन्छ। एनसेल आजियाटाको २०२२-२३ को सञ्चालन नाफा ५८.१३ रहेको छ भने अन्य मुलुकहरु बेलायत ३८.१६, सिंगापुर २५.२० भोडाफोन भारत ३९.५१ मलेसिया टेलकमको २२.१४ र नेपाल टेलिकमको ४३.५८ रहेको छ । यसरी विश्लेषण गर्दा एनसेल आजियाटाको सञ्चालन मुनाफा उच्च देखिन्छ। त्यस्तै कम्पनीको EBITDA लाई बजार पुँजीकरणसँग तुलना गरेर हेर्ने हो भने ब्रिटिस टेलिकम १.८१, भोडाफोन भारत ४.२४ मलेसिया टेलकमको १.९७ र एनसेल आजियाटाको ६.८० गुणा रहेको छ।

महालेखापरीक्षकको प्रतिवेदन, २०७५ मा दूरसंचार सेवा प्रदायक संस्थाहरूको संचालन नाफाको तुलनात्मक विश्लेषण गर्दा नेपालका दूरसंचार सेवा प्रदायकहरूको सर्वाधिक नाफा रहेको औंल्याइएको छ। सोमध्ये पनि एक निजी सेवा प्रदायकको नाफा ६२.४ प्रतिशत रहेको पाइएको छ। विश्वका अन्य देशहरुको सरदर सञ्चालन नाफा २४ देखि ३७.८ प्रतिशतसम्म रहेकोमा नेपालमा ५८ देखि ६२ प्रतिशत सम्म रहेकोले ती सेवा प्रदायकहरूको सेवाको मूल्यमा नाफाको प्रतिशत अत्यधिक रहेको छ। सो प्रतिवेदनमा नियमनकारी निकायले यसको औचित्यको विश्लेषण गरेको पाइएको छैन र सर्वसाधारणले महंगो मूल्यमा दूरसंचार सेवा प्रयोग गर्न बाध्य भएको तर्फ सम्बद्ध निकायहरूको ध्यान जानुपर्दछ भनी सुझाव दिएको पाइन्छ।[20] यसरी हेर्दा एनसेलले सेवाको मूल्य नै विश्वका दूरसञ्चार सेवा प्रदायकहरुको तुलनामा अत्याधिक बढी लिएको र सोही कारण सञ्चालन नाफा बढी भई लगानी गरेको पुँजीको तुलनामा अत्याधिक लाभाशंको देश बाहिर पठाएको देखिन्छ।

आजियाटाले एनसेल आजियाटा नेपालबाट आकर्षक मुनाफा कमाईरहेको र अधिकाशं वित्तीय सूचकहरु अन्य मुलुकमा सञ्चालनमा रहेका कम्पनीहरुको तुलनामा उच्च रहेको अवस्थामा नेपालमा व्यवसायिक वातावरण अनुकूल नभएको भनी आजियाटाले लगाएको आरोप स्वयंमा आधारहीन छ। व्यवसायिक वातावरण अनुकूल नभए अत्याधिक नाफा कमाउन कम्पनी सफल हुने थिएन। आजियाटाले विदेशी लगानीको वातावरण छैन भनी गलत सूचना प्रवाह गरी अन्य लगानीकर्तालाई भ्रम सिर्जना गरेको विषयलाई नेपालसरकारले गम्भीरतापूर्वक लिनुपर्दछ। विदेशी लगानी गरी व्यवसाय गर्न चाहने लगानीकर्ताले नेपालको प्रचलित नीति र कानुनको परिधिभित्र रही व्यवसाय सञ्चालन गर्न पाइन्छ, स्वेच्छिक रूपमा छोड्न पनि पाइन्छ तर राज्य र सरकारलाई आधारहीन आरोप लगाउन मिल्दैन। यस विषयमा प्रतिनिधि सभा सार्वजनिक लेखा समितिको मिति २०८०/०८/२० को निर्णयमा समेत उल्लेख भएकोले नेपाल सरकारले गम्भिरतापूर्वक लिनु पर्दछ। यो आरोप आजियाटा र एनसेलकै प्रतिवेदनहरूले पनि खण्डित गरेका छन्। सन् २०२२ सम्म एनसेलले नेपालमा उत्कृष्ट रूपमा व्यापार गरिरहेको भनेर एनसेलका तत्कालीन प्रमुख कार्यकारी अधिकृत Mr. Andy Chong ले भनेको पाइएको छ।[21] नेपालको व्यवसाय घटे पनि र अनुमतिपत्रको अवधि कम हुँदै गएको

---

[20] (महालेखापरीक्षकको छपन्नौ प्रतिवेदन, २०७५ पृष्ठ १४२.१४३)

[21] Assessing the Ncell market performance in Nepal, Mr. Andy Chong is reported to have said, *"Ncell continues to maintain its position as the market leader in terms of RMS, with a steady brand equity score that surpasses that of market players, as evidenced by our positive rNPS. This gives us a solid foundation to move forward with optimism into 2023. We continue to build on this momentum and work collaboratively to achieve our strategic priorities as part of our Recovery & Resilience journey for 2023 and beyond."* For details, please visit: https://www.axiata.com/investors/2022/assets/pdf/Axiata-IAR2022.pdf; p. 72.(Visited on January 7, 2024.)

नै पनि व्यवसायलाई निरन्तरता दिने सोचाइमा कम्पनी रहेको तथ्य आजियाटाका प्रतिवेदनहरूमा उल्लेख भएको पनि पाइएको छ। सन् २०२३ को पहिलो त्रैमासिक प्रतिवेदन अवधि (जनवरी देखि मार्च) सम्म नै नेपालको व्यवसायमा आम्दानी घटे पनि व्यवसाय नै छाड्ने मनस्थितिमा आजियाटा नपुगेको देखिन्छ।[23] ICSID मा आजियाटा आफैले मुद्दा दायर गरेको हो र उक्त मुद्दा जित्नेमा आशावादी रहेको आजियाटा कै त्रैमासिक प्रतिवेदनमा उल्लेख भएको देखिँदा आजियाटाले ICSID मा विचाराधिन मुद्दा प्रभावित पार्न समेत प्रयास गरेको देखिन्छ। आजियाटाले ICSID को निर्णय आफ्नो पक्षमा हुने अपेक्षा गरेको थियो। तर ICSID Arbitration मा आजियाटाको अपेक्षा अनुसार निर्णय नहुनुलाई नेपाल छोड्नुको मूल कारण बनाएको देखिन्छ। यस कुरालाई उसैको प्रतिवेदनले पनि पुष्टि गरेको छ।[24] तर सो कारणलाई नेपालबाट बाहिरिने समयमा प्रकाशित विज्ञप्तिमा उल्लेख गरिएको छैन। केही समय अघिसम्म आकर्षक लगानी रहेको भनिएको नेपालको व्यवसाय एक्कासि केही दिनपछि मात्र प्रत्युपादक र घाटाको व्यवसाय हुन सक्दैन।

ICSID Arbitration पछि आजियाटाको तर्फबाट आयकर ऐन, २०५८ को दफा ५७ अन्तर्गत लगाइएको करका विषयमा वार्ता गरी समाधान गर्न पटक पटक प्रयास गरिएका थिए। तर नेपालले सर्वोच्च अदालतमा रहेको मुद्दा विचाराधीन विषय (*Sub-judice* Matter) मा वार्ता गर्न नसकिने जानकारी दिइएको थियो।[25] आजियाटा र एनसेलका तर्फबाट नियुक्त ल फर्मले नोभेम्बर १, २०२३ मा पुनः नेपालतर्फका ल फर्मलाई सो दफा ५७ बमोजिमको कर निर्धारण फिर्ता लिन अनुरोध गरेकोबाट[26] आजियाटाले सेप्टेम्बर मै बाहिरिने निर्णय गरे पनि सो निर्णय बाहिर नल्याई दफा ५७ अन्तर्गतको कर निर्धारण फिर्ता गराउन अन्तिमसम्म प्रयासरत रहेको र अन्ततः डिसेम्बर १ मा सो निर्णय सार्वजनिक गरेको देखिन्छ। यसबाट आजियाटा मलेसिया नेपाल सरकारसँग अन्तिम अवस्थासम्म पनि सौदावाजीमा रहेको देखिन्छ।

---

[23] Axiata Annual Report 2022 states, "In accordance with Section 33 of the Telecommunications Act 2053 (1997) ("Telco Act 2053") in Nepal, a telecommunications operator with more than fifty percent (50%) of Foreign Direct Investment has to handover its entire assets (land, building, plant, equipment and other structures related to the telecommunications service) to the Government of Nepal once the maximum license period of twenty five (25) years has expired, in which a buyback of these assets can take place. The Nepal CGU will reach this period in 2029. However, the Telco Act 2053 is silent on the process for the handover or buyback and the cost of buyback. The Board of Directors considers this above to be a form of license renewal which will be subject to negotiations with the Government of Nepal. Given the Group's existing interaction with the Government of Nepal, the significant size and scale of the Nepal operations, and its continued commitment to invest for the long term, management has assumed the license allocated to the Nepal CGU will be extended in perpetuity as it is expected that the Group will be able to negotiate an extension or appropriate buyback mechanism with the Government of Nepal. Hence, management assumed that the cost of buyback is nil in 2029." https://axiata.listedcompany.com/newsroom/Axiata_GAFS2022.pdf, p. 170. (visited on January 7, 2024.)

[23] For details, please visit, https://www.axiata.com/investors/quarterly-results/ visited on January 8, 2024.

[24] "The Group's performance has taken into account the following: ....(d) Pursuant to the unfavorable outcome from the Bilateral Investment Treaty ("BIT") Arbitration proceedings as disclosed in Part B, Note 10(h) of this announcement, the Group has adjusted the following during the current quarter and financial period to date: (i) write-off of capital gains tax ("CGT") related receivable assets amounting to RM296.1 million; and (ii) impairment of assets under MFRS 136 "Impairment of Assets" for Nepal cash generating unit ("CGU") amounting to RM491.8 million, net of tax." As reported under *Significant Unusual Items Affecting Assets, Liabilities, Equity, Net Income or Cash Flows* in its second Quarterly report. https://www.axiata.com/investors/quarterly-results/ (visited on January 8, 2024.)

[25] Correspondence between Herbert Smith Freehills and Foley Hoag LLP after the ICSID award of June 9, 2023.

[26] HERBERT SMITH FREEHILLS ले नेपाल पक्षलाई नोभेम्बर १ २०२३ मा लेखेको पत्र

६०

४.४ व्यवसायिक स्तर

कम्पनी सञ्चालनको सन्दर्भमा व्यवसायिक नैतिकता एक महत्वपूर्ण पक्ष हो जसले कम्पनीलाई सदैव पारदर्शी र जिम्मेवार बनाईरहेको हुन्छ ।[27] एउटा पब्लिक लिमिटेड कम्पनीले आफना सरोकारवाला समूहहरू, ग्राहक तथा उपभोक्ता, नियामक निकाय, व्यापारिक कारोवार गरिरहेको मुलुकको सरकार र सर्वसाधारण जनतालाई पारदर्शी ढंगले आफना व्यापारिक कृयाकलापहरूका बारेमा जानकारी गराउनुपर्ने हुन्छ । तर यो सेवा प्रदायकले आफनो कारोवार र सम्झौताका कतिपय विषयहरू गुपचुप राख्ने र तथा नियमनकारी निकाय र अदालतले आदेश गरी वि.सं. २०७२ सालमा भएको शेयर खरिद बिक्री सम्झौता, Escrow Account को विवरण र DDA को प्रतिवेदन पेश गर्न लगाउदा पनि पेश नगरेको पाइएको छ।[28] यस्तो अभ्यासले कम्पनी व्यवसायिक नैतिकताप्रति उदासीन रहेको देखाएको छ। यसैगरी मानव अधिकारको सम्मान, संरक्षण र परिपालना राज्यको मात्र दायित्व नभएर उद्योग व्यवसाय गर्ने वर्गको पनि जिम्मेवारीको विषय हो भन्ने अवधारणालाई आत्मसात गरी संयुक्त राष्ट्र संघले सन् २०११ मा एक मार्गदर्शन जारी गरेको छ ।[29] सो मार्गदर्शनमा व्यवसाय गर्दा सो व्यवसाय गर्ने कम्पनीले मानव अधिकारको सम्मान गरी गरिनुपर्छ भनी निश्चित सिद्धान्त र प्रक्रियाहरू तोकिएको छ। सो मार्गदर्शनका आधारमा हेर्ने हो भने पनि एनसेलको शेयर खरिद बिक्री सम्बन्धमा गरिएको अपारदर्शी कार्यलाई अन्तराष्ट्रिय स्तर अनुरूपको कार्य मान्न मिल्दैन।

४.५ शेयर खरिद बिक्री सम्झौता र शर्तहरू

नेपाली मूलका सिंगापुरका नागरिक सतिसलाल आचार्यले बेलायतमा दर्ता गरेको स्पेक्ट्रलाइट (यूके) कम्पनी सेप्टेम्बर २०२३ मा दर्ता हुँदा १ डलर शेयर पुँजी कायम भएकोमा र नोभेम्वर ३० मा ९९,९९९।- डलर थप गरी १ लाख अमेरिकी डलर शेयर पुँजी कायम भएको छ। सो कम्पनीले आजियाटा मलेसियाबाट रेनोल्ड होल्डिङ्गको शेयर खरिद गर्दा सम्पन्न गरेको खरिद बिक्री सम्झौताका मुख्य शर्तहरू निम्न बमोजिम रहेका छन्:

४.५.१ सम्झौताका मुख्य शर्तहरू

- बिक्रेतालेले शेयर बिक्री गरे तापनि बिक्रेता स्वयं ती शेयरहरूको कानूनी र लाभग्राही स्वामित्ववाला (Legal and Beneficial Owner) रहेको।[30]
- खरिद बिक्री सम्झौताको प्रतिफलका रूपमा प्रारम्भिक प्रतिफल पाँच करोड अमेरिकी डलर (त्यसमध्ये पहिलो किस्ता वापत सम्झौता भएको छ महिना भित्र पचास लाख अमेरिकी डलर र बाँकी किस्ता चार करोड पचास लाख डलर सम्झौता भएको चार वर्ष भित्र) तिर्नुपर्ने।

---

[27] प्रत्येक वर्ष विश्वमा उच्च व्यवसायिक नैतिकता भएका कम्पनी छनौट गरी पुरस्कृत र सम्मानित गर्ने गरिएको पाइन्छ । जस्तो Ethisphere (Finland) ले सन २०२३ को लागि पनि World's Most Ethical Companies छनौट गरेको छ । सन् २०२३ मा १९ देशवाट ४६ उद्योग कम्पनीहरु सम्मानित भएका मध्ये दुरसंचार क्षेत्रवाट दुईवटा कम्पनीले सम्मान पाएकोमा एक फिनल्याण्डको कम्पनी नोकिया समेत रहेको छ। नोकियालाई उच्च व्यवसायिक नैतिकता, शासकीय क्षमता तथा दिगोपनाको लागि यो सम्मान दिइएको थियो ।

[28] यस सम्वन्धी विस्तृत विवरण द्वारिकानाथ ढुङ्गेल विरुद्ध ठूला करदाता कार्यालय समेत, मुद्दा नं. ०७४-WO-०४७५ मा उल्लेख छ।

[29] https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/publications/guidingprinciplesbusinesshr_en.pdf visited on January 22, 2024.

[30] SPA को धारा २.१

खरिद बिक्री सम्झौताको ढिलो गरी दिइने प्रतिफल (Deferred Consideration) का रूपमा सन् २०२३ को लाभांशको ८० प्रतिशतले हुने रकम, सन् २०२४ र २०२५ को लाभांशको ४० प्रतिशतले हुने रकम, सन् २०२६ र २०२७ को लाभांसको ३० प्रतिशतले हुने रकम र सन् २०२८ र २०२९ को लाभांसको २० प्रतिशतले हुने रकम तिर्नु पर्ने।[31]

सन् २०२९ को डिसेम्बर २९ भन्दा अघि एनसेलले स्मार्ट टेलिकमको अनुमतिपत्र प्राप्त गरेमा वा अनुमतिपत्र नवीकरण भएमा सो नवीकरण भएको ६० दिन भित्र खरिदकर्तालाई थप एक करोड अमेरिकी डलर तिर्नुपर्ने।[32]

आयकर ऐन, २०५८ को दफा ५७ को कारवाही र अन्य दायित्वका सम्बन्धमा Nepal-UK BIT अन्तर्गत रही ICSID Arbitration गर्ने सम्बन्धमा खरिदकर्ताको अधिकारमा कुनै प्रतिकूल प्रभाव नपर्ने।[33]

खरिदकर्ताले नेपाली करको विषयमा Nepal-UK BIT अन्तर्गत मुद्दा दायर गरेमा बिक्रेता पनि सो मुद्दामा सहदावीकर्ताका रूपमा सम्मिलित भई ICSID Tribunal को अधिकारक्षेत्र कायम गराउने।[34]

मुद्दा मामिलाका सबै खर्च खरिदकर्ताले व्यहोर्नुपर्ने।[35]

कानून, नियम वा अभ्यासमा कुनै परिवर्तन भइ थप दायित्व सिर्जना भएमा बिक्रेता जवाफदेही नहुने।[36]

तेस्रो पक्षको कुनै दायित्व भएमा खरिदकर्ता जवाफदेही हुने।[37]

बिक्रेताको कुनै कर दायित्व बाँकी छ भनी खरिदकर्ताले प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा दावी गर्न वा आरोप लगाउन वा स्वीकार गर्न नपाउने।[38]

खरिदकर्ताले धितो दिनेवाला (Southern Coast Ventures Inc.) बाट धितो लिने वाला (आजियाटा Investment Cambodia Limited) लाई अनुसूची ३ को भाग १ बमोजिम धितो राख्नु पर्ने।[39]

सम्झौतामा अन्यथा उल्लेख भएकोमा बाहेक पक्षहरूवीच कुनै पनि कानूनी सम्बन्ध नरहने।[40]

उपर्युक्त शर्तहरूका अतिरिक्त सम्झौतामा बिक्रेता र खरिदकर्ताका दायित्वहरू निम्नबमोजिम छन्।

---

31 SPA को अनुसूची २
32 SPA को अनुसूची २
33 SPA को धारा ५
34 SPA को धारा १०
35 SPA को धारा १०.२
36 SPA को धारा ८.५
37 SPA को धारा ८.९
38 SPA को धारा १०.२
39 SPA को धारा १३ यो शर्तबमोजिम आजियाटा (Cambodia) Holding Limited मा रहेको Southern Coast Venture Inc. को शेयरलाई धितोवापत Pledge गरिएको।
40 SPA को धारा १७.३

४.५.२ बिक्रेताका दायित्वहरू:

- बिक्रेता कम्पनीको सञ्चालक समितिबाट सम्झौता बमोजिमको दायित्व पूरा गर्ने अख्तियारी दिइएको निर्णयको प्रतिलिपी उपलब्ध गराउने।
- बिक्रेताले खरिदकर्तालाई शेयर स्वामित्व हस्तान्तरण गरेको शेयर प्रमाणपत्रको प्रति उपलब्ध गराउने।
- सचिनलाल आचार्य बाहेक कम्पनी र सहायक कम्पनीका सबै सञ्चालकहरूले दिएको लिखित राजीनामापत्र उपलब्ध गराउने।
- खरिदकर्तालाई शेयर हस्तान्तरण गरी दर्ता गरिएको कुरालाई बिक्रेता कम्पनीको सञ्चालक समितिले स्वीकृत गरेको निर्णयको प्रति उपलब्ध गराउने।
- कम्पनीको साधारण सभाबाट सतिसलाल आचार्यलाई कम्पनीको सञ्चालक नियुक्त गरेको निर्णयको प्रति उपलब्ध गराउने।
- एनसेल आजियाटाका सञ्चालकहरूले देहायका व्यक्तिहरू सञ्चालक रहने गरी गरेको निर्णयको प्रतिलिपी उपलब्ध गराउने: सतिसलाल आचार्य, सुजन श्रेष्ठ, AbduJabor Kayumov, Neo Hui Yu, Maureen Yeo Hwee Jun, Kho Hui Shan Anna

४.५.३ खरिदकर्ताका दायित्वहरू

- खरिदकर्ताको सञ्चालकहरूले यस सम्झौता अन्तर्गतका दायित्वहरू पालना गर्ने भनि गरेको निर्णयको प्रति उपलब्ध गराउने।
- सुनिभेरा क्यापिटल भेन्चर प्रालिले शेयर हस्तान्तरणका सम्बन्धमा यस सम्झौताले परिकल्पना गरे बमोजिम सो कम्पनीको पहिलो अधिकार वा अन्य अधिकार परित्याग गरेको भनि गरेको घोषणाको प्रमाण बिक्रेता सन्तुष्ट हुनेगरी उपलब्ध गराउने।
- धितो बन्धक राख्नेले शेयर धितो राखेको प्रति उपलब्ध गराउने।
- बन्धक राखिएका शेयरको सक्कल प्रमाणपत्र उपलब्ध गराउने।
- धितो बन्धक राखिएका शेयर धितो राख्ने कार्य सम्पन्न गर्न सहिछाप गरिएका खालि फारम र सम्बद्ध कागजातहरू उपलब्ध गराउने।
- आजियाटा (कम्बोडिया) होल्डिङ्गका नाममा तोकिएको ढाँचामा शेयर धितो बन्धक राखेको भन्ने सूचनाको प्रति उपलब्ध गराउने।
- आजियाटा (कम्बोडिया) होल्डिङ्गको सञ्चालक समितिले तोकिएको ढाँचामा गरेको निर्णयको प्रतिलिपी उपलब्ध गराउने।
- मलेसिया सरकारका सम्बद्ध निकायहरू समक्ष पेस गर्नुपर्ने सबै कागजात, निवेदन, निर्देशन र अन्य कागजात उपलब्ध गराउने।
- धितो बन्धकका सम्बन्धमा हुने निर्णय प्रक्रियामा धितो राख्नेलाई दिइनु पर्ने कागजात उपलब्ध गराउने।

शेयर धितो राख्ने प्रक्रियामा तिर्नुपर्ने आय टिकट दस्तुर वापतको रकम मलेसियन रिङ्गिट १२,००,०००/- भुक्तानी गर्ने।

SPA का शर्तहरुको विस्तृत विश्लेषण तल खण्ड ४.४ मा गरिएको छ।

५.४ वित्तीय शर्तहरूः उक्त शेयर खरिद बिक्री सम्झौता अनुसार प्राप्त हुने प्रतिफल देहाय बमोजिमको समयमा आर्जन (Accured) हुने देखिन्छ।

शुरु प्रतिफल (Initial consideration)

यस शेयर खरिद बिक्री सम्झौता अनुसार सम्झौता गरेको पहिलो ६ महिनासम्म खरिदकर्ताले कुनै पनि रकम भुक्तानी गर्नुपर्ने छैन। खरिद मूल्यको पहिलो किस्ता ५० लाख अमेरिकी डलर सम्झौताको मितिले ६ महिनाभित्र र दोश्रोकिस्ता ४ करोड ५० लाख अमेरिकी डलर ४८ महिनाभित्र, भुक्तानी गर्नुपर्ने ।

ढिलागरी भुक्तानी हुने / शशर्त प्रतिफल (Deferred / Conditional Consideration)

सम्झौतामा उल्लेख भए बमोजिमको अन्य मूल्य सन् २०२९ सम्म विभिन्न समयमा गर्नुपर्ने भनी उल्लेख भएको पाइयो। उक्त ढिला गरी भुक्तानी हुने मूल्यहरुमा देहाय बमोजिम रहेका छन् ।

लाभांश (Dividend)

आजियाटा मलेसियाले प्राप्त गर्ने भनिएको लाभांश शेयर खरीद बिक्री सम्झौता अनुसार ३ भागमा विभाजन गरेको पाइयो:

१. उक्त सम्झौताको दफा ११.११.२ बमोजिमको आ.व. २०२१/२२ सम्म आर्जन गरेको लाभांश।
२. उक्त सम्झौताको अनुसूची २ बमोजिमको आ.व. २०२२/२३ मा आर्जन गरेको लाभांश।
३. उक्त सम्झौताको दफा अनुसूची २ बमोजिमको आ.व. २०२३/२४ देखि २०२९/३० सम्म आर्जन गरेको लाभांश।

उक्त लाभाशं कुनै एक निश्चित समयमा प्राप्त नभई विभिन्न समयमा सन् २०२४ देखि २०२९ सम्ममा भुक्तानी गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ। विभिन्न किस्तामा भुक्तानी गर्नुपर्ने एनसेलको नाफाबाट २०२३ को लाभांशको ८० प्रतिशतले हुने रकम, सन् २०२४ र २०२५ को लाभांशको ४० प्रतिशतले हुने रकम, सन् २०२६ र २०२७ को लाभांसको ३० प्रतिशतले हुने रकम र सन् २०२८ र २०२९ को लाभांसको २० प्रतिशतले हुने रकम तिर्नु पर्ने शर्त राखेको पाइयो। तसर्थ भविष्यमा एनसेलले आर्जन गर्ने लाभाशं एक निश्चित अनुमानको आधारमा मात्र यकिन गर्न सकिन्छ।

एनसेलको अनुमतिपत्रको नवीकरण प्रत्येक ५-५ वर्षमा हुँदै आइरहेको छ। एनसेलको अनमतिपत्रको अवधि २०२९ सम्म रहेकोले अव गरिने मिति २०८१ भाद्रको अन्तिम नवीकरण भएकोले सो वापत तिर्नुपर्ने २० अर्ब रुपैया शुल्क समेत खरीद प्रतिफलमा समावेश गर्नुपर्ने हुन्छ।

शेयर खरीद बिक्री सम्झौताको अनुसूची २ को दफा ३ अनुसार यदि ३१ डिसेम्बर २०२९ अगावै स्मार्ट टेलिकमको लाइसेन्स नवीकरण भै सो कम्पनी एनसेलले प्राप्त गरेमा रु १ करोड डलर उक्त नवीकरण

भएको ६० दिनभित्र भुक्तानी गर्नुपर्ने शर्त भएकोले उक्त रकमलाई समेत खरीद प्रतिफलमा समावेश गर्नुपर्ने हुन्छ।

आ.व.२०७९/०८० को एनसेलको वित्तीय विवरणमा विभिन्न आकस्मिक दायित्वहरु ८५ अर्ब भन्दा बढी उल्लेख भएको तथा हाल कम्पनीको ८० प्रतिशत शेयर खरीदकर्ता स्पेक्ट्रलाइट इन्भेष्टमेन्ट युकेका मालिक सतिसलाल आचार्यले समिति समक्षको छलफलमा खरीद प्रतिफल निर्धारण गर्दा आकस्मिक लगायत अन्य दायित्वलाई समेत समावेश गरी खरीद निर्णय गरिएको उल्लेख गरेको।

शेयर खरिद बिक्री सम्झौता अनुसार प्रतिफल गणनाको आधारः

उपरोक्त शेयर खरिद बिक्री सम्झौताका शर्तहरुलाई विश्लेषण गर्दा भविष्यमा प्राप्त हुन सक्ने प्रतिफललाई देहाय बमोजिमको तालिका अनुसार गणना गर्न सकिने भएता पनि आकस्मिक दायित्वहरु वास्तविक दायित्वमा परिणत नभएसम्म यथार्थ मूल्य निकाल्न नसकिने हुँदा यकिन अंक भन्न सकिने अवस्था देखिदैंन।

प्रतिफलको आधार	२०२३	२०२४	२०२५	२०२६	२०२७	२०२८	२०२९	जम्मा
शुरु प्रतिफल								
पहिलो किस्ता	-	xxxxx	-	-	-	-	-	xxxxxx
दोश्रो किस्ता	-	xxxxx	xxxxx	xxxxx	xxxxx	-	-	xxxxxx
लाभांश (२०२३-२०२९)	-	xxxxx	xxxxx	xxxxx	xxxxx	xxxxx	xxxxx	xxxxxx
विगत वर्षको लाभांश	-	xxxxx	-	-	-	-	-	xxxxxx
सम्भावित दायित्व	-	-	-	xxxxx	-	-	-	xxxxxx
स्मार्ट टेलिकमको अनुमतिपत्र नवीकरण	-	-	-	-	-	xxxxx	-	xxxxxx
जम्मा	-	xxxxxx	xxxxxx	xxxxxx	xxxxxx	xxxxxx	xxxxxx	xxxxxx

४.६ शेयर खरिद बिक्री सम्झौता (SPA) को विश्लेषण

रेनोल्ड होल्डिङ्ग लिमिटेड (जसले एनसेलको ८० प्रतिशत शेयर स्वामित्व लिएको छ) को शतप्रतिशत शेयर आजियाटा इभेष्टमेन्ट (यूके) ले टेलिया सोनेरा, नर्वेबाट २०७२ सालमा खरिद गरी लिएकोमा सो कम्पनीले गत डिसेम्वर १, २०२३ का दिन शेयर खरिद बिक्री सम्झौता गरी Spectrlite UK Limited लाई बिक्री गरेको देखिन्छ। आजियाटा इभेष्टमेन्ट (यूके) मलेसियामा रहेको आजियाटा ग्रुप बर्हाडको शतप्रतिसत शेयर रहेको सहायक कम्पनी हो। Spectrlite UK मा नेपाली मूलका सिंगापुरका नागरिक सतिसलाल

आचार्यको शेयर रहेको छ। खरिदकर्ताको तर्फबाट बिक्रेतालाई धितोस्वरूप Southern Coast Ventures Inc का शेयर आजियाटा Investments (Cambodia) Limited का नाममा धितो राखिएको देखिन्छ।

बिक्रेताको तर्फबाट विज्ञप्ति सार्वजनिक भई उक्त शेयर खरिद बिक्री करीव रू. ६ अर्ब नगद र अन्य दायित्वहरू खरिदकर्ताले व्यहोर्ने गरी कारोबार भएको भन्ने सञ्चार माध्यमहरूमा प्रकाशित भएपछि यो विषय आम चासोको विषय बनेको छ। छानविनको क्रममा उक्त शेयर खरिद बिक्री सम्झौताको प्रति प्राप्त भएको छ। प्राप्त भएको सम्झौताको अनुसूची -६ र ७ "Intentionally not used" भनी खालि राखेको पाइएको छ। यो सम्झौताका शर्तहरूको विश्लेषण गर्दा सम्झौताका शर्तहरू पूर्ण, पत्यारिला र विश्वसनीय देखिंदैनन्। यो सम्झौता Arm's Length Principle[41] मा आधारित देखिंदैन। बिक्रेता पक्ष हावी भई खरिदकर्ता पक्षलाई स्वभाविक भन्दा बढी शर्तहरू राखेको देखिन्छ। शेयर बिक्री पछि पनि सन् २०२९ सम्म बिक्रेताले लाभांश लान पाउने, मुद्दा गर्न पाउने, ऋणको दायित्व नहुने जस्ता विषयहरू उल्लेख भएकाले यो सम्झौता सम्बद्ध पक्षहरूवीच भएको जस्तो देखिन्छ। यसलाई स्वतन्त्र ढंगले भएको स्वभाविक सम्झौता मान्न सकिने देखिंदैन।

४.६.१ शेयर स्वामित्व नभएपनि लाभांश पाइरहने:

शेयर खरिद बिक्री सम्झौता अध्ययन गर्दा, यसको मूल्य शुरूमा ५० लाख अमेरिकी डलर (करिव ६५ करोड नेपाली रूपैया) ६ महिनापछि तिर्नुपर्ने र ४ करोड ५० लाख अमेरिकी डलर (करिव पाँच अर्ब ८५ करोड रुपैयाँ) ४८ महिना पछि तिर्नुपर्ने शर्त छ। यस बाहेक २०२९ सम्म आजियाटाले प्रत्येक वर्ष निश्चित प्रतिशत लाभांश लिने व्यवस्था छ। सन् २०२३ मा ८० प्रतिशत, २०२४/०२५ मा ४०-४० प्रतिशत, २०२६/०२७ मा ३०-३० प्रतिशत र २०२८, २०२९ मा २०-२० प्रतिशत लाभांश लिने शर्त रहेको छ।

आजियाटा इन्भेष्टमेन्ट युके र स्पेक्ट्रलाइट युकेवीच मिति १ डिसेम्बर २०२३ मा भएको शेयर खरिद बिक्री सम्झौतामा उल्लेख भए अनुसार बिक्रेताले प्राप्त गर्ने प्रतिफल एक निश्चित मूल्य र अवधिमा नभई भविष्यमा आर्जन हुने आम्दानी तथा दायित्व यकीन पश्चात मात्र सम्पूर्ण प्रतिफल भुक्तानीयोग्य हुने देखिन्छ। अधिकांश लेनदेनमा एक निश्चित राशी निश्चित अवधिसम्म भुक्तान गरिसक्नुपर्ने हुन्छ। तर, यस सम्झौतामा निश्चित प्रतिफल अमेरिकी डलर ५ करोडको अलवा कम्पनी बिक्रीको प्रतिफल यस कम्पनीले सन् २०२९ सम्म गर्ने लाभांश आर्जनमा र सम्भावित दायित्व वास्तविक दायित्वमा परिणत भएको अवस्थालाई, स्मार्ट टेलिकम प्रा.लि.को अनुमतिपत्र नवीकरण भएको अवस्थालाई आधार मानी निर्धारण गरेको पाइयो। तसर्थ, एकमुष्ट प्रतिफलको निक्यौंल विभिन्न शर्त र घटना वास्तविकतामा परिणत भएको अवस्थामा मात्र गर्न सकिने देखिन्छ।

[41] *Arm length is an expression commonly used to refer to a transaction in which two or more unrelated and unaffiliated parties agree to do business, acting independently and in their self-interest.*

The arm's length principle (ALP) is the condition or the fact that the parties of a transaction are independent and on an equal footing. Such a transaction is known as an arm's length transaction.

४.६.२ शेयरको स्वामित्वः

आजियाटाले आफ्नो स्वामित्वमा रहेको ८० प्रतिशत शेयर सतिसलाल आचार्यको बेलायतमा दर्ता भएको स्पेक्ट्रालाईट यूकेलाई बिक्री गरेको छ। यसमा २० प्रतिशत शेयर सतिसलाल आचार्यकी श्रीमती नेपाली नागरिक भावना सिंह श्रेष्ठको स्वामित्वमा रहेको र ८० प्रतिशत सशितलाल आचार्य (सिंगापुरका नागरिक) को नाममा रहेको छ। यी दुईबिच पतिपत्नीको सम्बन्ध रहेको बुझिएको हुनाले अन्तत एनसेलको २० प्रतिशत स्वदेशी र ८० प्रतिशत विदेशी गरी शत प्रतिशत शेयर एउटै परिवारको स्वामित्वमा आउने देखिएको छ।

एनसेलको अनुमतिपत्रको २५ वर्षको अवधि सन् २०२९ मा समाप्त हुने भएकोले त्यसपछि दुरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा ३३(१) अनुसार कम्पनीको सम्पत्ति स्वतः नेपाल सरकारमा आउने परिदृष्य मूल्यांकन गरी आजियाटाले नेपालको मोबाइल सेवाबाट बाहिरिन खोजे जस्तो देखिन्छ। अर्को तर्फ शेयर खरिद बिक्रीको लागि गरिएको सम्झौता र सम्झौताका शर्त तथा खरिदकर्ताको वित्तीय र प्राविधिक, व्यवस्थापकीय क्षमता मूल्याङ्कन गर्दा यो सम्झौता विश्वासिलो लाग्दैन। सम्झौताका उपर्युक्त मुख्य शर्तहरूलाई विश्लेषण गर्दा बिक्रेता आजियाटा Investment (UK) Limited ले एनसेलको शेयर बिक्री गरेको भए तापनि एनसेलमा रहेको उसको हक र हितलाई कानूनी रूपमा पूर्ण सुरक्षित गराउन चाहेको देखिन्छ।

साथै, यस सम्झौताको अति महत्वपूर्ण पक्षको रूपमा हाल सर्वोच्च अदालतमा विचाराधीन आयकर ऐन, २०५८ को दफा ५७ बमोजिम निर्धारण गरिएको करिव ५८ अर्ब रुपैंया बराबरको करको विषय रहेको छ। यसका अतिरिक्त एनसेलको अनुमतिपत्र नवीकरण गर्ने सम्बन्धमा स्मार्ट टेलिकमको अनुमतिपत्र प्राप्त गर्ने वा सो कम्पनीलाई आफूमा गाभेर स्मार्टको अनुमतिपत्र प्राप्त गरी व्यवसायलाई निरन्तरता दिने कुरा सार्वजनिक हुँदै आएकोमा सोही कुरालाई पुष्टि हुने गरी यदि स्मार्टको अनुमतिपत्र एनसेलले प्राप्त गरेमा आजियाटालाई थप एक करोड अमेरिकी डलर दिनुपर्ने शर्त राखिएको पांइएको छ।[42]

रेनोल्ड होल्डिङ्गको शेयर Offshore मा खरिद बिक्री हुँदा पुँजीगत लाभकर लाग्ने नलाग्ने विवादमा ICSID Tribunal बाट समेत व्याख्या भइ कर लगाएको कार्य उचितै ठहऱ्याएको सन्दर्भमा आजियाटा ले Nepal- UK BIT अन्तर्गत मुद्दा गर्न पाउने आफ्नो अधिकार सुरक्षित राखेको देखिन्छ।[43] साथै Nepal- UK BIT अन्तर्गत मुद्दा गर्ने अधिकारक्षेत्र कायम गर्न आजियाटा सहदावीकर्ता हुने भन्ने समेतको शर्त राखिएको देखिन्छ।[44] तर, मुद्दा मामिलाको सम्पूर्ण खर्चसमेत खरिदकर्ताले व्यहोर्नुपर्ने समेत उल्लेख छ।

सम्झौताका उपर्युक्त शर्तहरू स्वभाविक व्यापारिक कारोबार अन्तरगत गरिने सामान्य शर्तका रूपमा मात्र रहेका देखिँदैनन्। सम्पूर्ण वित्तीय र अन्य दायित्व खरिदकर्तालाई सुम्पिएर विक्रीपछिको लाभ बिक्रेताले पाइरहने शर्तलाई सामान्य शर्तका रूपमा लिन सकिँदैन। बरू यसले पक्षहरूवीचको कारोबारमा अप्रत्यक्ष प्रतिफल (Indirect Consideration) रहेको हुनसक्ने देखाउँछ।

---

[42] SPA को अनुसूची २ को क्रमसंख्या ३

[43] SPA को धारा १०.३

[44] SPA को धारा

४.७ न्यून मूल्यमा शेयर खरिद बिक्रीका संभावित कारणहरुको बिश्लेषण

४.७.१ न्यून बिजकीकरण

त्रिभूवन विश्वविद्यालय अन्तर्गतको केन्द्रिय विभागले मिति २०८०/१०/११ गते "नेपालमा अनौपचारिक अर्थतन्त्रको आकार" सम्बन्धी प्रतिवेदन सार्वजिनक गरेको छ। उक्त अध्ययन प्रतिवेदन अनुसार नेपालको अर्थतन्त्रमा करिव ४२ प्रतिशत अनौपचारिक अर्थतन्त्र रहेको र सो मध्ये घरजग्गा कारोबारमा ९९ प्रतिशत भन्दा बढी अनौपचारिक कारोबार हुने गरेको भन्ने उल्लेख गरेको छ। विशेषत: घर जग्गा, जमिन खरिद बिक्रीमा होस वा भन्सार बाट मालबस्तु आयात गर्दा होस वा उद्योगहरुले उत्पादन गरेका माल बस्तुको मूल्य निर्धारणमा होस वा बजारमा माल बस्तु खरिद गर्दा यी सबै ब्यवसायिक कारोवारमा न्यून बिजकीकरण हुने गर्दछ। यस्का पछाडीका मुख्यतया दुईवटा कारण रहेको छन;

प्रथम कारण जतिमा कारोवार भएको हो त्यति नै बैधानिक आयस्रोतको रुपमा देखाउन नसक्ने र दोश्रो कारण कारोवार मुल्यभन्दा कममा कारोवार देखाई सरकारी राजस्व कम तिर्ने। कतिपय ब्यक्ति र व्यवसायीले गैर कानूनी आर्जन गरेका हुन सक्छन र आयस्रोत खुलाउन सक्दैनन्। त्यसरी न्यून बिजकीकरण गरी कमाएको बढी नाफा वा रकम आधिकारिक रुपमा लेखामा नदेखिने भएकोले कतिले संचालक सापटी वा ऋण, कतिले शेयर लगानीमा पेश्की जस्ता प्रकृयाले पनि बैध बनाउनका लागि व्यवसायिक कारोवारमा प्रवेश गराएको पाइन्छ। कुनै उपायबाट पनि व्यवस्थापन गर्न नसकिएको त्यस्तो आर्जनलाई सामान्यतया विदेशमा अफसोर कम्पनीहरु मार्फत लगानी गरी वा विदेशी बैंक खाताहरुमा राखि व्यवस्थापन गर्ने प्रचलन रहेको पाइन्छ।

४.७.२ कर छल्ने योजनाः

एनसेलको यस अघि सन २०१६को शेयर खरिद बिक्रीमा समेत पूजीगत लाभकर छली भई अन्तत अन्तराष्ट्रिय लगानी ट्रिवुनलबाट हालै मात्र मुद्दा सल्टिएको छ । यसपटक पनि कर तिर्नुपर्ने संभावित जोखिमबाट बच्नको लागि यस्तो उपाय अपनाएको हुन सक्तछ। खरिदकर्ताले आफ्नो कम्पनी र आफनो आयको स्रोतको विवरण नेपाल सरकारका निकायहरुमा पेश गर्न इन्कार गरेको कारण पनि यस आशंकालाई पुष्टि गर्ने आधार बनेको छ ।

४.७.३ भुक्तानीका तरिका अविश्वसनीयः

यस कारोवारमा खरिदकर्ताले गर्ने भूक्तानीका तरिका लगायतका शर्तहरु विश्लेषण गर्दा ६ महिना सम्म कुनै पनि भुक्तानी नहुने, ६ महिना पछि ४८ महिनाको बीचमा स्थीर राशीको भुक्तानी हुने र शर्तगत भुक्तानी सन २०२९ सम्म नै चल्ने उल्लेख छ यसरी शर्तहरु सहितको खरिद बिक्री नै बास्तविक हो वा कृतिम भन्ने पनि आशंकाकै बिषय छ। यस कारोवारको विभिन्न देशहरुका दुरसंचार सेवा प्रदायकहरु संग तुलनात्मक अध्ययन गर्दा र अन्य बिभिन्न विधिहरुबाट बिश्लेषण गर्दा समेत कम्पनी को अधिकतम करीव १ खर्ब ८०

अर्व रुपैया र न्यूनतम पनि करीव रु १ खर्व ४८ अर्व कायम हुने देखिन्छ । शेयरधनी सतिसलाल आचार्यले यस विषयमा सोधपुछ गर्दा Enterprise Value करीव रु ४०० देखि ४५० मिलियन हुने बताएका छन।

४.७.४ असम्बन्धित दायित्वको गणना:

शर्तगत भुक्तानीका राशीको मूल्यांकन गर्दा अधिकांश दायित्वहरु करोवारसंग असम्वन्धित र अपत्यारिलो देखिन्छ । कतिपय दायित्वहरु कोरोवारको अंकको सान्दर्भिकता देखाएर बास्तविकता प्रमाणित गर्ने योजना अन्तरर्गत गरिएको जस्तो देखिन्छ। अन्य यस्ता हरेक शर्तका पछाडी देखाइएको दायित्वहरुको मूल्यांकन गर्दा पनि यो कारोवारलाई सतिसलाल आचार्यकै भनाईको आधारमा ४०० देखि ४५० मिलियन डलरको अंक निकाल्न नसकिने हुंदा यो बास्तविक कारोवार हो भन्ने आधार स्थापना गर्न सकिने दखिदैन ।

४.७.५ नेपाल सरकारको स्वामित्वमा आउने:

शेयर खरिद बिक्रीको अर्को पाटोबाट पनि बिश्लेषण गरिनु पर्ने हुन्छ।यो कम्पनीको सम्पत्ति दुरसंचार ऐन २०५३ को दफा ३३ (१) बमोजिम सन २०२९ मा नेपाल सरकारको स्वामित्वमा आउने व्यवस्था छ।नेपाल सरकारको स्वामित्वमा आएपछि सरकारले मूल्यांकन गराएर एकीन भएको मूल्यमा पूर्व अनुमति पत्र प्राप्त ब्यक्तिले First right of refusal अन्तर्गत पुन खरिद गरी संचालन गर्न सक्तछ। त्यस अवस्थामा मूल्यांकनको लागि हाल देखिनै न्यून मूल्य कायम गर्ने सके सन्दर्भमूल्य हुन सक्ने सोच राखेको हुन सक्तछ।तर मूल्यांकनको लागि अनुमतिपत्र बहाल नरहेका दूरसञ्चार प्रदायकहरुको सम्पत्ति ब्यवस्थापन नियमावली, २०७९(संशोधन २०८०)मा आधारहरु तोकिएको हुनाले यसबाट केही असर पर्ने देखिदैन।

४.७.६ अधिक बिजकीकरण:

न्यून विजकीकरणबाट मात्र होइन अधिक बिजकीकरण मार्फत व्यापारिक घोटला, भ्रष्टाचार र पूँजी पलायन भईरहेको हुन्छ।अधिक बिजकीकरण सामान्यतया बिदेशबाट प्रतितपत्रको माध्यमबाट मालसामान आयात गर्दा हुन सक्तछ । व्यवसायीहरुले मेशिनरी, औजार वा ठूलो मूल्यको आयात गर्दा बिक्रतासंगको सहमतिमा आवश्यकता भन्दा बढी रकमको प्रतितपत्र खोल्ने र बास्तविक बील बमोजिमको रकम भन्दा बढी रकम बिदेशमै सिधै भुक्तानी गर्ने गरेको बुझिएको छ । यस्तो केशहरु दुरसंचार सेवा प्रदायकहरुले सामाग्री आयात गर्दा पनि दुरुपयोग भएको भन्ने जानकारीमा आएको छ ।यस्ता केशहरु भएको भन्ने बारेमा नेपाल राष्ट्रबैंकले पनि आशंका गरी बैंक तथा वित्तिय संस्थाहरुलाई निर्देशन दिएको समाचार प्रकाशमा आएको छ । त्यस्तो मुलुक भित्रका ठूला सरकारी खरिद बिक्री र ठेक्का पटटामा समेत अधिक बिजकीकरणको माध्यमबाट सरकारी कोषमा भार थपिएको पाइन्छ ।

४.७.७ हुण्डी, हवाला वा क्रिप्टो करेन्सीको प्रयोगः

हुण्डी, हवाला वा क्रिप्टो करेन्सी हाल अनौपचारिक कारोवारका प्रचलित माध्यमहरु हुन। यी माध्यमबाट एक स्थानबाट अर्को स्थानमा अभौतिकरुपमा रकम स्थानाँतरण गरिन्छ। चीनमा यसरी गरिने कारोवारलाई (Flying Money) पनि भनिन्छ। हुण्डी वा हवाला पद्धति अनौपचारिक तरिकाले बैंकिङ्ग प्रणालीको समानान्तररुपमा रकम स्थानान्तरणको माध्यम हो। यो प्रचलन मुख्यतया मध्यपूर्व, दक्षिण एसियाका मुलुकहरुमा जहां बढी प्रवासी समुदायमा र विदेशमा काम गर्ने कामदारहरुले अफनो घर परिवार वा स्वदेशमा रकम पठाउन प्रयोग भएको छ। हालै मात्र नेपाल प्रहरी केन्द्रिय अनुसन्धान व्युरोले अर्बौ रूपैयाको हुण्डि कारोबार सञ्चालकहरु माथि अनुसन्धान गरी जिल्ला अदालत काठमाडौंमा मुद्दा दायर गरेको छ। यसबाट हुण्डी कारोबारको व्यापकता रहेको पुष्टि हुन्छ।

मलेसिया, दक्षिण कोरिया र खाडी मुलुकमा अत्यधिक रूपमा नेपाली कामदारको गन्तव्यस्थल भएकोले ती देशहरुबाट स्वदेशमा औपचारिक माध्यमबाट आउनुपर्ने रेमिटयान्स घट्ने र अनौपचारिक तवर रकम भित्रिदा बिदेशी मुद्रा मुलुकमा नभित्रिने अवस्था बन्दछ। यसरी विदेशमा आर्जन गरिएको रकम विदेशमा नै अफसोर कारोवार गर्ने वा अवैध कारोवार गर्ने व्यक्ति वा समूहले दुरुपयोग गरेका हुन सक्तछन्। यस्तो कार्यमा कतिपय अवस्थामा रकम स्थानान्तरण गर्ने कम्पनीहरु समेत संलग्न हुने गरेको आशंका गरिएको छ। यो प्रक्रियामा स्वदेशमा अवैध तरिकाले कमाएको रकम सिधै विदेश पुरयाउने सजिलो माध्यम बनेको छ। यसतर्फ नेपाल राष्ट्रबैंकको ध्यान केन्द्रित हुनु पर्दछ।

हालको एनसेलको खरिद बिक्रीमा न्यून बिजकीकरण गरिनुमा माथि उल्लेखित कारण हुन सक्तछन । क्रेता र बिक्रेता दुईपक्ष मिलि एक सम्झौता गरेर सरकारी निकायहरुमा पेश गरी अभिलेखिकरण गरेपछि अवैध आम्दानी बैधानिकता तर्फ प्रबेश गराउने प्रयास हुन सक्तछ। यस खरिद बिक्रीमा या त खरिदकर्ता आफैले अबैध तरिकाले आर्जन गरेको रकम बिक्रेतालाई पुरैं तिरेता पनि आफनो आयको स्रोत अनुसारको रकमको मात्र सम्झौता गरेको हुन सक्तछ यात कुनै लगानीकर्ताको अवैध तरिकाको आर्जनको स्रोत अप्रत्यक्ष रुपमा प्रयोग भएको हुन सक्तछ। यो गंभीर बिषय छ। यो मुलुकको अर्थतन्त्रको लागि बिस्तृत अनुसन्धानको विषय छ।

४.८ कम्पनीको व्यवसायिक मूल्याङ्कन

एनसेल आजियाटा लिमिटेडको आर्थिक वर्ष २०७९/८० को वित्तीय विवरण, हाल भएको खरिद बिक्री सम्झौता र विगतको कारोबारको शेयरको मूल्य निर्धारणको आधारमा कम्पनीको सम्पत्तिको अनुमानित व्यवसायिक मूल्य निकाल्न सकिन्छ । तर उक्त मूल्य निर्धारण गर्दा कम्पनीको ख्याति, बजारको अवस्था तथा कम्पनीको निरन्तरता जस्ता पक्षहरूलाई विश्लेषण गरी कायम गरिनुपर्ने हुँदा उक्त मूल्य कम्पनीको अन्तिम व्यवसायिक मूल्य नै हो भनी किटानी गर्न सकिएन।

शेयर खरिदबिक्री सम्झौतामा शुरू प्रतिफल र सशर्त पतिफल नगदमा करिब ६ अर्ब रुपैंया प्राप्त हुने र अन्य लाभांश लिने तथा दायित्वहरू भुक्तानी गर्नुपर्ने उल्लेख छ। एनसेल आजियाटाको विज्ञप्तिमा यस शेयर

बारको व्यावसायिक मूल्य लगभग ४० करोड अमेरिकी डलर रहेको छ भन्ने उल्लेख छ। खरिदकर्ता
एका सतिसलाल आचार्यले यस समितिसँगको छलफलमा ४०० देखि ४५० मिलियन अमेरिकी डलर
सायिक मूल्य भने तापनि यो तथ्याङ्क खरिद बिक्री सम्झौता र कम्पनीको पछिल्लो वित्तीय विवरणसँग
खाने देखिदैन। दूरसञ्चार सेवा प्रदायकहरूको व्यवसायिक मूल्य कायम गर्ने आधारहरू :-

1. ARPU, Churn rate and subsribers growth (प्रति उपभोक्ता औसत आय)
2. Liscense cost and renewal cost (अनुमतिपत्र तथा नवीकरण लागत)
3. Number of players in the market (बजारमा रहेका सेवा प्रदायकहको संख्या)
4. Spectrum price and cap (स्पेक्ट्रम मूल्य र सीमा)
5. Regulatory environment and stability(नियमनकारी वातावरण तथा स्थायित्व)
6. Applicable taxes to industry(सञ्चार उद्योगमा प्रचलित करहरु)
7. IRR and dividend payout ratio(आन्तरिक प्रतिफलदर र लाभांश भुक्तानीको अनुपात)
8. Telecom revenue and growth potential (दुरसञ्चार क्षेत्रको आय र बृद्धिको सम्भावना)
9. Revenue mix of the operator(सेवा प्रदायकको आय समिश्रण)
10. Technology adoption and penetration percentage(प्रविधि ग्रहण र पहुँच अनुपात)
11. Economic condition of the country (देशको आर्थिक अवस्था)
12. Level playing status in the industry (दुरसञ्चार उद्योगमा समान व्यवहारको स्तर)
13. Depreciation rate, Corporate tax, import tax and incentive for the sector(दुरसञ्चार क्षेत्रको ह्रासदर, संस्थागत कर, आयात कर र सुविधाहरु)

थि उल्लिखित सूचकहरूका आधारमा दूरसञ्चार सेवा प्रदायकहरूको व्यवसायिक मूल्य (Enterprise
alue) निर्धारण गर्ने अभ्यास रहेको छ। व्यवसायको मूल्य निर्धारण गर्ने निम्न विधिहरु रहेका छन्:-

- कम्पनीको शेयर कारोबार मूल्य (Share price) को आधार
- कर, खर्च, ह्रास तथा अपलेखन खर्च, वित्तीय लागत अघिको (EBITDA) को आधार
- कम्पनीको किताबी मूल्य अनुसार
- Discounted Cashflow

परोक्त विधिहरु मध्ये यहाँ शेयर कारोबार मूल्य र EBITDA विधिबाट एनसेल आजियाटा लिमिटेडको
यवसायिक मूल्य गणना गर्दा देहाय बमोजिम हुन सक्ने देखिन्छ।

८.१ कम्पनीको शेयर कारोबार मूल्य (Share Price) को आधारमा

नसेल आजियाटा लिमिटेडले आर्थिक वर्ष २०७७/०७८ (२०७७ श्रावण १९) मा साविकको एनसेल
ा.लि. लाई पब्लिक कम्पनीमा परिवर्तन गर्दा सातजना नयाँ व्यक्तिगत शेयरधनीहरूलाई कम्पनीको जम्मा
११ कित्ता शेयर बाँडफाँट गरी प्रतिशेयर रू. १ लाख २४ हजार १ सयका दरले शेयर बिक्री गरेको
देखिन्छ। उक्त कारोबारबाट प्राप्त भएको रकम रु.१३,६५,१००।- मध्ये रु.१३,६४,०००।- लाई
शेयर प्रिमियम खातामा र रू.१,१००।- लाई शेयर पुँजी खातामा देखाइएको छ।
कम्पनीले उक्त आ.व.मा गरेको प्रतिशेयर मूल्याङ्कनलाई आधार मान्दा कम्पनीको २०७७ श्रावण १९
को कुल मूल्य १ खर्ब २४ अर्ब १० करोड १३ लाख ६५ हजार १ सय हुने देखिन्छ। कम्पनीको

तत्कालीन वित्तीय अवस्था र शेयर गत डिसेम्बर १, २०२३ मा भएको भनिएको शेयर खरिद बिक्री मितिसम्मको (आ.व.२०७७/०७८ देखि २०७९/०८०) कर पछिको सञ्चित मुनाफा रु १५ अर्ब २८ करोड ७९ लाख भएको देखिएकोले २०२३ डिसेम्बर १ सम्म कम्पनीको मूल्याङ्कन कम्पनीले मिति २०७७/०४/१९ मा गरेको शेयर कारोबारको मूल्य तथा तत्पश्चात आर्जन गरेको कर पछिको मुनाफा अनुसार थप गर्न सकिने देखिन्छ।

शेयर कारोबार मूल्यको आधारमा

विवरण	रकम रु. करोडमा
शेयरको बजार मूल्य (२०७७।४।१९ मा गरेको कारोबार र तत् पश्चात आर्जन गरेको नाफाको आधारमा)	१३९३८.९३
जोड: जम्मा ऋण दायित्व	१५८४.२२
घटाउने: नगद वा सो सरह	९३०.१९
जम्मा व्यवसायिक मूल्य	१४५९२.९६

उपरोक्त मूल्याङ्कन कम्पनीले आ.व. २०७७/०७८ गरेको शेयर कारोबार र तत्पश्चात आर्जन गरेको आ.व. २०७७/०७८ देखि २०७९/०८० सम्म ३ वर्ष को लाभांशलाई समेत जोडी गणना गरिएको हो।

४.८.२ कर खर्च, ह्रास तथा अपलेखन खर्च, वित्तीय लागत अघिको (EBITDA) मुनाफाको आधारमा

सामान्यतया दूरसञ्चार सेवा क्षेत्रका कम्पनीको व्यवसायिक मूल्य (Enterprise Value) गणना गर्दा कर खर्च, ह्रास तथा अपलेखन खर्च, वित्तीय लागत अघिको मुनाफा (EBITDA) लाई आधार मानी गणना गर्ने प्रचलन छ। उपरोक्त बमोजिमको नाफा गणना गरे पश्चात उक्त नाफालाई एक निश्चित गुणांकले गुणन गरी आउने अंक नै कम्पनीको व्यसायिक मूल्य हुन्छ। मिति २०७२/१२/२९ मा गरेको कारोबार दर्ता अगाडि आजियाटा ग्रुप बर्हाडले रेनोल्ड होल्डिङ्ग लिमिटेड (एनसेलको ८० प्रतिशत शेयरधनी) लाई खरिद गर्दा तत्कालीन एनसेल प्रा.लि.को कर खर्च, ह्रास तथा अपलेखन खर्च, वित्तीय लागत अघिको मुनाफा (EBITDA) लाई गुणाङ्क ५ ले गुणन गरी कम्पनीको व्यवसायिक मूल्य कायम गरेको देखिन्छ। दक्षिण तथा दक्षिणपूर्व एसियामा दूरसञ्चार सेवा प्रदान गर्ने कम्पनीको व्यसायिक मूल्य गणना गर्दा EBITDA लाई ५ देखि ८.४ सम्मको गुणाङ्कले गुणन गरेको पाइएको छ। सो बमोजिम विभिन्न अवस्थामा र विभिन्न कम्पनीहरुसँग तुलना गरेर गणना गर्दा देहाय बमोजिम हुनसक्ने देखिन्छ।

EBITDA को विधिबाट

(रकम रू करोडमा)

विवरण*	१	२	३
	आ.व.२०७२/७३-७९/८० को औषत	NTC को २०७९/८० को बजार मूल्यको आधारमा	Singapore Telecom २०२२/०२३ को बजार मूल्यको आधारमा
एनसेलको कर खर्च, ह्रास तथा अपलेखन खर्च, वित्तीय लागत अघिको (EBITDA) मुनाफा	२९७७.८	२१४४.५	२१४४.५०

...न: गुणाङ्क (X)	५	७.९५	८.३८
...मा व्यवसायिक मूल्य	१४८८९.०१	१७०४८.७८	१७९७०.९१

*उपरोक्त व्यवसायिक मूल्य गणना गर्दा विधि १ मा एनसेलको विगत ८ वर्षको EBITDA को औसत लाई आधार मानी गुणार्क ५ (आजियाटा ग्रुप बर्हाडले सन् २०१६ मा तत्कालीन एनसेल प्रा.लि. खरिद गर्दा EBIDTA को ५ गुणा मूल्याङ्कन गरी लिएको गुणाकं) ले गणना गरिएको छ भने विधि २ र ३ मा एनसलेको आर्थिक वर्य २०७९/०८० को EBITDA लाई क्रमश: नेपाल टेलिकम र सिंगापुर टेलिकमको आ.व. २०२२/२३ को गुणाकंलाई आधार मानी गणना गरिएको छ।

४.८.३ आयकर ऐनको आधार

आयकर ऐन, २०५८ को दफा ५७ बमोजिम निकायको स्वामित्व परिवर्तन भएमा कम्पनीको स्वामित्व परिवर्तन भएको दिनको बजार मूल्यमा सम्पत्ति तथा दायित्वको निसर्ग गरेको मानी सम्पत्ति तथा दायित्वको निसर्गबाट प्रास मुनाफामा निकायलाई संस्थागत आयकर र शेयरधनीलाई पुँजीगत लाभकर लाग्ने हुँदा ऐनको उद्देश्य बमोजिमको कर निर्धारण गर्न कम्पनीको Due Diligent Audit गरी सम्पत्ति तथा दायित्वको बजार मूल्य यकीन गरी यथार्थ मूल्य र कर दायित्व निकाल्न सकिन्छ।

४.९ शेयर खरिद बिक्रीको स्वीकृति सम्वन्धमा

दूरसञ्चार नियमावली, २०५४ को नियम १५(ट) बमोजिम ५ प्रतिशत भन्दा बढी शेयर खरिद बिक्री गर्नु अघि नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणको स्वीकृति लिनु पर्ने व्यवस्था छ। सो प्रयोजनका लागि नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरण (अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिको शेयर खरिद बिक्री) विनियमावली, २०७६ को विनियम ४ को प्रक्रिया पूरा गरी अनुसूची १ को ढाँचामा निवेदन दिई ऐ. विनियमालवीको विनियम ५ मा उल्लिखित कागजात तथा विवरण सहित प्राधिकरण समक्ष स्वीकृति माग गर्नुपर्ने देखिन्छ। दूरसञ्चार ऐन, २०५३, दूरसञ्चार नियमावली,२०५४ र विनियमावलीमा उल्लिखित सबै प्रक्रिया पूरा गरी शेयर खरिद बिक्री सम्वन्धमा आवेदन परेमा नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणले अनुमति दिन सक्ने व्यवस्था रहेको देखिन्छ। तर, यस शेयर खरिद बिक्री सम्बन्धी कारोवारमा हालसम्म पनि कुनै निवेदन दर्ता नभएको भनी नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणबाट जानकारी प्राप्त हुन आएको छ। यसै सन्दर्भमा आजियाटा एनसेलको ०१ डिसेम्वर २०२३ को प्रेश विज्ञप्ति मार्फत शेयर खरिद बिक्री भएको भन्ने सार्वजनिक जानकारीमा आएपश्चात नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणले मिति२०८०।८।१५ र मिति २०८०।८।२५ मा ऐनको दफा १५(२) बमोजिम भए गरेको काम कारवाहीको विवरण माग गर्दा १८ डिसेम्वर २०२३ (मिति २०८०।९।२)को रेनोल्डस होल्डिङ्ग लिमिटेडको पत्रबाट देहायको जवाफ प्राप्त भएको भनी प्राधिकरणबाट विवरण प्राप्त भएको छ। सो जवाफी पत्रको बुँदा नं १ मा "Dully filled Application as prescribed under Annexure -1 of the Bylaws" भन्ने विषयका सम्बन्धमा: We note that the application under Annexure -1 of the bylaws has to be jointly signed by the purchaser and the seller। As mentioned above, since the shares in रेनोल्ड has already been transferred pursuant to the SPA, please advise if the signature of either रेनोल्ड or Spectrlite will be sufficient and relevant।" उल्लेख गर्दै जवाफ दिएको देखिन्छ।

एनसेल आजियाटा लिमिटेडको मिति २०८०।९।३ को पत्र मार्फत प्राप्त रेनोल्ड होल्डिङ्गको उक्त पत्रमा शेयर खरिद बिक्री सम्बन्धी यी कानूनी प्रक्रिया जानकारी भएको तर दुईपक्ष बीच शेयर खरिद बिक्री सम्बन्धी सम्झौता भई नै सकेकोले यस अवस्थामा अब संयुक्त निवेदन रेनोल्ड होल्डिङ्ग वा स्पेक्ट्रलाइटले दस्तखत गर्नु पर्याप्त र सान्दर्भिक हुन्छ वा हुदैन भन्ने सम्बन्धमा सुझाव पाऊँ भन्ने आशयको व्यहोरा उल्लेख भएको छ। उक्त पत्रको यो व्यहोराबाट शेयर खरिद बिक्री भएको भन्ने देखिएको र खरिद बिक्री गर्ने पक्षलाई उल्लिखित कानूनी व्यवस्थाको जानकारी भएकै देखिन्छ।

उल्लिखित कानूनी र प्रक्रियागत व्यवस्था जानकारी हुँदाहुँदै पनि सो को पालना नगरी शेयर खरिद विक्रीको सम्झौता गरेको देखिन्छ। उक्त पत्रको व्यहोराको बुदा नं १ मा सम्झौता हस्ताक्षर नै भइसकेको अवस्थामा अब अनुसूची १ को निवेदनमा कसकसले हस्ताक्षर गर्नु पर्ने र हस्ताक्षर गर्नु सान्दर्भिक हुन्छ वा हुदैन भन्ने सुझाव पाउँ भनी उल्लेख गरी उल्लिखित कानूनी व्यवस्थाको पालना नगरी खरिद बिक्री सम्झौता गरेको कुरामा स्वीकार गरी यस्तो अवस्थामा अब शेयर खरिद विक्रीको स्वीकृतिको लागि निवेदन दिन आवश्यक नपर्नेजस्तो आशय व्यक्त भएको देखिन्छ।

यस विषयमा मिति २०८०।९।१७ गते खरिदकर्ता भनिएका सतिसलाल आचार्यसँग भर्चुअल माध्यमबाट सोधपुछ गर्दा निजले प्रतिस्पर्धाबाट शेयर खरिद गरेको हुनाले पहिले नै आफूले शेयर पाउने जानकारी नभएको र जानकारी पछि कागजात पेस गरेको उल्लेख गरे तापनि हालसम्म निवेदन पेस भएको छैन। यस विषयमा सोधपुछ गर्दा निजले विक्रेताले सहि गर्न नमानेका भन्ने भनाइ राखेका छन्। यस सम्वन्धमा एनसेलको प्रमुख कार्यकारी अधिकृत Jabbor Kayumov सँग सोधपुछ गर्दा यो विषय सञ्चालक समिति र शेयरधनीको जिम्मेवारीको कुरा हो भनेका छन्। शेयर खरिद बिक्रीका सन्दर्भमा नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणको मिति २०८० पुस २० गते को पत्रबाट दूरसञ्चार ऐनको दफा २७ र दूरसञ्चार नियमावलीको नियम १५(ट), विनियमावलीका माथि उल्लिखित प्रावधान र अनुमति पत्रको बुँदा नं. (R) लागू हुने जानकारी प्राप्त भएको छ। यस आधारमा आजियाटाले रेनोल्ड्स होल्डिङ्गसमा रहेको सतप्रतिशत शेयर बिक्री गरेको हुनाले ऐ. ऐनको दफा २७(१) बमोजिम स्वामित्व हस्तान्तरण भएको मानिन सक्ने हुँदा खरिदबिक्री गर्नु अघि अनिवार्य रूपमा प्राधिकरणको स्वीकृति लिनुपर्ने देखिन्छ।

४.१० दूरसञ्चार सम्बन्धी कानूनको परिपालना

एनसेल आजियाटा लिमिटेडले दूरसञ्चार ऐन, २०५३ का स्वामित्व हस्तान्तरणका प्रावधान, दूरसञ्चार नियमावली, २०५४ को १५(ट) र अनुमति प्राप्त व्यक्तिको शेयर खरिद बिक्री सम्बन्धी विनियमावली, २०७६ ले तोकेको प्रक्रियाको पालना गरेको देखिँदैन। एनसेलको ८०% शेयर धारण गर्ने कम्पनीको शतप्रतिशत शेयर खरिद बिक्री भएको र खरिदकर्ता आजियाटाले आफ्नो नाम र लोगो समेत सम्झौता भएको ६ महिनाभित्र हटाउने गरी शेयर खरिद बिक्री सम्झौतामा शर्त राखेकोबाट[45] प्रस्तुत खरिद बिक्री वस्तुतः

45 ....

अनुमतिपत्रकै बिक्री/हस्तान्तरण हुन सक्ने देखिन्छ। यस सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा २७ मा उल्लेख छ।[46]

विदेशी लगानी तथा प्रविधि हस्तान्तरण ऐन, २०७५ को दफा १९ प्रयोग गरी शेयर खरिद बिक्रीका पक्षहरूले कम्पनीको शेयर खरिद बिक्री सम्बन्धी परिवर्तित विवरण अभिलेखांकनको लागि प्राधिकरणकालाई कुनै जानकारी नदिई सिधै उद्योग विभागमा मिति २०८०।९।१३ गते पेश गरेको भन्ने जानकारी हुन आएको छ। उद्योग विभाग र कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालयमा पेश गर्नसक्ने संभावनालाई मध्यनजर राखी नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणबाट त्यस्तो कार्य रोक्न प्राधिकरणको स्वीकृति बेगर कुनै पनि अभिलेख नजनाउन कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालयलाई लेखि पठाएको व्यहोरा जानकारी हुन आएको छ।

यसै सन्दर्भमा रिट निवेदक गोकुल बहादुर रोकायाले कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालय समेतका विरुद्ध उच्च अदालत पाटनमा गर्नुभएको रीट निवेदनमा सो अदालतबाट मिति २०८०/०८/२१ मा अल्पकालीन अन्तरिम आदेश दिएकोमा मिति २०८०/१०/०८ मा सो आदेशलाई निरन्तरता दिदैं रेनोल्ड होल्डिङको स्वामित्व परिवर्तन सम्बन्धी विषय प्रथम दृष्टिमा नै विचारणीय देखिंदा रीट निवेदनको अन्तिम किनारा नलागेसम्म यस सम्बन्धी काम कारबाहीलाई यथास्थितिमा राख्नु भनी अन्तरिम आदेश जारी भएको छ। तसर्थ उच्च अदालत पाटनबाट यस विषयमा कानून बमोजिम निक्यौंल हुने नै हुँदा त्यसतर्फ थप विवेचना गरिरहनु पर्ने देखिएन।

यसका अतिरिक्त प्रतिनिधि सभा सदस्य माननीय श्री अमरेश कुमार सिंहले एनसेल आजियाटा लिमिटेड समेतलाई विपक्षी बनाइ सर्बोच्च अदालतमा मिति २०८०/०८/२१ मा दायर गर्नु भएको रीट निवेदन (०८०-WO-०९२९) मा नोभेम्बर ३०, २०२३ मा भएको एनसेलको शेयर खरिद बिक्री प्रक्रियालाई नेपालमा यथास्थितिमा राख्नको लागि मागदावी लिइएकोमा सो निवेदनमा सर्बोच्च अदालतबाट मिति २०८०/०९/०३ मा कारण देखाउ आदेश जारी भई सो मुद्दा विचाराधीन रहेको छ।

त्यस्तै संघीय संसद् प्रतिनिधिसभाको सार्वजनिक लेखा समितिबाट समेत भएको निर्देशनका सन्दर्भमा सम्वन्धित समितिबाट नै निक्यौंल हुने नै हुँदा त्यसतर्फ समेत थप विवेचना गरिएको छैन।

४.११ खरिदकर्ताको वित्तीय क्षमता

दूरसञ्चार नियमावली, २०५४ बमोजिम शेयर खरिद बिक्री गर्दा दफा ५ मा (१) (क) संलग्न गर्नु पर्ने कागजात अन्तर्गत शेयर खरिद गर्न चाहने व्यक्तिको आयस्रोत सम्बन्धी विवरण आवश्यक पर्ने देखिन्छ। सो सम्बन्धी विवरण समेत नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणकाबाट माग गरिएकोमा एनसेल आजियाटा लिमिटेड मार्फत रेनोल्ड होल्डिङ्सबाट मिति २०८०/०२/०९ मा प्राप्त पत्रको बुँदा नम्बर २ मा रहेको Details relating to Source of Income of the purchaser: भन्ने विषयको जवाफमा The SPA does not require the payment for the transaction as on the date of agreement and therefore, this may not be currently applicable " भन्ने उल्लेख गरेकाले सो विवरण दिएको देखिदैन। नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणले विवरण माग

[46] सो दफामा अन्य कुराका अतिरिक्त अनुमतिपत्रको बिक्री वा हस्तान्तरण गर्दा बिक्री वा हस्तान्तरण गरी दिन-लिन चाहने दुवै पक्षले तत् समवन्धमा आपसमा निर्धारित शर्तहरू समेतको उल्लेख गरी प्राधिकरणसमक्ष निवेदन दिनुपर्ने व्यवस्था छ।

गर्दा पुँजीको स्रोत खुलाउन भनेकोमा पुँजी लगानीको सन्दर्भमा SPA मा उल्लेख नभएकोले यो प्रावधान लागू नहुने भनी जवाफ प्राप्त भएको पाइयो।

दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा २३ मा दूरसञ्चार सेवा सञ्चालन गर्न चाहने तोकिए बमोजिमको पुँजी, प्राविधिक निपूणता तथा पेशा सम्बन्धी दक्षता भएको योग्य व्यक्तिले आफूले सञ्चालन गर्न चाहेको दूरसञ्चार सेवा सम्बन्धी आर्थिक तथा प्राविधिक प्रतिवदेन र कार्यसञ्चालन योजना आवश्यक पर्ने व्यवस्था छ। त्यसैगरी नियमावलीको नियम ८ मा अनुमतिपत्र लिन चाहिने पुँजी, प्राविधिक निपूणता तथा पेशा सम्बन्धी दक्षता अनुसूची ३ बमोजिम हुनुपर्ने र नियम ९ मा आर्थिक प्राविधिक अध्ययन प्रतिवेदन र कार्यसञ्चालन योजनामा खुलाउनु पर्ने कुराहरू तोकिएको छ। नियमावली र विनियमावलीका यी व्यवस्थाले खरिदकर्ता व्यक्तिको आर्थिक तथा वित्तिय, प्राविधिक, व्यवस्थापकीय तथा प्रशासकीय क्षमता विश्लेषण गर्ने प्रयोजनको लागि यी विवरणहरू आवश्यक पर्ने देखिन्छ।

शुरुमा अनुमतिपत्र दिंदा समेत दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा २३ र दूरसञ्चार नियमावली, २०५४ को नियम ९ बमोजिम शुरु अनुमतिको समयमा समेत विवरण लिने व्यवस्था छ। हाल अनुमतिपत्र प्राप्त गर्ने मध्येको ८० प्रतिशत शेयर स्वामित्व भएको व्यक्तिले स्पेक्ट्रलाइट कम्पनीलाई रेनोल्ड होल्डिङ्गको शतप्रतिशत शेयर बिक्री गरी सम्पूर्ण व्यवस्थापन समेत स्पेक्ट्रलाइट कम्पनीमा हस्तान्तरण भएको छ। यो अवस्था थोरै संख्यामा शेयर खरिद बिक्रीको जस्तो व्यवस्थापनको अधिकार पूर्ववत शेयरधनीसँग यथावत रहने अवस्था होइन। यो खरिद बिक्री पनि एक प्रकारले स्वामित्व हस्तान्तरणको विषय हो। त्यसैले उक्त नयाँ कम्पनीको पनि पुँजी, प्राविधिक निपूणता र पेशा सम्बन्धी दक्षता लगायत कम्पनीको क्षमता परीक्षण र मूल्याङ्कन गर्नु पर्ने भएकोले त्यस सम्बन्धी विवरण आवश्यक पर्ने देखिन्छ।

यस सम्बन्धमा प्रतिनिधिसभा राज्य व्यवस्था समितिको मिति २०८०/०९/०३ को बैठकबाट भएको निर्णयको बुँदा नम्बर ४ मा "Ncell जस्ता ठूला कम्पनी खरिद बिक्रीकर्ताको क्षमता, कम्पनी चलाएको अनुभव भए/नभएको चेक जाँच गरी कार्यान्वयन गर्न नेपाल सरकार, अर्थमन्त्रालय, सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय र उद्योग, वाणिज्य तथा आपुर्ती मन्त्रालयलाई निर्देशन दिने" भनी निर्देशन भएको छ।

दूरसञ्चार सेवा जुनसुनै मुलुकको सर्वाधिक संवेदनशील सेवा हो। नागरिकको व्यक्तिगत सूचना, राज्यका संवेदनशील सूचना तथा सुरक्षा सम्बन्धी विषयहरू जिम्मा लिने सेवा हो। त्यस्तो संवेदनशील सेवा सञ्चालन गर्ने सेवा प्रदायक बिश्वसिलो, भरपर्दो र सक्षम हुनु पर्दछ। त्यसैले दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को परिच्छेद ४ मा नेपाल सरकारको बिशेषाधिकारको व्यवस्था गरिएको छ। यस अन्तर्गत नेपाल सरकार आफैले दूरसञ्चार सेवा सञ्चालन गर्न गराउन सक्ने (दफा १८), नेपाल सरकारको बिशेषाधिकार र निर्देशन दिन सक्ने व्यवस्था रहेका छन्। कुनै सेवा प्रदायकलाई अनुमतिपत्र दिंदा वा अनुमतिपत्र वा शेयर हस्तान्तरण गर्दा यो पक्ष पनि गंभीर रूपले मूल्याङ्कन गर्नु पर्ने भएकाले ऐन, नियमावली र विनियमावलीहरूमा यस्ता शर्त तथा पूर्वयोग्यताहरू राखिएका हुन। ती पूर्वशर्तहरू पूरा भएपछि मात्र सेवा सञ्चालन, सुरक्षा तथा गोपिनयतामा सुनिश्चितता हुने हुँदा उल्लिखित विवरण र खरिदकर्ताको आयको स्रोत प्रमाणित हुनुपर्ने देखिन्छ।

दूरसञ्चार ऐन, २०५३ र सो अन्तर्गत बनेका नियमावली र विनियमावलीहरूमा शेयर खरिद बिक्री गर्दा खरिदकर्ताको पुंजी, प्राविधिक निपुणता र व्यवयसायिक दक्षता माग्नुको मतलव नै अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिको वित्तीय, प्राविधिक र व्यवस्थापिक क्षमता पर्याप्त छ वा छैन भन्ने यकीन गर्ने माध्यम हो। ती विवरण उपलव्ध नगराउने हो भने त्यस्तो कम्पनी सबैपक्षबाट सेवा सञ्चालन गर्न सक्षम छ छैन भनी यकीन गर्न सक्ने आधार देखिदैन। यसरी हेर्दा हाल शेयर खरिद गर्ने कम्पनीले प्रचलित कानूनले अपेक्षा गरेको क्षमता यकीन गर्ने विवरण उपलव्ध गराएको छैन।

हालको शेयर खरिदकर्ता भनिएको स्पेक्ट्रलाइट (यूके) को प्राप्त विवरणको आधारमा विश्लेषण गर्दा उक्त कम्पनी यहि २६ सेप्टेम्वर २०२३ मा १ अमेरिकी डलर पुंजी कायम गरी सिंगापुरका नागरिक सतिसलाल आचार्यको नाममा संयुक्त अधिराज्य बेलायतमा दर्ता भएको देखिन्छ। उक्त कम्पनीमा हालको शेयर खरिद बिक्री गरिएको भनिएको मिति १ डिसेम्वर २०२३ भन्दा एक दिन अघि ३० नोभेम्वर २०२३ मा अमेरिकी डलर ९९,९९९।— थप गरी जम्मा शेयर पुंजी एकलाख अमेरिकी डलर कायम भएको कम्पनीले सम्झौतामा उल्लेख भएको रकम भुक्तानी गर्न सक्ने र सेवा सञ्चालन गर्ने क्षमता पुग्ने देखिदैंन।

बेलायतमा दर्ता भएको स्पेक्ट्रलाइट (यूके) सतिसलाल आचार्यको एकल स्वामित्वको कम्पनी हो। निज सतिसलाल आचार्यले नेपालमा स्मार्ट टेलिकम सञ्चालन गर्ने अनुमति पाई सञ्चालन हुन नसकेपछि केही समय अघि अनुमतिपत्रको म्याद समाप्त भई रद्द भएको छ। यस तथ्यबाट पनि हालको शेयर खरिदकर्ताको क्षमताले एनसेलको सेवा सञ्चालन गर्न सक्ने क्षमता देखिदैंन।

हाल स्थापना गरिएको कम्पनीको वित्तीय कारोबार र सेवा सञ्चालनको अनुभव नरहेको, समूहको कुनै ब्राण्ड मूल्य नदेखिएको, आफ्नो व्यक्तिगत वा ग्रुपको प्रत्यक्ष व्यवस्थापन र मेजोरिटी शेयर लगानीमा पुंजी बजारमा सूचकृति कुनै पनि कम्पनी सञ्चालन गरेको नदेखिएकोले एनसेलजस्तो कम्पनीको व्यवस्थापन गर्ने विषय अनुभव, दक्षता, वित्तीय सक्षमता र प्राविधिक दक्षताका हिसाबले पनि सोचनीय रहेको छ।

माथि विभिन्न प्रकरणमा उल्लेख भएका आधार तथा कारणमा आधारित हुंदा करीव तीन महिनाअघि दर्ता भएको, पर्याप्त पुंजी र कुनै व्यवसायिक अनुभव तथा क्षमता नभएको कम्पनीलाई करिब एक करोड साठी लाख भन्दा बढी ग्राहकलाई सेवा प्रवाह गरिरहेको कम्पनीको शेयरको ८० प्रतिशत स्वामित्व हस्तान्तरण गरिएको विषय स्वभाविक मान्न सकिने देखिंदैन।

४.१२ विदेशी लगानी तथा प्रविधि हस्तान्तरण सम्बन्धी कानूनको परिपालना

विदेशी लगानी तथा प्रविधि हस्तान्तरण ऐन, २०७५ को दफा १९ मा निम्न व्यवस्था रहेको छ।

(क) विदेशी लगानीबाट नेपालमा सिर्जित, जाय जेथा वा शेयर वा अन्य कुनै प्रकारको वित्तीय उपकरणको नेपालभित्र वा बाहिर शेयर बिक्री वा हक हस्तान्तरण वा अन्य कुनै प्रकारले स्वामित्व वा निहित स्वामित्वको संरचनामा परिवर्तन भएमा सम्बन्धित कम्पनीले कारोबार भएको तीस दिनभित्र तत्सम्बन्धी प्रमाण कागजात सहित सोको जानकारी त्यस्तो लगानी गर्नु अनुमति दिने निकायमा दिई सोको तोकिए बमोजिम अभिलेख गराउनु पर्नेछ।

(ख) कुनै होल्डिङ्ग कम्पनीको सम्पत्ति, जायजेथा वा शेयर वा अन्य कुनै प्रकारको वित्तीय उपकरणको हक हस्तान्तरण हुँदा नेपालमा विदेशी लगानी भएको उद्योगको स्वामित्व परिवर्तन भएकोमा उपदफा (१) बमोजिमको जानकारी गराउने दायित्व नेपालमा स्थापित सम्बन्धित शाखा उद्योग वा उद्योगको एकाइको हुनेछ।

(ग) उपदफा (१) बमोजिम कारोबार भएकोमा सम्बन्धित उद्योगले कारोबारको रकम खुलाई प्रचलित कानून बमोजिम कर दाखिला नगरेसम्म उपदफा (१) बमोजिम अभिलेखन गरिने छैन।

(घ) शेयर बिक्री र हक हस्तान्तरण सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

त्यसैगरी, दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा २७(१) मा अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिले आफ्नो अनुमतिपत्र सहित नजले र अनुमतिपत्र किन्ने वा हक हस्तान्तरण गरी लिन चाहने व्यक्तिले आपसमा निर्धारित तत्सम्बन्धी शर्त बन्देज समेत उल्लेख गरी स्वीकृतिको लागि प्राधिकरण समक्ष संयुक्त निवदेन दिनुपर्नेछ।

उपरोक्त कानुनी व्यवस्था अनुसार कुनै पनि विदेशी लगानीको नेपालमा सिर्जित जाय जेथा वा शेयर वा अन्य कुनै प्रकारको वित्तीय उपकरणको नेपालभित्र वा बाहिर शेयर बिक्री वा हक हस्तान्तरण वा अन्य कुनै प्रकारले स्वामित्व वा निहित स्वामित्वको संरचनामा परिवर्तन भएमा स्वीकृति दिने निकायलाई जानकारी गराउनुपर्ने देखिन्छ। यस्तो जिम्मेवारी एनसेल आजियाटा नेपाल लिमिटेडको हुने देखिन्छ। एनसेल आजियाटा लि., नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणबाट विदेशी लगानीको स्वीकृति लिई नेपालमा दूरसञ्चार सम्बन्धी सेवा प्रदान गर्दै आएको कम्पनी हो। उक्त कम्पनीले २०७२ सालमा एनसेल प्रा.लि.को शेयर खरीद बिक्री भई सोको होल्डिङ कम्पनीको शेयर संरचनामा परिवर्तन हुँदाको विवरण समेत नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणमा पेश गरेको नदेखिएको र हाल भएको शेयर खरीद बिक्रीको सम्बन्धमा समेत कुनै शेयर स्वामित्व परिवर्तन सम्बन्धी विवरण पेश गरेको देखिदैन।

माथि उल्लिखित ऐन तथा नियमावली बमोजिम उद्योग विभागमा पेस गर्नुपर्ने सबै कागजत पेस भएको पाइएन। कानून बमोजिम तोकिएका विवरण कम्पनीले पेस गर्नु पर्दछ र पेस नभएमा उद्योग विभागले प्रचलित कानून बमोजिम कारवाही गर्नु पर्दछ।

भाग-पाँच

शेयर खरिद-विक्रीबाट पर्ने असर तथा प्रभाव विश्लेषण

५.१ नेपालको दूरसञ्चार क्षेत्र र विदेशी लगानीमा पर्ने असर

५.१.१ दूरसञ्चार क्षेत्रमा पर्ने असर

नेपालमा दूरसंचार सेवा प्रदायकको रूपमा ६ वटा कम्पनीले अनुमति पत्र लिएकोमा हाल नेपाल टेलिकम र एनसेल आजियाटा दुई वटा कम्पनी मात्र संचालनमा रहेका छन। अन्य ४ वटा मध्ये स्मार्ट टेलिकम, नेपाल स्याटेलाइट कम्पनी, युनाइटेड टेलिकम र सिजी टेलिकमको नवीकरण नभई अनुमतिपत्र रद्ध भएको छ। नेपाल टेलिकमको फिक्स्ड लाइन सेवा ६ लाख २० हजार १७ र मोवाइल सेवा २ करोड ७ लाख १९ हजार ९५७ रहेको छ। त्यसैगरी एनसेलको मोवाइल सेवा १ करोड ३२ लाख १ हजार ३७१ रहेको छ।

देशका सबै स्थानमा दूरसञ्चार सेवा पुर्याउने र मोवाइल ब्रोडव्याण्ड सेवा बिस्तार सतप्रतिशत पुर्याउने र ८० प्रतिशत जनसँख्यामा इन्टरनेट सुविधा पुर्याउने पन्ध्रौ योजनाको लक्ष्य रहेको छ। हाल अधिकाँश सरकारी स्वामित्व रहेको नेपाल टेलिकमको करिव ६२ प्रतिशत र एनसेलको करिव ३८ प्रतिशत ग्राहक बजार हिस्सा कायम रहेको छ। थप बजार हिस्सा बिस्तार गर्ने लक्ष्यका साथ सेवा प्रवाह र सेवा बिस्तार भइरहेको छ।

नेपाल टेलिकमले देशभर भरपर्दो सेवा प्रवाह गर्न १९ जिल्लामा पूर्ण दूरसञ्चारको लागि पाइलटिङ्ग कार्यक्रम र Highway coverage गर्ने लगायत 5G मोवाईल सेवा परीक्षण शुरु गरेको छ। त्यस्तै नेपाल टेलिकमले अहिलेको पूर्वाधारबाट थप ५० लाख ग्राहकलाइ सेवा प्रवाह गर्न सक्ने भनेपनि यो प्रयास हुने देखिदैन। प्रतिस्पर्धाबाट ग्राहकले सस्तो र गुणस्तर सेवा प्राप्त गर्न सक्दछन त्यसको लागि समेत थप सेवा प्रदायक आवस्यक पर्दछ।

समग्र अर्थतन्त्र सूचनाप्रविधिमा आधारित रहेको र सूचना प्रविधिको मेरुदण्ड दूरसञ्चार सेवा हो। अर्थतन्त्र चलायमान गराउने यस क्षेत्रमा लगानीको प्रतिफल उच्च रहे पनि ठूलो लगानी आवस्यक पर्ने देखिन्छ। विकशित राष्ट्रहरुले 5G र 6G को शुरुवात गर्न थालेको अवस्थामा नेपाल पनि प्रविधिको प्रयोगमा सगैं जानु पर्ने हुन्छ। त्यसको लागि ठूलो लगानी आवश्यक पर्दछ।

हाल दुईवटा सेवा प्रदायक रहेकाले Duopoloy को अवस्था रहेको छ। कुनै समयमा कुनै एक सेवा प्रदायकको सेवा कुनै कारणवश अवरूद्ध हुन गएमा एक सेवा प्रदायकले मात्र धान्न सक्ने अवस्था देखिदैन। यसमा नेपाल सरकारले समयमै उपयुक्त निर्णय गर्नु पर्दछ।

रेडियो फ्रिक्वेन्सी वितरणको अवस्थाः दूरसञ्चार सेवाको रेडियो फ्रिक्वेन्सी(बाँडफाँट तथा मूल्य सम्बन्धि) नीति, २०८० तथा हालसम्म रेडियो फ्रिक्वेन्सी वितरणको अवस्थाको अध्ययन गर्दा नयाँ सेवा प्रदायकलाई उपलब्ध हुन सक्ने फ्रिक्वेन्सी तथा फ्रिक्वेन्सी ब्याण्डहरूमाः 900 MHz Band मा 2 x 10 MHz, 1800 MHz Band मा 2 x 23 MHz, 2100 MHz Band मा 2 x 35, 2300 MHz Band मा 90 MHz तथा हालसम्म वितरण

गरिएको फ्रिक्वेन्सी व्याण्डहरुः 700 MHz Band मा 2 x 45 MHz लगायतको फ्रिक्वेन्सी व्याण्डहरू उपलब्ध रहेको देखिएकोले नयाँ सेवा प्रदायकको लागि समेत पर्याप्त फ्रिक्वेन्सी उपलब्ध रहेको देखिन्छ।

सञ्चार तथा सूचना प्रविधि क्षेत्रका सूचकाङ्क

क्र.सं.	परिसूचक	एकाइ	२०७९/८० को अवस्था	२०८५/८६ को लक्ष्य
१.	अप्टिकल फाइवर विस्तार	कि.मि.	२५०००	५००००
२.	टेलिफोन पहुच	प्रतिशत	९४	१००
३.	फोर जी/एल.टी.ई. सेवा विस्तार	प्रयोगकर्ता प्रतिशत	६६	१००
४.	Fixed ब्रोडव्याण्ड सेवा विस्तार	प्रतिशत	३८	६०
५.	Mobile ब्रोडव्याण्ड सेवा विस्तार	प्रतिशत	९३	१००
६.	इन्टरनेट ग्राहकको घनत्व	प्रतिशत	१३२	१४०
७.	५G सेवाको पहुँच पुगेको जनसङ्ख्या	प्रतिशत	-	५०
८.	सरकारी डाटा सेन्टर	सङ्ख्या	१	७
९.	एकीकृत सरकारी कार्यालय व्यवस्थापन प्रणाली (GIOMS) लागु भएका सरकारी कार्यालय	सङ्ख्या	२८	६००
१०.	सूचना प्रविधि क्षेत्रको GDP मा योगदान	प्रतिशत		५
११.	डिजिटल साक्षरता	प्रतिशत	-	५०
१२.	E-government Development index	अङ्क	०.५१	०.६५
१३.	Global Cyber Security Index-GCI	अङ्क	४४.९९	६०
१४.	राष्ट्रिय साइबर सुरक्षा केन्द्र	सङ्ख्या	०	१
१५.	डिजिटल प्लेटफर्ममा आबद्ध सूचना प्रविधि प्रणाली	सङ्ख्या	-	१००

५.१.२ विदेशी लगानीमा पर्ने असर

नेपालमा विदेशी लगानीको अवस्था

नेपालमा गरिने विदेशी लगानी विदेशी लगानी नीति, २०७१, विदेशी लगानी तथा प्रविधि हस्तान्तरण ऐन, २०७५ र क्षेत्रगत कानूनले निर्देशित गरे बमोजिम हुँदै आएको छ। विदेशी लगानी तथा प्रविधि हस्तान्तरण ऐन, २०७५ ले विदेशी लगानी व्यक्तिगत वा संयुक्त उपक्रम बनाएर, कुनै कम्पनीको सम्पत्ति वा शेयर खरीद गरेर, पट्टा लगानी गरेर वा प्रविधि हस्तान्तरण गरेर, अप्रत्यक्ष रूपमा कुनै विदेशी कम्पनीको शाखा वा भेन्चर क्यापिटल कोष स्थापना गरेर, शेयर लगानीको रूपमा वा ऋणको रूपमा समेत भित्र्याउन सकिने व्यवस्था रहेको छ। सो ऐनले के कस्ता क्षेत्र तथा व्यवसायमा विदेशी लगानी स्वीकार हुन नसक्ने भन्ने व्यवस्था समेत गरेको छ। विदेशी लगानीलाई लगानीका क्षेत्रसँग सम्बन्धित नीति तथा ऐन कानूनले समेत निर्देशित गरेको देखिन्छ। जस्तैः दूरसञ्चार नीति, २०६० ले दूरसञ्चार क्षेत्रमा विदेशी लगानी भित्र्याउँदा कम्तीमा २० प्रतिशत शेयर नेपाली नागरिकको हुनुपर्ने। त्यसैगरी लगानी र सो बाट आर्जित मुनाफा फिर्ता तथा प्रविधि हस्तान्तरण वापतको रकम भुक्तानी सम्मन्धमा समेत क्षेत्रगत कानूनहरू आकर्षित हुने देखिन्छ।

विश्वमा विदेशी लगानीको प्रवृत्ति

विश्व अर्थतन्त्रको विदेशी लगानीको अवस्थाको प्रवृति अध्ययन गर्दा विकसित मुलुकको विदेशी लगानीको आप्रवाह ३६.७ प्रतिशतले गिरावट आएको छ भने विकासोन्मुख मुलुकमा विदेशी लगानीको आप्रवाह ४ प्रतिशतले बृद्धि भई विश्वको विदेशी लगानीमा समग्रमा १२.४ प्रतिशतले गिरावट आएको देखिन्छ। एसियन क्षेत्रमा ०.०५ प्रतिशतले गिरावट आउँदा दक्षिण एसिया क्षेत्रमा विदेशी लगानी आप्रवाह ९ प्रतिशतले बृद्धि भएको देखिन्छ। सोही अवधिमा नेपालमा भने विदेशी लगानी ३.५ प्रतिशतले घटेको देखिन्छ। [47]

नेपालमा विदेशी लगानीको प्रवृत्ति

उद्योग विभागको अभिलेख अनुसार यस विभागबाट मिति २०८०/०८/३० सम्म स्वीकृत भएका प्रत्यक्ष विदेशी लगानी परियोजनाहरूको कूल संख्या ६०५८ रहेको र सो बापत करिब रु.४ खर्ब ७० अर्ब ५८ करोड विदेशी लगानी प्रतिबद्धता प्राप्त भएको देखिन्छ। हालसम्मको क्षेत्रगत रूपमा प्राप्त विदेशी लगानीको अवस्था हेर्दा उर्जा, सेवा, पर्यटन, उत्पादन,सूचना प्रविधि, खानी, कृषि तथा वन र पूर्वाधार क्षेत्रमा क्रमशः २७.८०, २६.३७, २२.६८, १५.७३, २.२७, १.७६, १.७५ र १.१९ प्रतिशत लगानी रहेको देखिन्छ।[48] सन् २०२१/२२ मा ५४ अर्ब १५ करोड विदेशी लगानी स्वीकृति भएकोमा खुद विदेशी लगानी १८ अर्ब ५६ करोड मात्र भित्रिएको देखिन्छ भने सो अवधिमा १५ अर्ब ६७ करोड रकम लाभांशको रूपमा बाहिर गएको समेत देखिन्छ। लाभांशको रूपमा बाहिर जाने रकममा दूरसञ्चार क्षेत्रको रकम सन् २०२०/२१ मा ५० प्रतिशत देखिन्छ भने २०२१/०२२ मा ३० प्रतिशत भन्दा माथि देखिन्छ, जबकि कुल विदेशी लगानी स्वीकृति भएको आधारमा हेर्दा सूचना तथा सञ्चार क्षेत्रमा २.७२ प्रतिशत मात्र देखिन्छ। विगत २५ वर्ष अवधिको विदेशी लगानीको तथ्याकं हेर्दा विदेशी लगानीको लागि स्वीकृति भएको रकमको तुलनामा औसतमा ३६ प्रतिशत मात्र विदेशी लगानी बापत रकम प्रवाह भएको देखिन्छ। लगानी गर्न प्रतिबद्धता गरिएको रकमको ६४ प्रतिशतसम्म विदेशी लगानी नआउनु आफैमा चिन्ताको विषय भएकोले यसलाई नेपाल सरकारले गम्भीर रूपमा लिनु पर्ने देखिन्छ। खुद विदेशी लगानी सन् २०२०/०२१ को तुलनामा २०२१/०२२ मा ३.५ प्रतिशतले कम देखिन्छ।[49]

देशगत रूपमा नेपालमा विदेशी लगानी गर्ने देशको सूचीमा भारत (३३.५२ प्रतिशत), चीन(१२.७०), आयरल्याण्ड (१२.७०), सिंगापुर (७.९०) सेन्ट किट्स नेभिस (५.७०) प्रमुख रहेको देखिन्छ। आयारल्याण्ड, सेन्ट किट्स नेभिसजस्ता Tax Heaven Country हरूबाट समेत ठूलो परिमाणमा विदेशी लगानी हुने गरेको पाइन्छ। कर छलिको लागि विभिन्न देशहरूमा बहुतहका निकाय (Interposed entity) हरूको स्थापना गर्ने र Tax Heaven Country बाट लगानी गरेको देखाई Offshore Transaction गरी व्यवसाय

---

[47] https://www.nrb.org.np/contents/uploads/2023/09/FDI-Survey-2021-22-2.pdf#:~:text=FDI%20Inflows%20to%20Nepal,-2.5.&text=In%20line%20with%20global%20trend,inflows%20(NRB%2C%202022).

[48] उद्योग विभागको अभिलेख।

[49] ऐ. ४८।

सञ्चालन गरिरहेको मुलुकको कराधारमा गम्भीर आघात पुर्याउने उद्देश्यले विदेशी कम्पनीहरूले लगानीको लागि Tax Heaven Country हरू छनौट गर्ने विश्वव्यापी प्रचलन रहेको छ। तसर्थ, उक्त Tax Heaven Country हरूबाट के कस्तो क्षेत्रमा लगानी भएको छ सो लगानीको अभिलेख, लगानीका बहुतहका संरचनाहरूको खुलासा जस्ता पक्षहरू लगानी स्वीकृति गर्दा हेर्ने नहेरिएको र ती कम्पनीहरूले पालना गर्नुपर्ने शर्तहरू पालना गरे नगरेको विषयको सम्बन्धमा थप अध्ययन गरी कर छलि लगायतको प्रबन्ध रोक्ने कार्यको लागि अध्ययन हुन आवश्यक देखिन्छ।[50]

५.२ एनसेलमा विदेशी लगानी र रकम फिर्ताको अवस्था

एनसेल प्रा.लि.ले विदेशी लगानीको रूपमा हालसम्म रु.८ करोड १ लाख ६० हजार रुपैंया देशभित्र भित्र्याएको देखिन्छ। उद्योग विभागको मिति २०८० मंसिरसम्मको तथ्याकं हेर्दा हालसम्म देशभित्र ४ खर्ब ७० अर्ब ३२ करोड विदेशी लगानी प्राप्त भएकोमा सूचना तथा सञ्चार क्षेत्रमा १२ अर्ब ७९ करोड रहेको देखिन्छ। सूचना तथा सञ्चार क्षेत्रमा प्राप्त कुल विदेशी लगानीमा एनसेल प्रा.लि.ले गरेको विदेशी लगानीको अंश केवल ०.६५ प्रतिशत मात्र हुन आउँछ। एनसेल प्रा.लि ले स्थापना काल देखि हालसम्म रु.६६ अर्ब ९५ करोड २५ लाखको लाभांश वापत रकम देश बाहिर लगेको देखिन्छ। उक्त रकम लगानीको तुलनामा ८२० गुणा बढी हो। साथै उपरोक्त रकमको अतिरिक्त उद्योग विभागको स्वीकृति लिई एनसेल आजियाटा प्रा.लि.ले व्यवस्थापन तथा प्राविधिक शुल्कको रूपमा अन्य रकमहरू समेत लगेको देखिन्छ।

एनसले आजियाटा प्रा.लि.ले विदेशी लगानी ल्याएको र लगेको विवरण

आर्थिक वर्ष	2062-63	2064-65	2069-70	2073-74	जम्मा
विदेशी लगानी अमरेकी डलरमा	515,000.00	22.227.00	225,300.00	201,965.00	964,192.00
विदेशी लगानी नेपाली रुपैयामा	36,384,750.00	1,405,399.75	20,283,750.00	22,086,892.40	80,160,792.15
हालसम्म लाभांश वापत विदेश लगेको रकम					66,95,25,00,000

५.३ नेपालमा विदेशी लगानीको वातावरणमा पर्ने प्रभाव

नेपालमा गरिने विदेशी लगानी, विदेशी लगानी तथा प्रविधि हस्तान्तरण ऐन, २०७५ ले निर्देशित गरे बमोजिम हुँदै आएको छ भने देशभित्र व्यवसाय सञ्चालन गर्ने, कर भुक्तानी गर्ने, विदेशी मुद्रा सटही गर्ने जस्ता विषयहरू क्षेत्रगत कानुनबाट निर्देशित भए बमोजिम हुने गरेको छ। कुनै पनि विदेशी लगानीमा देशभित्र स्थापना भएको उद्योग व्यवसायले उक्त मुलुकले अवलम्बन गरेको प्रणाली र कानुनको अधीनमा व्यवसाय सञ्चालन गर्नुपर्छ भन्ने सामान्य सिद्धान्त हो।

विदेशी लगानी नेपालका कानूनी र नियमाकीय प्रबन्धहरू पालना गर्ने शर्तमा आएको हुन्छ। तर कार्यान्वयनका चरणमा ती प्रावधानहरू उल्लंघन गर्दा कानून बमोजिमको सजाय व्यहोर्नु पर्ने हुन्छ। राज्यले

[50] ऐ ४८।

कुनै व्यापार व्यवसायलाई असर गर्ने गरी पाश्चदर्शी कानुन बनाएर लागू गरेको अवस्थामा स्वदेशी वा विदेशी लगानी प्रभावित हुन सक्छ। यहाँ साविकको एनसेल प्रा. लि. लाई दूरसञ्चार सेवा सञ्चालन गर्ने अनमुतीको अवधि निश्चित भएकै अवस्थामा एनसेल प्रा. लि. को शेयर आजियाटा ग्रुप बर्हाड मलेसियाले टेलियासोनेरा ग्रुप स्वीडेनबाट मिति २०७२/१२/२९ खरीद गरेको देखिन्छ। उक्त शेयर खरीद बिक्री कारोबारको सम्बन्धमा आयकर ऐनमा भएको स्पष्ट व्यवस्था बमोजिम नै कर निर्धारण भएको हो। यसरी भएको कर निर्धारण उपर नेपालको सर्वोच्च अदालत र International Centre for Settlement of Investment Disputes (ICSID) ले गरेको फैसला र सोको व्याख्याले समेत नेपालले गरेको उक्त कार्य कानून सम्मत भएको भनी स्थापित गरेको देखिन्छ।

एनसेल प्रा. लि. ले नेपालमा स्थापना देखि हालसम्म रू. ८ करोड विदेशी लगानी ल्याएको देखिन्छ भने सो अवधिमा रु १३ अर्ब लाभाशं घोषणा गरी रु ६६ अर्ब लाभाशं विदेश पठाएको देखिन्छ जुन लगानीको तुलनामा ८२५ गुणा बढी हो। यसरी लगानीको तुलनामा सयौं गुणा प्रतिफल प्राप्त गरेको अवस्थामा नेपालमा विदेशी लगानीको वातावरण छैन भन्ने आरोप पुष्टि हुन सक्दैन।

एनसेल प्रा. लि. मा भएको विदेशी लगानीको संरचना बहुतहको रहेको देखिन्छ। एउटा कुनै होल्डिङ्ग कम्पनी अन्तर्गत बहुतहका कागजी कम्पनीहरूको समेत संरचनाहरूको स्थापना गरी Offshore मार्फत लगानी गरेको देखिन्छ। एनसेल प्रा. लि. मा रहेको हित पटकपटक Offshore Transaction समेत गरेको देखिन्छ। यसरी Offshore Transaction हुँदा नेपालको कानून बमोजिम सम्बद्ध निकायहरूमा पेश गर्नुपर्ने विवरण तथा कागजातहरू समेत पेश गरेको देखिदैंन। विदेशी लगानीको नाममा नेपाली नागरिक (जसले विदेशमा कम्पनी खोल्ने र लगानी गर्न प्रतिबन्ध रहेको छ) नेपाली मूलका विदेशी नागरिक वा गैर आवासीय नेपाली नागरिकहरूले नेपालीको नाममा विदेशी र विदेशीको नाममा स्वदेशी लगानी गरी विधि र कानून उल्लंघन गरेको पाइएको छ। एनसेलको २० प्रतिशत शेयर साझेदार भावना सिंह श्रेष्ठको नेपाली लगानीको स्रोत तथा निजको सिंगापुरस्थित सुनिभेरा क्यापिटल भेन्चर्सले टेलियासोनेरालाई भुक्तानी गरेको रकमको स्रोत तथा नेपालको कारोबारमा विदेशमा रकम भुक्तानी गरेको वैधता समेत स्पष्ट छैन। यसरी स्वदेशी र विदेशी नागरिक एक आपसमा मिली तहतहका कम्पनी खोली एकअर्काको सम्बन्ध र दायित्व नै यकिन गर्न नसकिने जालो खडा गरेर यस्तो अपारदर्शी कारोबार र लगानीले व्यवसायिक वातावरण प्रदुषित बनाउने हुँदा व्यवसायिक पारदर्शिताका साथ लगानी गर्ने वातावरण बनाउन यस्तो व्यवहार निरुत्साहित गर्नुपर्दछ। यसले कम्पनीको Offshore Transaction को value पनि ठूलो हुनसक्ने र नेपालमा तिर्नुपर्ने कर दायित्वलाई समेत कम गरेको हुनसक्ने आशंकालाई बल पुगेको छ।

यद्यपि देशमा विदेशी लगानीका सम्बन्धमा लिईने कुनै पनि निर्णय Adhoc basis मा हुनु हुँदैन। विदेशी लगानीका सकारात्मक तथा नकारात्मक पक्षहरूलाई आत्मसाथ गरी नीतिगत तथा कानूनी छुट नभई प्रक्रियागत सरलीकरणबाट विदेशी लगानीलाई भित्र्याउन उपर्युक्त हुन्छ।

५.४ दूरसञ्चार सेवा नियमन तथा सञ्चालनमा पर्ने असर

५.४.१ अनुमति पत्रको अवधि समाप्तिको परिणाम

- दूरसंचार ऐन, २०५३ को दफा ३३ (१) मा जम्मा पुँजी लगानीको पचास प्रतिशत भन्दा बढी बिदेशी व्यक्ति वा संगठित संस्थाको लगानी भएको दूरसंचार सेवासँग सम्बन्धित जग्गा, भवन, यन्त्र, उपकरण तथा संरचनामा अनुमतिपत्रको अवधि समाप्त भएपछि नेपाल सरकारको स्वामित्व हुने व्यवस्था रहेको छ।
- ऐनको उपदफा (२) मा उपदफा (१) बमोजिम नेपाल सरकारको स्वामित्वमा आएको सम्पत्ति पूर्व अनुमति प्राप्त व्यक्तिले उपदफा (३) बमोजिम निर्धारण गरिएको मूल्य नेपाल सरकारलाई बुझाई पुन अनुमतिपत्र प्राप्त गरी दूरसंचार सेवा संचालन गर्न सक्ने व्यवस्था छ।
- कम्पनीको मूल्य निर्धारण प्रयोजनको लागि नेपाल सरकारले प्राधिकरणको पारमर्श लिई बढीमा पांच जना व्यक्तिंहरूको एक समिति गठन गर्न सक्ने व्यवस्था छ।
- दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा ३३ ले अनुमति पत्रको २५ बर्षको अवधि समाप्त भएपछि जम्मा पुँजी लगानीको पचास प्रतिशत भन्दा बढी विदेशी व्यक्ति वा संगठित संस्थाको लगानी भएको अनुमतिपत्रवालाका हकमा जग्गा, भवन, यन्त्र, उपकरण तथा संरचनामा नेपाल सरकारको स्वतः स्वामित्व कायम हुन्छ। एनसेलको हाल ८० प्रतिशत विदेशी र २० प्रतिशत स्वदेशी लगानी रहेको हुँदा ऐनको दफा ३३ (१) अनुसार नेपाल सरकारको स्वामित्वमा आउने देखिन्छ। ऐ. ऐनको दफा ३३ (२) र (३) अनुसार मूल्य निर्धारण गरी सो मूल्यमा पूर्व अनुमति प्राप्त व्यक्तिले पुन खरिद गरी सञ्चालन गर्न सक्ने व्यवस्था छ। यस व्यवस्था अन्तर्गत मूल्यांकित रकम पुरै भुक्तानी गर्नुपर्ने हुन्छ। यस सन्दर्भमा हालको शेयर खरिद विक्री प्रक्रिया अवरूद्ध भइ वा अन्य कुनै कारणले दूरसञ्चार सेवा सञ्चालनमा समस्या आएमा नेपाल सरकारले विशेष व्यवस्था गर्नुपर्ने हुन्छ।
- दूरसञ्चार सेवा प्रदायकले दूरसञ्चार ऐन, २०५३ र ऐ. नियमावली २०५४ एवं प्राधिकरणद्वारा जारी विनियमावलीका शर्तहरू मान्नु पर्दछ। ऐ. ऐनको दफा २९ मा अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिले तोकिएका शर्तहरू पालना गर्नुपर्ने ब्यवस्था छ । ऐ. नियमावलीको नियम १५ मा शर्तहरू तोकिएका छन् । अन्य शर्तहरू अनुमति पत्रमा तोकिए बमोजिम हुने व्यवस्था छ। अनुमतिपत्रका शर्तहरूका अतिरिक्त अन्य शर्त प्राधिकरणले तोक्न सक्ने व्यवस्था छ। यस बाहेक नियामक निकायले कुनै कुराको बारेमा आदेश वा निर्देशन दिन सक्दछ । ऐनको दफा १५(१) मा प्राधिकरणले नेपाल सरकारको नीति निर्देशनलाई ध्यानमा राखी अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिलाई आवश्यक आदेश वा निर्देशन दिन सक्ने र त्यस्तो आदेश वा निर्देशनको पालना गर्नु सम्बन्धित व्यक्तिको कर्तव्य हुने कुरा उल्लेख छ ।
- हाल एनसेलले नेपालमा विभिन्न दूरसञ्चार सेवाहरू प्रदान गरिरहेको छ। यस कम्पनीले मोवाइल फोन प्रयोगकर्ताको संख्या करीव एक करोड तीसलाख भन्दा बढी रहेको छ। हाल शेयर खरिद बिक्री र स्वामित्वको विवादमा रहेको कम्पनीको सेवा संचालनलाई कसरी नियमित र व्यवस्थित गर्ने भन्ने विषय चुनौतीपूर्ण देखिन्छ। हालको अवस्थामा एकातर्फ शेयर खरिद बिक्री प्रकृयाबाट व्यवस्थापन हस्तान्तरण

भएको देखिन्छ भने अर्को तर्फ यसको कानूनी प्रक्रिया पूरा भएको देखिँदैन। यस्तो अवस्थामा कम्पनीको सेवा संचालनमा अवरोध भएमा नेपाल सरकारले देहाय बमोजिम गर्न सक्ने देखिन्छः

- शेयर खरिद बिक्रीको वा हक हस्तान्तरणको प्रकृया अस्वीकृत भएर होस (दफा २७.२) वा अनुमतिपत्र नवीकरण नभई रद्ध भएर होस् (दफा २५.५) वा अनुमतिपत्र खारेज भएर होस (दफा २८.३) वा ऐनको दफा ३३(१) बमोजिम नेपाल सरकारको स्वामित्वका आएका बखत होस, यी सबै परिस्थितिमा नेपाल सरकारले सेवा संचालनको प्रवन्ध गर्नु पर्ने जिम्मेवारी र दायित्व आउने देखिन्छ । यस्तो अवस्थामा सेवा संचालनको लागि प्रचलित कानूनमा केही प्रावधान राखिएको पाईन्छ।
- दूरसंचार ऐन, २०५३ को दफा १८ अनुसार नेपाल सरकार आफैले दूरसंचार सेवा संचालन गर्न, गराउन सक्ने व्यवस्था छ। यसै गरी ऐनको दफा १५(१) बमोजिम आदेश वा निर्देशन दिन सक्ने ब्यवस्था छ । यस अनुसार प्राधिकरणले नेपाल सरकारको नीति निर्देशनलाई ध्यानमा राखी अनुमतिपत्र प्राप्त ब्यक्तिलाई आवश्यक आदेश वा निर्देशन दिन सक्छ र त्यस्तो आदेश वा निर्देशनको पालना गर्नु सम्बन्धित ब्यक्तिको कर्तव्य हुन्छ। ऐनको दफा १३ मा दूरसंचार प्राधिकरणको काम कर्तव्य र अधिकारको बारेमा उल्लेख छ । ऐनको दफा १३ को अधिकार प्रयोग गरी नेपाल सरकारले दफा १३(छ) बमोजिम दूरसंचार सेवालाई नियमित र ब्यवस्थित गर्ने अधिकार प्रयोग गर्न सक्ने देखिन्छ ।
- कुनै दूरसंचार सेवा प्रदायकले कुनै कारण सेवा प्रदान गर्न नसक्ने भएमा त्यस्को बिकल्पको रूपमा केही ब्यवस्थाहरू अनुमतिपत्र बहाल नरहेका दूरसंचार सेवा प्रदायकहरूको सम्पत्ति ब्यवस्थापन सम्बन्धी नियमावली २०७९(संशोधन २०८०) मा गरिएको पाईन्छ। यी व्यवस्थाहरू नपुग भएमा नेपाल सरकारले आबश्यकता अनुसार नियमावली मार्फत थप प्रबन्ध गर्न सक्ने देखिन्छ। सेवा संचालन र नियमन सम्बन्धी ब्यवस्था नेपाल दूरसंचार प्राधिकरणले गर्न सक्ने देखिन्छ ।तसर्थ कुनै पनि दूरसंचार सेवा प्रदायकले सेवा प्रदान गर्न छोडेको अवस्थामा सरकारको तर्फबाट कानूनी रूपमा सेवा प्रवाहको व्यवस्था गर्न सक्ने देखिंन्छ।तर प्राविधिक रुपमा सेवा प्रवाहको निरन्तरता आफैंमा चुनौतिपूर्ण छ।

५.४.२ अनुमतिपत्र बहाल नरहेका सम्पत्ति ब्यवस्थापन नियमावली २०७९ (संशोधन २०८०) का व्यवस्थाहरूः

नाम सार्वजनिक गर्ने

नियम (४) प्राधिकरणले अनुमतिपत्र प्राप्त ब्यक्तिको ऐनको दफा २५(१) बमोजिमको अवधि समाप्त हुनु कम्तीमा एक वर्ष अघि नै सम्वन्धित कम्पनीलाई जानकारी दिई राष्ट्रिय दैनिक पत्रिकामा सूचना प्रकाशित गर्नुपर्छ। नियम ५ बमोजिम अनुमतिपत्रको अवधि समाप्त हुनु भन्दा ६ महिना अगावै सबै दायित्व भुक्तानी र फछ्र्यौट गर्नुपर्ने । यस्तो सूचना प्रकाशित भएपछि सम्पत्ति धितोमा राख, बन्धकी दिन र बिक्री गर्न नहुने ब्यवस्था गरिएको छ ।

हस्तान्तरण योजना पेश गर्ने

ऐनको दफा २५ बमोजिम अनुमतिपत्रको अवधि समाप्त हुने सेवा प्रदायकले दफा ३३ बमोजिम नेपाल सरकारलाई हस्तान्तरण गर्ने प्रयोजनको लागि अवधि समाप्त हुनु भन्दा कम्तीमा दुई वर्ष अगावै हस्तान्तरणको कार्ययोजना प्राधिकरण समक्ष पेश गर्नु पर्दछ। यस्तो कार्ययोजनामा सम्पत्ति को विवरण, धितो वा बन्धक दिएको, लिज वा भाडामा लिएको,दूरसंचार पूर्वाधार, प्रणाली र सन्जाल , सेवाग्राहीको संख्या, नेपाल सरकार र प्राधिकरणलाई र अन्य कुनै ब्यक्तिलाई तिर्न बुझाउन बांकी रकमको विरवरण पर्दछन । प्राधिकरणले यस्तो विवरण एकीन गर्नुपर्दछ।

ऐनको दफा ३३(१) बमोजिम नेपाल सरकारको स्वमित्वमा आउने सम्पत्ति अनुमति पत्र प्राप्त ब्यक्तिले अनुमति पत्रको अवधि समाप्त हुनुभन्दा कम्तीमा ३ वर्ष अघि देखि प्राधिकरणको स्वीकृति बिना धितोमा राख,बन्धकीमा दिन, बिक्री गर्न र अन्य कुनै किसिमले हक हस्तान्तरण गर्न हुदैन र यस्ता कार्य गरेमा स्वतः बदर हुन्छ ।

चालु अवस्थामा हस्तान्तरण गर्नुपर्नेः

ऐनको दफा ३३(१) बमोजिम जम्मा पुँजी लगानीको ५० प्रतिशत भन्दा बढी विदेशी लगानी भएको अनुमतिपत्र बहाल नरहेको सेवा प्रदायकले नेपाल सरकारको स्वामित्व कायम हुने सम्पत्ति र त्यस संग सम्वन्धित दूरसंचार पूर्वाधार,दूरसंचार प्रणाली र दुसंचार संन्जाल चालु अवस्थामा प्राधिकरणलाई हस्तान्तरण गर्नुपर्दछ । यसरी हस्तान्तरण भएको दूरसंचार सेवालाई निरन्तरता दिन आवश्यक भएमा दूरसंचार सेवा संचालनको शर्त तोकी बढीमा १५ दिनको लागि संचालन गर्न प्राधिकरणले अनुमति दिने र अस्वीकार गरेमा ब्यवस्थापन समूह मार्फत संचालन गर्ने ब्यवस्था छ ।

मूल्य निर्धारण गर्नेः

ऐनको दफा ३३(२) बमोजिम पुन अनुमति पत्र जारी गर्ने वा दफा ३३(४) बमोजिम पूर्व अनुमतिपत्र प्राप्त ब्यक्तिले पुन अनुमति पत्र प्राप्त गरी सेवा संचालन गर्न नचाहेमा नियम १२ मा तोकिएका आधारमा नियम १३ बमोजिमको समिति मार्फत मूल्य निर्धारण गर्ने ब्यवस्था छ । मूल्य निधारण समितिको कार्यवधी ६ महिनाको हुने (तीन महिना थप हुन सक्ने),मूल्य निर्धारण समितिले प्रतिवेदन पेश गरेपछि अनुमति पत्र बहाल नरहेका सेवा प्रदायकहरूसंग परामर्श गरी पुन अनुमति पत्र जारी गर्ने, नेपाल सरकारलाई हस्तान्तराण गर्ने, सेवालाई निरन्तरता दिने र सम्पत्ति ब्यवस्थापन लगायतका बिषयमा प्राधिकरणले परामर्श गर्ने ब्यवस्था छ।

- **पहिलो विकल्पः** उपरोक्त कानूनी ब्यवस्था अनुसार तत्कालै कुनै परिस्थिति परी नेपाल सरकारले स्वामित्व ग्रहण गर्नुपरेमा वा सन् २०२९ मा नेपाल सरकारको स्वामित्वमा आएपछि तत्कालको लागि प्राधिकरण मार्फत आफै सेवा संचालन गर्ने हो। यस्को मोडालिटि अनुमति पत्र समाप्त भएका कम्पनीको सम्पत्ति ब्यवस्थापन सम्वन्धी नियमावली २०७९ मा उल्लेख गरिएको छ । नियम २० मा ऐनको दफा २५(१) बमोजिम अनुमति पत्रको अवधि समाप्त भएको र दफा ३३(४) बमोजिम पुन अनुमति पत्र प्राप्त

गरी सेवा संचालन गर्न नचाहेको र नयां अनुमति पत्र पनि जारी नभएको दूरसंचार सेवा प्रदायकको सेवा प्राधिकरणले व्यवस्थापन समूह मार्फत सुचारु गर्ने व्यवस्था छ । नियम २० बमोजिम सेवाको निरन्तरता दिने सन्दर्भमा सेवा प्रदायकको पूर्वाधार संरचना,दूरसंचार प्रणाली तथा दूरसंचार सन्जाल बाट दूरसंचार सेवा संचालन गर्ने व्यवस्था छ।

- **दोश्रो विकल्प** दीर्घकालको लागि छुट्टै योजना बनाउनु पर्ने हुन्छ। त्यस्तो योजना अन्तर्गत मूल्य निर्धारण गर्ने ऐनको दफा ३३(२) र ३३(४) बमोजिम सेवा संचालन नगर्ने सेवा प्रदायकको सेवा संचालन गर्न नयां अनुमति पत्र जारी गर्न नियम २४ बमोजिम लिलाम बढाबढ गरी प्रतिस्पर्धात्मक प्रकृयाद्वारा सेवा संचालन गर्न दिने व्यवस्था छ। यस अवस्थामा केही प्रतिशत स्वामित्व नेपाल सरकारमै रहने र केही प्रतिशत मात्र लिलाम बढाबढ गर्ने र नेपाल सरकारमा रहेको स्वामित्वको अंश सर्वसाधारणको लागि शेयर निष्कासन गरी पब्लिक कम्पनीको रूपमा संचालन गर्न सकिने।

अनुमतिपत्रको नवीकरण

नेपाल दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा २५(१) बमोजिम अनुमतिपत्रको अवधि बढीमा २५ वर्ष हुने व्यवस्था छ। तर एक पटकमा १० वर्ष भन्दा बढी अवधिको लागि अनुमतिपत्र दिईने छैन भन्ने व्यवस्था छ। त्यस्तै ऐनका दफा २५(२) अनुसार अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिले अनुमतिपत्र नवीकरण गर्न चाहेमा एकपटकमा पाँच वर्षमा नबढाई नवीकरण गरिदिनु पर्ने व्यवस्था छ। दूरसञ्चार नियमावली, २०५४ को नियम १२(२) बमोजिम अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिले आफूले पाएको अनुमतिपत्र नवीकरण गर्न चाहेमा सो अनुमतिपत्रको अवधि समाप्त हुनु तीन महिना अगावै (अनुमतिपत्रमा एकवर्ष अगावै निवदेन दिनुपर्ने भनिएको) तोकिएको नवीकरण दस्तुर संलग्न गरी प्राधिकरण समक्ष निवेदन दिनुपर्ने व्यवस्था छ।

एनसेल आजियाटा लिमिटेड कम्पनीको २५ वर्षको अनुमतिपत्रको अवधि २०८६ साल भाद्र महिनामा पूरा हुँदैछ भने ऐनको दफा २५(२) बमोजिमको ५ वर्षको अवधि २०८१ भाद्र महिनामा पूरा हुदैछ। तत्पश्चात ऐनको दफा ३३(१) अनुसार कम्पनीको स्वामित्व नेपाल सरकारमा आउने देखिन्छ। तसर्थ अनुमतिपत्र नवीकरण गर्दा अनुमतिपत्र बहाल नरहेका दूरसञ्चार सेवा प्रदायकको सम्पत्ति व्यवस्थापन नियमावली, २०७९ (संशोधन सहित) मा उल्लेख भएका प्रावधान लगायतका अन्य आवश्यक शर्तहरू थप गर्नुपर्ने देखिन्छ।

नयाँ शर्तहरू थप गर्ने सम्बन्धमाः

दूरसञ्चार ऐन, नियमावली, विनियमावली तथा अनुमतिपत्रका शर्तहरूको दफा "४ को 5" मा माथि उल्लेख भए अनुसार दूरसञ्चार अनुमतिपत्रको नवीकरण गर्दाको बखत नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणले नयां र बिद्यमान शर्तहरू भन्दा अझ कडा शर्तहरू राख्न सक्ने व्यबस्था छ। हालको अनुमतिपत्रको अवधि २०८१ भाद्र महिनामा समाप्त हुने भएकोले सोको तीन महिना अघि नै कम्पनीले अनुमतिपत्र नवीकरणको लागि निवेदन दिई सक्नुपर्दछ। पछिल्लो पाँच वर्षको अवधिको लागि अनुमतिपत्र नवीकरण गर्दा दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा ३३ बमोजिम अनुमतिपत्रको अवधि समाप्त भएपछि कम्पनी स्वतः नेपाल सरकारको स्वामित्वमा

आउने प्रावधानलाई समेत विचार गरी सो अवस्थामा अन्य शर्तका अतिरिक्त देहाय बमोजिमका थप शर्तहरू राख्न सकिने देखिन्छ। यस सम्बन्धमा प्रतिनिधि सभा, राज्य व्यवस्था तथा सुशासन समितिको मिति २०८०/०९/०३ को बैठकको निर्णयको बुँदा नम्बर ६ मा "वि.सं. २०८६ मा एनसेल नेपाल सरकारको स्वामित्वमा ल्याउन पहल गर्न नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रीपरिषदको कार्यालय, सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय र उद्योग, वाणिज्य तथा आपुर्ति मन्त्रालयलाई आवश्यक कानून र नियम संशोधन गर्न निर्देशन दिने" समेत निर्णय भएको छ।

- कर्मचारी तथा कामदारलाई भविष्यमा अत्यधिक व्ययभार पर्ने गरी कुनै सुविधा नथप्ने,
- अन्तराष्ट्रिय, राष्ट्रिय बजार र हाल प्रचलित दूरसञ्चार सेवा दस्तुरमा बेमुनासिब तरिकाले घटाउन वा बढाउन नपाउने,
- कम्पनी ऐन, २०६३ को दफा ८६(३) अनुसार पब्लिक लिमिटेड कम्पनीको व्यवसायसँग सम्बन्धित विषयमा ज्ञान तथा अनुभव हासिल भएको व्यक्तिहरू मध्येबाट कम्तीमा दुई जना स्वतन्त्र सञ्चालकको राख्ने,
- नेपाल सरकारलाई तिर्नु बुझाउनु पर्ने कर तथा अन्य राजस्व र दायित्व सबै चुक्ता गरेको हुनुपर्ने,
- नेपाल सरकार र नेपाल दूरसंचार प्राधिकरणलाई लगायतका निकायमा तिनुपर्ने सरकारी कर तथा अन्य बक्यौता चुक्ता नगरी लाभांश घोषणा तथा भुक्तानी गर्न नपाउने,
- विदेशी लगानीकर्ताको ८० प्रतिशत र नेपाली लगानीकर्ताको हाल कायम रहेको २० प्रतिशतको लगानीको अनुपात २०८६ भाद्र महिनामा ऐनको दफा ३३(१) बमोजिम नेपाल सरकारलाई हस्तान्तरण गर्नुअघि सम्म कुनै पनि तरिकाले बदल्न नपाउने,
- २०८६ भाद्र महिनामा शून्य दायित्व भएको कम्पनी नेपाल सरकारलाई हस्तान्तरण गर्ने प्रतिबद्धता, अनुमतिपत्रको अवधि समाप्त हुनु दुई वर्ष अघि नेपाल सरकारमा हस्तान्तरण योजना पेश गर्ने .
- सम्पत्ति व्यवस्थापन नियमावली बमोजिम हस्तान्तरण योजना र ५ वर्ष अघि देखि शेयर, सम्पत्ति खरिद बिक्री बन्द गर्ने। कम्तीमा ३ वर्षको व्यवस्था छ ५ वर्ष राख्ने,
- प्राधिकरणले नियमित रूपमा अनुगमन गर्ने र मासिक प्रतिवेदन लिई निरन्तर निर्देशन दिने,
- यो बीचमा अप्रत्याशित रूपमा सेवाको मूल्य बढाउन वा घटाउन नपाउने,
- सेवाको गुणस्तरमा ह्रास आउन नहुने र हस्तान्तरणको समयमा सेवा सुचारु हुनु पर्ने,
- दीर्घकालिन दायित्व सिर्जना हुने ठूलो पूजीगत लगानी र प्रविधिमा लगानी गर्नुपरेमा प्राधिकरणको स्वीकृति लिएर मात्र गर्ने।
- हालको शेयर खरिद बिक्री सम्झौता स्वीकृत भएमा संचालनको लागि वित्तिय, प्राविधिक र व्यवस्थापकिय क्षमता पर्याप्त भएको प्रमाणित हुनुपर्ने।

५.५ शेयर खरिद विक्रीको कारणबाट नेपालको करमा पर्ने प्रभाव

कुनै पनि निकायको शेयर खरीद विक्रीको कारणबाट निकायको स्वामित्वमा परिवर्तन हुँदा कर प्रयोजनका लागि कर कानूनमा के कस्ता व्यवस्थाहरू रहेका छन् भन्ने कुरा महत्वपूर्ण हुन्छ। यस सन्दर्भमा निम्न विषयवस्तुहरू आकर्षित हुने देखिन्छ।

बासिन्दा व्यक्ति

आयकर ऐन, २०५८ ले करयोग्य आय हुने व्यक्तिलाई करारोपण गर्नको लागि बासिन्दा व्यक्ति र गैर बासिन्दा व्यक्ति भनी वर्गीकरण गरेको छ। कुनै आय वर्षमा १८३ दिन भन्दा बढी नेपालमा बसेको व्यक्तिलाई बासिन्दा व्यक्तिको रूपमा परिभाषित गरिएको छ भने सो भन्दा कम नेपालमा बसोबास भएको व्यक्ति गैर बासिन्दा व्यक्ति भनी परिभाषित गरेको छ। बासिन्दा व्यक्तिको आयको स्रोत जहाँ भए पनि कुनै आय वर्षमा गरेको सम्पूर्ण आयलाई समावेश गरी बासिन्दा मुलुकमा सो देशको कानून अनुसार कर तिर्नुपर्दछ भने गैर बासिन्दा व्यक्तिले नेपालको स्रोत भएको आयमा मात्र कर तिर्नुपर्दछ। यसर्थ करारोपण प्रयोजनको लागि बासिन्दा र गैर बासिन्दा व्यक्तिको पहिचान हुन आवश्यक हुन्छ।

संस्थागत आयकर/पुँजीगत लाभ कर/नियन्त्रणमा परिवर्तन

आयकरलाई व्यक्तिगत र संस्थागत आयकर भनी वर्गीकरण गर्ने गरेको पाइन्छ। व्यक्तिगत आयकर व्यक्तिको कुल आयमा निश्चित छुट वा सुविधा दिई कर लगाइन्छ भने संस्थागत आयकर संस्थाले आर्जन गरेको खुद आय (आय आर्जन गर्दा लागेको खर्च घटाएर)मा नियमानुसार कर लाग्दछ। संस्थागत आयकर निकायको नाफामा आकर्षित हुन्छ भने व्यक्तिगत आयकर सो संस्थामा लगानी गर्ने व्यक्तिको पुँजीगत लाभ रकममा समेत आकर्षित हुन्छ। त्यसैले कुनै संस्थाको शेयर खरीद बिक्री हुँदा आयकर ऐन बमोजिम निकायलाई र शेयरधनीलाई समेत कर लाग्दछ। आयकर ऐनले निकायको स्वामित्वमा परिवर्तन हुँदा निकायको सम्पत्ति तथा दायित्व निसर्ग भएको (deemed to disposed)मानी निकायलाई कर लगाउने र सो स्वामित्व परिवर्तन हुँदा लगानीकर्तालाई लाभ भएमा पुँजीगत लाभ कर लगाउने व्यवस्था रहेको छ।

लाभांशमा कर/नाफा बाहिर पठाउने

खासगरी कुनै पनि व्यापार व्यवसाय (चाहे व्यक्तिगत होस वा संस्थागत) बाट प्राप्त नाफा अन्त्यमा व्यक्तिको हातमा नै जाने हुँदा वास्तविक रूपमा कर व्यक्तिलाई लगाउनु पर्दछ भन्ने मान्यता राखिन्छ तर निकायहरूले आर्जन गर्ने नाफा कुन समयमा व्यक्तिलाई वितरण गर्दछन् भन्ने निश्चतता नहुने हुँदा राज्यले निकायलाई नै कर लगाउने गर्दछ र निकायबाट अन्त्यमा व्यक्तिलाई नाफा वितरण गर्दा समेत केही प्रतिशत लाभांश करको रूपमा कर लिने प्रचलन रहेको छ। आयकर ऐनले निकायको नाफाको वितरण र लाग्ने करको बारेमा स्पष्ट व्यवस्था गरेको छ। विदेशी लगानीका निकायहरूले देश बाहिर पठाएको (रिपार्टियसनमा) रकममा समेत कर लाग्ने व्यस्था गरेको छ। साथै ऐनको दफा निकायको स्वामित्व हस्तान्तर पछि वितरण

हुने लाभांशमा समेत कर घटाउन सक्ने योजनालाई निरुत्साहन गर्न लाभांश वितरणको रूपमा कर लगाउन सकिने व्यवस्था गरेको छ।

मूल्य हस्तान्तरण/करमुक्ति योजना विरुद्धको सामान्य नियम

सम्बद्ध व्यक्तिहरूबीचको कारोबारमा कर घटाउने उद्देश्यले विभिन्न प्रबन्धहरू गरिएको हुन सक्छ। खासगरी बहुराष्ट्रिय कम्पनीहरूले विभिन्न संरचनाका Imposed entity हरू खडा गर्ने, tax Heaven मुलुकहरूबाट लगानी तथा Offshore Transaction गरी स्रोत देशको कराधारमा क्षयीकरण गर्ने गरेको पाइन्छ। सम्बद्ध कम्पनीहरूबाट मूल्य हस्तान्तरण गरी कर कम भएको वा कर नलाग्ने मुलुकमा नाफा सार्ने, सम्बद्ध कम्पनीहरूबाट ऋण लिएको देखाई लगानी भएको मुलुकबाट व्याज खर्च भुक्तानी गरी Thin Capitalization गर्ने, व्यवस्थापकीय तथा प्राविधिक शुल्कको मार्फत रकम विदेश पठाउने जस्ता कार्यहरू हुन सक्छन। यस्तो कर प्रबन्ध र मूल्य हस्तान्तरणबाट हुने कर छलिलाई रोक्न आयकर ऐन,२०५८ को दफा ३३ मा सम्बद्ध व्यक्तिहरूको मूल्य हस्तान्तरण र अन्य प्रबन्ध तथा दफा ३५ मा करमुक्ति बिरुद्धको सामान्य नियमको व्यवस्था गरिएको छ।

दोहोरो कर मुक्ति सम्झौता

व्यक्तिलाई बासिन्दा व्यक्ति र गैर बासिन्दा व्यक्तिको रूपमा वर्गीकरण गरी कर लगाउँदा व्यक्तिको आयको स्रोत भएको मुलुकमा र बासिन्दा रहेको मुलुकमा समेत कर लाग्न जान्छ र एउटै व्यक्तिको एउटा आयमा दोहोरो कर लाग्दछ। यस्तो दोहोरो करबाट व्यक्तिलाई मुक्ति दिलाउन मुलुक मुलुकबीच दोहोरो कर मुक्ति सम्झौताहरू गरी कुन आयमा कहाँ र कसरी कर लगाउने भनी स्पष्ट गरिएको हुन्छ। नेपालले हालसम्म११ वटा मुलुकहरूमा दोहोरो कर मुक्ति सम्झौता गरिसकेको देखिन्छ। बहुराष्ट्रिय कम्पनीहरूले कतिपय अवस्थामा एक ठाउँबाट लगानी गर्ने तर कागजी रूपमा दोहोरो कर मुक्ति सम्झौता भएका मुलुकहरूबाट लगानी तथा व्यवसायिक क्रियाकलापहरू गरी अर्को मुलुकको कर आधारमा प्रभाव पारिरहेको हुनसक्ने हुँदा यस्ता विदेशी कम्पनीहरूको कारोबार, Offshore Transaction हरूबाट हुन सक्ने कर छलिलाई रोक्न मुलुकहरूबीच बहुपक्षीय तथा द्विपक्षीय Exchange of Information सम्झौताहरू गरी विवरण आदान प्रदान गर्नुपर्दछ।

५.६ एनसेलको नियन्त्रणमा परिवर्तन

कुनै निकायको विगत तीन वर्षअघिसम्मको स्वामित्वको तुलनामा पचास प्रतिशत वा सोभन्दा बढी स्वामित्व परिवर्तन भएमा सो निकायले आफ्नो स्वामित्वको सम्पत्ति वा आफूले बहन गरेको दायित्व निसर्ग गरेको मानिनेछ भन्ने व्यवस्था आयकर ऐन, २०५८ को दफा ५७ को उपदफा (१) मा रहेको छ। एनसेल आजियाटा लिमिटेडमा ८० प्रतिशत शेयर लगानी गरेको रेनोल्ड होल्डिङ्ग लिमिटेडलाई आजियाटा ग्रुप बर्हाड मलेसियाले मिति १ डिसेम्बर २०२३ मा स्पेक्ट्रलाइट (युके) लाई बिक्री गरेको हुँदा एनसेल आजिआटा लिमिटेडको शेयर स्वामित्वमा ५० प्रतिशत भन्दा बढी परिवर्तन भएको देखिन्छ। यसरी कुनै निकायको स्वामित्वमा परिवर्तन हुँदा आयकर ऐन, २०५८ बमोजिम निम्न कुराहरू आकर्षित हुने देखिन्छ।

१) निकायको स्वामित्वमा परिवर्तन हुँदा आयकर ऐन, २०५८ को दफा ५७ को उपदफा (३) बमोजिम स्वामित्व परिवर्तन अघि र पछिको भागहरूलाई छुट्टाछुट्टै वर्षको आय वर्षको रूपमा मानिने हुँदा आयकर ऐन, २०५८ को दफा ४० को उपदफा (३) को खण्ड (ङ) अनुसार त्यस्तो परिवर्तनका दिन कम्पनीको स्वामित्वमा रहेका सम्पत्ति तथा दायित्वहरूको निसर्ग भएको मानी सम्पत्तिको खुद लाभ गणना गरी आय विवरण र कर तिर्नुपर्छ, र

२) आयकर ऐन, २०५८ को दफा ९५क.को उपदफा (२) बमोजिम निकायको हितको निसर्गबाट खरीद गर्दा तिरेको मूल्य भन्दा बिक्री गर्दा प्राप्त गरेको मूल्य बढी हुन गएमा यसतो पुँजीगत लाभ रकममा जुन निकायको हित निसर्ग भएको हो सो निकायले अग्रिम कर असुल गरी पुँजीगत लाभ कर दाखिला गर्नुपर्छ।

सम्पत्ति तथा दायित्वको निसर्ग गर्दा स्वामित्व परिवर्तनका दिन कम्पनीको स्वामित्वमा रहेका सम्पत्ति तथा दायित्वहरू आयकर ऐन, २०५८ को दफा ४१ अनुसारको बजार मूल्यमा मूल्याङ्कन हुन्छ। शेयर खरिद बिक्रीमा संलग्न खरिदकर्ता र खरिदकर्ताबीचमा कुनै वित्तीय वा व्यवस्थापकीय सम्बन्ध नभएमा वा कर छलीको प्रबन्ध नभएमा त्यस्ता खरिदकर्ता र खरिदकर्ताका बीचमा कायम भएको मूल्य नै प्रतिस्पर्धी मूल्य हुने तथा यस्तो मूल्यले कम्पनीको सम्पत्ति दायित्व तथा व्यवसायको यथार्थपरक ढङ्गले मूल्याङ्कन हुने हुनाले त्यस्तो मूल्यलाई नै कम्पनीको सम्पत्ति तथा दायित्वको खुद बजार मूल्य मान्नुपर्दछ।[51]
तर, स्वतन्त्र व्यक्तिहरूबीच बजारले निर्धारण गरेको मूल्यमा कारोबार (Arm's Length Price) नभएको अवस्थामा आयकर ऐन, २०५८ को दफा ३३, ३४ तथा ३५ मा भएको व्यवस्था बमोजिम विभागले आय तथा खर्चलाई समायोजन गर्ने, चारित्रिकरण गर्ने वा कुनै प्रबन्ध भएको भए सोलाई बेवास्था गरी कर दायित्वको यकिन गर्न सक्दछ।[52]
आजियाटा इन्भेष्टमेन्ट (युके) र स्पेक्ट्रलाइट (युके) बीच मिति १ डिसेम्बर २०२३ मा भएको एनसेल आजियाटाको खरिद बिक्री सम्बन्धमा निर्धारण भएको मूल्य निर्धारण गर्ने आधारका रूपमा लिनसकिने सो कम्पनीको Due Diligent Report प्राप्त भएको छैन। आजियाटा इन्भेष्टमेन्ट (युके) २०७२।१२।२९ मा नेपालमा रहेको एनसेल प्रा.लि.को ८० प्रतिशत शेयर खरिद गर्दा टेलिकमको लाईसेन्स २०८६ सम्म रहने र सो पश्चात कम्पनीको सम्पूर्ण सम्पत्ति नेपाल सरकारमा हस्तान्तरण हुने भन्ने कानूनी व्यवस्थालाई बुझेर नै १४४ अर्ब भन्दा बढी मूल्यमा उक्त शेयर खरिद गरेको देखिन्छ।१खर्ब ४४ अर्ब ७८ करोड लगानी गरेको कम्पनीले सो लगानी पश्चात ६६ अर्ब ८० करोड ५० लाख लाभांश मात्र लगेको, अझै ६ वर्ष भन्दा बढी सञ्चालन अवधि रहेको र वार्षिक ४० अर्ब हाराहारीको कारोबार गरिरहेको कम्पनीले मात्र निश्चित प्रतिफलको हिसाब समेत नगरी विभिन्न शर्त र प्रतिबन्धहरू राखी सम्झौता गरी करिब नगद ५ करोड डलरमा मात्र किन कम्पनी बिक्री गर्यो भन्ने गम्भीर विषय रहेको छ। यसले निम्न कुराको संकेत गर्दछ।

[51] आयकर ऐन, २०५८
[52] आयकर ऐन, २०५८

५.७ सम्बद्ध व्यक्तिवीचको कारोबारबाट हुन सक्ने कर चुहावट

आयकर ऐन, २०५८ को दफा २ को खण्ड (कन) मा "सम्बद्ध व्यक्ति" भन्नाले एक अर्को व्यक्तिको मनसाय अनुसार काम गर्ने एक वा एकभन्दा बढी व्यक्ति वा त्यस्ता व्यक्तिहरूको समूह सम्झनु पर्छ र सो शब्दले देहायका व्यक्तिहरू समेतलाई जनाउँछ:-

१) प्राकृतिक व्यक्ति र सो व्यक्तिको नातेदार वा कुनै व्यक्ति वा सो व्यक्तिको साझेदार[53],
भन्ने व्यवस्था रहेको छ। एनसेल आजियाटा लि.मा सुनिभेरा क्यापिटल भेन्चर प्रा.लि. को १९.९९ प्रतिशत शेयर रहेको छ। हाल आजियाटा ग्रुप बर्हाडको एनसेल आजियाटा लिमिटेडमा रहेको ८० प्रतिशत शेयर खरिद गर्ने सम्झौता गरेको स्पेक्ट्रलाइट (युके) को ८० प्रतिशत शेयर हुन जान्छ। कम्पनी रजिष्ट्रार कार्यालयमा पेश गरेको विवरण अनुसार सुनिभेरा क्यापिटल भेन्चर प्रा.लि. को शेयरधनी भावना सिंह श्रेष्ठ र स्पेक्ट्रलाइट (युके) का शेयरधनी रतिसलाल आचार्य वीच श्रीमान श्रीमतिवीचको नाता रहेको देखिन्छ। आयकर ऐन २०५८ को दफा २ को खण्ड (कन) बमोजिम स्पेक्ट्रलाइट युके र सुनिभेरा क्यापिटल भेन्चर प्रा.लि. सम्बद्ध व्यक्ति हुने देखिन्छ। एनसेल लिमिटेडमा सुनिभेरा क्यापिटल भेन्चर प्रा.लि. को २० प्रतिशत शेयर कायम रहिरहेको अवस्थामा सुनिभेरा क्यापिटल भेन्चर प्रा.लि.को सम्बद्ध व्यक्ति स्पेक्ट्रलाइट युकेलाई ८० प्रतिशत शेयर न्युनतम मूल्यमा विभिन्न शर्त र प्रावधानहरू राखी बिक्री गर्ने सम्झौता गरिएको विषय समदर मूल्य (Arms Length Principle)मा भएको कारोबार हो भन्ने विषय शंकास्पद रहेको हुँदा सो सम्बन्धमा थप छानविन गरी निकायको कर तथा पुँजीगत लाभ कर निर्धारण गर्नुपर्ने।

२) नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणबाट प्राप्त आजियाटा इन्भेष्टमेन्ट (यूके) Limited र Spectrlite UK Limited वीच भएको Sales and Purchase Agreement मा शुरु प्रतिफल र शर्त सहितको प्रतिफल सहितका प्रावधान राखी भविष्यमा समेत आजियाटा मलेसियाले लाभ पाउन सक्ने गरी एनसेल आजियाटाको ८० प्रतिशत शेयर बिक्री गर्ने सम्झौता गरेको तर कम्पनी बिक्री गर्दा के कसरी कम्पनीको मूल्याङ्कन गरेको हो भन्ने Due Diligent Report पेश नगरेको हुँदा कम्पनीको सम्पत्ति तथा दायित्वको यथार्थ मूल्याङ्कन गरी बिक्री हुँदाको बखतको बजार मूल्य कायम गरी आयकर ऐन २०५८ को दफा ५७ तथा दफा ९५क को उपदफा (२) बमोजिमको कर निर्धारण गर्न कम्पनीको Due Diligent Audit गर्नुपर्ने देखिन्छ।

५.८ कम्पनीको सम्पत्ति तथा दायित्वको निसर्गको मूल्याङ्कन सम्बन्धमा

एनसेल आजियाटा लिमिटेडले पेश गरेको आजियाटा इन्भेस्टमेन्ट (युके) र स्पेक्ट्रलाइट (युके) भएको SPA प्रतिवेदनको अध्ययन गर्दा एनसेल आजियाटाको ८० प्रतिशत शेयरको बिक्री गर्ने सम्बन्धमा शुरु प्रतिफल (Initial consideration) र सशर्त प्रतिफल (Conditional Consideration) सहितका प्रावधानहरू राखिएको देखिन्छ।

---

[53] आयकर ऐन, २०५८

- स्पेक्ट्रलाइट (युके) ले एनसेल आजियाटाको ८० प्रतिशत शेयर प्राप्त गर्दा जम्मा ५ करोड डलर विभिन्न किस्तामा भुक्तानी गर्नुपर्ने।
- एनसेल प्रा.लि.को नाफाबाट २०२३ को लाभांशको ८० प्रतिशतले हुने रकम, सन् २०२४ र २०२५ को लाभांशको ४० प्रतिशतले हुने रकम, सन् २०२६ र २०२७ को लाभांसको ३० प्रतिशतले हुने रकम र सन् २०२८ र २०२९ को लाभांसको २० प्रतिशतले हुने रकम तिर्नु पर्ने।
- कर लगायतका Books of Account मा लेखाङ्कन नभएका सम्पूर्ण दायित्वहरू खरिदकर्ता कम्पनीले व्यहोर्नुपर्ने। यस्तो लेखाङ्कन नभएको दायित्व करिब ८५ अर्ब जति देखिन्छ।
- स्मार्ट टेलिकम प्रा.लि.ले सन् २०२९ पछि पनि दूरसञ्चार सेवा सञ्चालन गर्ने अनुमति प्राप्त गरेमा थप १ करोड डलर आजियाटा ग्रुप मलेसियालाई भुक्तानी गर्नुपर्ने।

उपरोक्त शर्तहरूको अध्ययन गर्दा एनसेल प्रा.लि.को ८० प्रतिशत शेयर ५ करोड डलरमा बिक्री भएको मात्र मिल्ने देखिदैन। बजार मूल्यमा स्वतन्त्र विक्रेता र खरिदकर्ताबीच भएको मूल्य नभई विभिन्न शर्त सहितको परिबन्धको रूपमा शेयर बिक्री गरेको देखिन्छ। अत: आयकर ऐन, २०५८ को दफा ४० बमोजिमको कम्पनीको सम्पत्ति तथा दायित्वको निसर्गबाट प्राप्त लाभको गणना गर्दा ऐनको दफा ४१ बमोजिम कम्पनीको सम्पत्ति (दृष्य तथा अदृष्य सम्पत्ति) तथा दायित्वको बजार मूल्य कायम गर्न कम्पनीको Due Diligent Audit गरी मूल्य कायम गर्नुपर्ने देखिन्छ।

५.९ कर कानूनको पालनाको अवस्था विश्लेषण

- एनसेल आजियाटा लिमिटेडले आर्थिक वर्ष २०७९/०८० सम्मको आय विवरण पेश गरिसकेको देखिन्छ भने नियमित मूल्य अभिवृद्धि कर विवरण बुझाई कर दायित्वको गरेको देखिन्छ।
- आयकर ऐन, २०५८ को दफा १०१ बमोजिम दफा ९९ बमोजिम आय विवरण पेश गर्नुपर्ने मितिले ४ वर्ष भित्रमा कर निर्धारण गरिसक्नुपर्ने व्यवस्था गरेको देखिन्छ। एनसेल आजियाटा लि. को आर्थिक वर्ष २०७५/०७६ सम्मको संशोधित कर निर्धारण भै सकेको र सोभन्दा पछिका आर्थिक वर्षको संशोधित कर निर्धारण गर्न बाँकी रहेको देखिन्छ।
- आय वर्ष २०७५/०७६ सम्म भएका कर निर्धारणका सम्बन्धमा एनसेल आजियाटा लिमिटेडले विवाद रहित रकम कर दाखिला गरी विवादित रकमको हकमा आयकर ऐन, २०५८ को दफा ११५ र ११६ बमोजिमको रकम बुझाई प्रशासकीय पुनरावलोकन तथा राजस्व न्यायधिकरणमा पुनरावलोकनको लागि गएको देखिन्छ भने आर्थिक वर्ष २०७२/०७३ को स्वामित्व परिवर्तनमा आयकर ऐनको दफा ५७ बमोजिमको कर निर्धारणको हकमा रीतको मार्फत सर्वोच्च अदालतमा गएको देखिन्छ।
- आयकर ऐन, २०५८ को दफा ५७ बमोजिम नियन्त्रणमा परिवर्तन भएमा नियन्त्रणमा परिवर्तन हुनुभन्दा अगाडि र पछाडिको अवधिलाई फरक फरक आय वर्ष मानी आय वर्ष समाप्त भएको मितिले तीन महिनाभित्र दफा ९६ बमोजिमको विवरण पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ। उक्त तोकिएको म्यादभित्र विवरण पेश नगरी करदाताले ऐनको दफा ९८ बमोजिम म्याद थपको लागि लिखित निवेदन दिएमा विभागले बढीमा तीन महिनासम्म म्याद थप गर्न सक्नेछ भन्ने व्यवस्था रहेको छ। उक्त कानूनी व्यवस्था

अनुसार एनसेल आजियाटा लिमिटेडको मिति १ डिसेम्बर २०२३ मा भएको कारोबारको आय विवरण पेश गर्ने म्याद बाँकी नै रहेको देखिन्छ।

- आयकर ऐन २०५८ को दफा ९५क. को उपदफा (२) बमोजिम निकायको हितको निसर्गबाट प्राप्त लाभको पच्चीस प्रतिशतका दरले अग्रिम कर असुल गरी सोही दफाको उपदफा (९) बमोजिम महिना समाप्त भएको मितिले पच्चीस दिनभित्र कर र विवरण बुझाउनुपर्ने व्यवस्था रहेको देखिन्छ। उक्त कानूनी व्यवस्था अनुसार एनसेल आजियाटा लिमिटेडको मिति १ डिसेम्बर २०२३ मा भएको बिक्री कारोबारको सम्बन्धमा एनसेल आजियाटा लिमिटेडले कारोबारको विवरण पेश गरेको देखिंदैन।

भाग-छ

सुधारका लागि तत्काल तथा भविष्यमा चाल्नु पर्ने कदमहरू

नेपालमा दूरसञ्चार सेवाको विशिष्ट प्रकृतिको आधारमा यस क्षेत्रको नियमनका सम्बन्धमा केही विशेष व्यवस्थाहरू गरिएको छ। ती व्यवस्थाहरूमध्ये अनुमतिपत्र लिन चाहनेको पुँजी, प्राविधिक निपूणता), अनुभव र पेशा सम्बन्धी दक्षता महत्त्वपूर्ण रहेका छन्।[54] उपर्युक्त पक्षहरूको अध्ययनबाट दूरसञ्चार सेवा प्रदायक अनुमतिपत्रवाला आर्थिक तथा प्राविधिक रूपमा दक्ष, पूर्ण व्यवसायिक, पारदर्शी र जवाफदेही हुन अति नै जरूरी छ। उपर्युक्त विश्लेषणबाट नेपालमा विद्यमान विदेशी लगानी नियमन, कम्पनी दर्ता तथा नियमन र दूरसञ्चार सेवा लगायतका अन्य सेवाको नियमन गर्ने सम्बन्धमा वृहत नीतिगत सुधार गरी सामान्जस्यता कायम गर्न अति नै जरूरी भइसकेको छ।

६.१ समस्या तथा सुझावहरू

- दूरसञ्चार क्षेत्रमा प्रविधिको विकास, लगानी वृद्धि, सेवा प्रदायकहरूको संख्यात्मक वृद्धि, दूरसञ्चारका ग्राहकहरूको वृद्धि, यस क्षेत्रमार्फत राजस्व तथा रोजगारीमा वृद्धि एवम् दूरसञ्चार अर्थतन्त्रको अन्तरसम्बन्धित र प्रमुख क्षेत्र हुन पुगेको सन्दर्भमा दूरसञ्चार ऐन, २०५३ ले सबै पक्ष समेटन सकेको छैन।
- दूरसञ्चार ऐन, २०५३ मा मूलतः अनुमतिपत्र दस्तुर, अनुमतिपत्र नवीकरण दस्तुर र रोयल्टीमा प्रतिष्पर्धा गराई सबैभन्दा बढी रकम कवुल गर्नेलाई अनुमतिपत्र दिने र नेपाल सरकारले कुनै खास प्रकारको सेवा खुल्ला गरी अनुमतिपत्र दस्तुर र नवीकरण दस्तुर तोकी अनुमतिपत्र दिने गरी दुई प्रकारको अनुमतिपत्र दिने व्यवस्था रहेको छ। Cellular सेवा प्रदायक तथा Unified सेवा प्रदायकका अनुमतिपत्रको नवीकरण दस्तुर रू. २० अर्ब तोकिएको छ। दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा २५ अनुरूप अनुमति पत्रको अवधि बढीमा २५ बर्षको हुने, एक पटकमा १० वर्ष भन्दा बढी अवधिको लागि अनुमति पत्र नदिइने र नवीकरणको लागि तोकिएको समयभित्रै निवेदन दिएमा एक पटकमा पाँच वर्षमा नबढाइ नवीकरण गरिने व्यवस्था बमोजिम अनुमतिपत्र जारी भएको मितिले दशौं, पन्ध्रौं र बीसौं बर्षमा नवीकरण प्रति पटक रू. २० अर्ब शुल्क बुझाइ इजाजतपत्र नवीकरण गर्न सकिने व्यवस्था रहेको छ।
- दूरसञ्चार सेवा प्रदायकले दूरसञ्चार पूर्वाधारको साझा प्रयोग गर्न नसक्दा अनावश्यक रूपमा दोहोरो तेहोरो लगानी हुन गएको छ। यसले सेवा महँगो भई उपभोक्ताको लागत बढ्ने मात्र नभइ पूर्वाधार निर्माणका नाममा नेपालबाट ठूलो मात्रामा विदेशी विनिमय बाहिरिने नोक्सानी पनि बढेको देखिन्छ।
- दूरसञ्चार क्षेत्रमा स्वच्छ प्रतिष्पर्धालाई स्थापित गर्न Merger तथा Acquisition सम्बन्धी स्पष्ट नीतिगत र कानूनी व्यवस्थाको अभावमा यो सम्बन्धी प्रयास अघि बढाउन सकेको देखिदैन। सेवा प्रदायकहरू

---

[54] दूरसञ्चार नियमावली २०५४ को अनुसूची ३

बन्द हुनबाट रोक्न यो प्रयास तत्काल Internet Service Provider (ISP) र Network Service Provider (NSP) हरूको सन्दर्भमा समेत मर्जर तथा एक्विजिसन सम्बन्धी नीति लागू गर्नु उपयुक्त हुने देखिन्छ।

- नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणमा रहेको ग्रामीण दूरसञ्चार कोषमा वर्षौंदेखि रकम जम्मा भए पनि उदेश्य अनुरूप खर्च हुन नसक्दा यो कोषको उपादेयता माथि नै प्रश्न उठ्ने अवस्था सिर्जना भएको छ। कोषको रकम सदुपयोग गरी सेवा विस्तार तथा विकास गर्न प्राधिकरण अन्तर्गत विभिन्न नियामकीय र सेवा विस्तारको कार्य हुनु पर्ने देखिन्छ।
- दूरसञ्चार सेवा क्षेत्रलाई नियमन एवं व्यवस्थित गर्न नेपालका विभिन्न क्षेत्रमा स्थापित नियमनकारी निकायहरूवीच समन्वय र सहयोगको अभाव मात्र होइन, एक अर्का उपर अविश्वास र दोषारोपण समेत हुने गरेको देखिन्छ। यसले नेपालको दूरसञ्चार क्षेत्रको व्यवसायिक वातावरणमा प्रतिकूल प्रभाव पारेको देखिन्छ। यसमा समन्वयकारी भूमिका निर्वाह गर्नु पर्ने देखिन्छ।

६.२ अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यास

दूरसञ्चार सेवा व्यक्तिगत गोपनियता, राष्ट्रिय सुरक्षा र आर्थिक तथा व्यापारिक कारोबारमा प्रत्यक्ष माध्यमको रूपमा रहने रणनीतिक महत्त्वको सेवा हो। यसै कारण संसारभर यस सेवाको नियमन पनि विशिष्ट किसिमबाट हुँदै आएको छ। यसै सन्दर्भमा विश्वका केही मुलुकहरूमा दूरसञ्चार नियमनका क्षेत्रमा गरिएका कानूनी तथा संगठन संरचना सम्बन्धी व्यवस्थाहरूको अध्ययन गरी निम्न बमोजिमको जानकारी तयार पारिएको छः

भारतः

छिमेकी मुलुक भारतमा हालै मात्र दूरसञ्चार ऐन, २०२३ जारी भएको छ। सेवा क्षेत्रको पूर्ण डिजिटाइजेशन गर्ने सरकारी नीति अनुरूप यो ऐन जारी भएको हो। यस ऐनले सरकारलाई राष्ट्रिय सुरक्षाका लागि सेवा प्रदायकलाई अस्थायी रूपमा नियन्त्रणमा लिने, भू-उपग्रह स्पेक्ट्रम लिलामी नगरी पनि दिन सकिने जस्ता व्यवस्थाहरू गरेको छ। त्यसैगरी यस ऐनले राष्ट्रिय सुरक्षा अन्य देशसँगको मैत्रीपूर्ण सम्बन्ध, अपराधको दुरुत्साहन नियन्त्रण तथा शान्ति र व्यवस्था कायम गर्न खासखास प्रयोजनका लागि व्यक्ति व्यक्तिवीच हुने फोन तथा संदेश आदान प्रदानमा रोक लगाउने वा त्यस्तो फोन वा सन्देश रेकर्ड गर्न सक्ने सम्मको अधिकार सम्बन्धित निकायलाई दिएको छ। साथै दूरसञ्चार सेवाका सेवाग्राहीलाई जालसाजी र ठगीबाट जोगाउन र साइबर अपराध विरुद्ध कानुनी व्यवस्था गरिएको छ। साइबर अपराध गर्ने र अर्काको नामबाट झुक्याएर सेवा लिनेलाई ३ वर्षसम्म कैद र ५० लाख रुपैयासम्म जरिवाना गर्ने व्यवस्था गरिएको छ।

भारतमा दूरसञ्चार सेवालाई पूर्ण व्यवसायिक र प्रभावकारी रूपमा नियमन गर्न सेवा प्रदायकको स्वामित्व, शेयर संरचना, सेवाको गुणस्तर, महशुल निर्धारण, सेवा प्रदायकहरूवीचको अन्तर आवद्धता (Inter Connection), नेटवर्क तथा फ्रिक्वेन्सी, विलिङ्को शुद्धता (Billing Accuracy), सेवा प्रदायकको वित्तीय तथा आर्थिक अवस्थाको आवधिक सूचना प्रवाह, सेवा प्रदायकको आचरण जस्ता पक्षमा व्यापक नियमनकारी

व्यवस्था गरेको पाइन्छ।[55] त्यसैगरी नियामक निकायमा अध्यक्ष र दुईजना सदस्य पूर्णकालीन र अन्य सदस्य आंशिक समय कार्य गर्ने गरी व्यवस्था मिलाइएको र विषय विज्ञहरूलाई सल्लाहकारको रूपमा राख्ने गरिएको छ।

श्रीलङ्का

श्रीलङ्काको दूरसञ्चार ऐन, १९९१ मा सार्वजनिक आपतकाल वा सार्वजनिक सुरक्षा वा व्यवस्था कायम गर्न आवश्यक परेमा कुनै दूरसञ्चार सन्देश वा कल प्रवाहमा रोक लगाउने वा सोको रेकर्ड गर्न सकिने व्यवस्था गरिएको छ। नियमनकारी निकायको रूपमा प्रविधि मन्त्रालयका सचिवको अध्यक्षतामा कानुन, वित्त र व्यवस्थापन क्षेत्रका विशिष्ट विज्ञहरू सम्मिलित आयोगबाट यस क्षेत्रको नियमन हुँदै आएको छ। दूरसञ्चार सेवाको महसुल निर्धारणका सम्बन्धमा श्रीलंकामा अलग्गै ऐनबाट व्यवस्था मिलाइएको छ।[56] कम्प्युटरका माध्यमबाट हुने अपराध सम्बन्धी ऐन, २००७ र विद्युतीय कारोवार ऐन, २००६ ले साइबरका माध्यमबाट हुने विभिन्न अपराधको नियन्त्रणको व्यवस्था गरेको छ। Budapest Convention , 2001[57] को पक्ष बनेर श्रीलंकाले साइबर अपराध सम्बन्धी कानुनी तथा नीतिगत व्यवस्थामा आमूल परिवर्तन गरेको पाइएकोछ।

कम्बोडिया:

कम्बोडियाको दूरसञ्चार क्षेत्रलाई नियमन गर्न Telecommunication Regulator of Cambodia (TRC) भन्ने निकाय सन् २०१५ र २०१६ मा जारी भएका कानून बमोजिम स्थापना भएका छन्।[58] दूरसञ्चार क्षेत्रको प्रशासन र नियमन गर्ने स्वायत्त सार्वजनिक निकायका रूपमा TRC को स्थापना भएको पाइन्छ। यसले कम्बोडिया सरकारको दूरसञ्चार नीति बमोजिम नियमनकारी र प्रशासनिक कार्य गर्ने गर्दछ। नियमनका अतिरिक्त यसले विभिन्न दूरसञ्चार सेवा प्रदायककाबीच वा सेवा प्रदायक र उपभोक्ताबीच उठ्नसक्ने विवादहरूको निरूपण गर्ने कार्य पनि गर्दछ।

TRC मा एक जना अध्यक्ष र पाँचजना आयुक्तहरू रहेका छन् भने ६ वटा विभिन्न विभागहरू रहेका छन्। प्रत्येक आयुक्तलाई कार्य विभाजन गर्दा प्रशासकिय र अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध, योजना, वित्त र दूरसञ्चार नियमन, रेडियो फ्रिक्वेन्सी नियमन, प्रतिस्पर्धा तथा उपभोक्ता संरक्षण र आन्तरिक लेखा परीक्षणको जिम्मेवारी दिएको देखिन्छ।

मलेसिया:

मलेसियामा Malaysian Communication and Multimedia Commission (MCMC) ले दूरसञ्चार क्षेत्रको नियमन गर्दछ।[59] MCMC मा एक जना अध्यक्ष र सातजना सदस्यहरू रहेका छन्। उनीहरूको नियुक्ति

---

[55] विस्तृत जानकारीको लागिः www.trai.goi.in
[56] Telecommunication Levi Act, 2011
[57] https://rm.coe.int/1680081561
[58] trc.gov.kh/en
[59] mcmc.gov.my/en/about-us

मलेसिया सरकारबाट हुन्छ। सन् १९९८ मा पारित Malaysian Communication and Multimedia Commission Act बमोजिम गठित MCMC ले मुख्यतः आर्थिक नियमन, प्राविधिक नियमन, उपभोक्ता संरक्षण र सामाजिक नियमनको कार्य गर्दछ। यसलाई हुलाक सेवा र विद्युतीय हस्ताक्षरको नियमनकारी जिम्मेवारी पनि दिइएको छ। स्वः नियमनलाई जोड दिइएको मलेसियामा पारदर्शिता र स्पष्टता, बढी प्रतिस्पर्धा र कम नियमन, लचकता, नियमनकारी सहनशीलता (Regulatory forbearence) लाई नियमनका मूल मान्यताका रूपमा लिइएको छ।

वेलायतः

वेलायतको दूरसञ्चार क्षेत्रको नियमन The Office of Communication (OfCom) भन्ने निकायले गर्दछ। यसको सञ्चालक समितिमा अध्यक्ष, उपाध्यक्ष, प्रमुख कार्यकारी अधिकृत र एकजना कार्यकारी सदस्य गरी चारजना कार्यकारी पदाधिकारी र अन्य पाँचजना गैर कार्यकारी सदस्य समेत गरी नौ जना सदस्यहरू रहेका छन्। यी पदाधिकारीको नियुक्ति Secretary of state for Culture, Media and Sports बाट Governance Code on public appointment अनुसार हुने गर्दछ। सञ्चालक समितिको बैठकमा कुनै विषयमा छलफल हुनुअघि सो विषयमा प्रत्येक सदस्यले आफ्नो प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष चासो, सरोकार वा सम्बन्ध रहे नरहेको घोषणा गर्नु पर्दछ।[60]

६.३ सुधारका लागि सुझावहरू

६.३.१ दूरसञ्चार ऐन, २०५३ सम्बन्धमा

सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालयले दोस्रो पटक दूरसञ्चार सम्बन्धी नयाँ विधेयक तर्जुमा गर्न नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) बाट मिति २०७९।१२।०६ मा सैद्धान्तिक स्वीकृति लिई मस्यौदाको चरणमा रहेको विधेयकमा देहायका विषयहरू समेत समावेश गरी यथाशीघ्र कानूनी रूप दिई कार्यान्वयन गरिनुपर्ने देखिन्छः

- २५ बर्षको अवधिमा अनुमतिपत्र तीन पटक नवीकरण गर्दा नवीकरण दस्तुर मात्र रू. ६० अर्ब भुक्तानी गर्नु पर्ने देखिन्छ। अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यास तथा प्रचलनहरूको समेत अध्ययन गर्दा सबैजसो देशहरूमा नवीकरण दस्तुर lump sum figure नभई सेवा प्रदायकको बार्षिक आम्दानीको निश्चित प्रतिशत लिने व्यवस्था रहेको देखिन्छ। तसर्थ नेपालमा पनि सेवा प्रदायकहरूको नवीकरण दस्तुर बार्षिक आम्दानीको निश्चित प्रतिशत लिने दूरसञ्चार ऐन, २०५३ मा आवश्यक संसोधन गर्नु उपयुक्त हुन्छ।
- यसका साथै अनुमतिपत्र दस्तुर, फ्रिक्वेन्सी फी, Royalty फी, RTDF फी लगायतलाई पनि समय सापेक्ष बनाउन आवश्यक देखिन्छ।
- दूरसञ्चार बजारमा Voice सेवा प्रदायक तर्फ एकै सेवा प्रदायकको बजार हिस्सा ५०% भन्दा बढी हुनु प्रतिष्पर्धी वातावरण तथा उपभोक्ताको छनौटको अधिकारको आधारमा राम्रो नहुने मापदण्डहरू हुन्।

[60] ofcom.org.uk/about-ofcom

यसलाई रोक्नका लागि राष्ट्रव्यापी सेवा प्रदायकको प्रवेश गराउने कार्यमा नेपाल सरकारले नीतिगत प्रयास गर्न आवश्यक छ।

- प्राधिकरणको सञ्चालक समितिमा नेपाल सरकारको प्रतिनिधित्व गराउने।
- प्राधिकरणको सञ्चालक समितिमा अध्यक्ष र केही सदस्य पूर्णकालीन बनाउने।
- अध्यक्ष र सदस्यको योग्यता र अनुभव कार्य विशिष्ट प्रकृतिको बनाउने।
- अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिको ५ प्रतिशतभन्दा बढी शेयर बिक्री वा हस्तान्तरण गर्दा अन्तिम हिताधिकारी समेत खुलाई निवेदन दिई प्राधिकरणको पूर्व स्वीकृति लिइ मात्र गर्ने।
- अनुमतिपत्रको अवधि समाप्त भएपछि स्वदेशी वा विदेशी जो जसको जति शेयर स्वामित्व भएपनि साविक सेवा प्रदायकले चाहेमा तत्कालको मूल्य सकार गरी लिन पाउने, नलिएमा लिलाम बढाबढ गरी सरकारले बिक्री गर्ने। दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा ३३ ले विवाद र संसय आशंका गरेको छ। यसलाई स्पष्ट गर्नु पर्दछ।
- प्राधिकरणको निर्देशन अवज्ञा गर्ने सेवा प्रदायकलाई ठूलो आर्थिक जरिवाना सहितको दण्डात्मक व्यवस्था गर्ने।

६.३.२ नेपालका केहि नियमनकारी निकायहरुको संरचना सम्बन्धमा

नेपालका केही नियमनकारी निकायहरुका सञ्चालक समितिको संरचनाको तुलनात्मक विवरण निम्न बमोजिम छ।

क्रम	निकायको नाम	अध्यक्ष	सदस्य	कार्यकारी/गैर कार्यकारी
१	नेपाल राष्ट्र बैंक	गभर्नर	अर्थ सचिव, दुईजना डेपुटी गभर्नर, तीनजना विज्ञ सहित सात जना	तीनजना कार्यकारी सदस्य र चारजना गैरकार्यकारी सदस्य
२	नेपाल बीमा प्राधिकरण	नेपाल सरकारबाट नियुक्त अध्यक्ष	अर्थ मन्त्रालय र कानून मन्त्रालयका सहसचिव, जीवन बीमा विज्ञ एकजना र गैरजीवन बीमा विज्ञ एकजना सहित पाँच जना	कार्यकारी अध्यक्ष र चारजना गैरकार्यकारी सदस्य
३	नेपाल धितोपत्र बोर्ड	नेपाल सरकारबाट नियुक्त अध्यक्ष	अर्थ मन्त्रालय र कानून मन्त्रालयका सहसचिव, नेपाल राष्ट्र बैंकका प्रतिनिधि एकजना, नेउवामसंका प्रतिनिधि एकजना, नेपाल चार्टड एकाउण्टेण्टस् संस्थाका प्रतिनिधि एकजना र विषय विज्ञ एकजना सहित सात जना	कार्यकारी अध्यक्ष र छजना गैरकार्यकारी सदस्य
४	विद्युत नियमन आयोग	नेपाल सरकारबाट नियुक्त अध्यक्ष	नेपाल सरकारबाट नियुक्त चारजना सदस्य	कार्यकारी अध्यक्ष र चारजना कार्यकारी सदस्य

२०७८।८।११

५	नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरण	नेपाल सरकारका संस्कृति, नागरिक उड्डयन तथा पर्यटन मन्त्री अध्यक्ष	संस्कृति, नागरिक उड्डयन तथा पर्यटन मन्त्रालय तथा अर्थ मन्त्रालयका प्रतिनिधि पदेन सदस्य, एकजना पर्यटन विज्ञ, एकजना नागरिक उड्डयन विज्ञ, दुईजना वायुसेवा सञ्चालकहरुका प्रतिनिधि र महानिर्देशक सदस्य सचिव सहित आठ जना सदस्य	सदस्य सचिवका रूपमा महानिर्देशकले कार्यकारी प्रमुखको रूपमा कार्य गर्न।
६	नेपाल चार्टड एकाउण्टेण्टस् संस्था	परिषद्द्वारा निर्वाचित व्यक्ति अध्यक्ष	१० जना सदस्य चार्टर्ड एकाउण्टेण्टहरुबाट निर्वाचित, चार जना सदस्य रजिष्टर्ड लेखापरीक्षकहरुबाट निर्वाचित र तीन जना नेपाल सरकारबाट मनोनित समेत १७ जनाको परिषद्	सबै पदाधिकारीहरु गैरकार्यकारी भूमिकामा रहनु भएको
७	नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरण	नेपाल सरकारबाट नियुक्त अध्यक्ष	नेपाल सरकारबाट नियुक्त चारजना सदस्यहरु	कार्यकारी अध्यक्ष र चारजना गैरकार्यकारी सदस्य

नेपालका विभिन्न नियमनकारी निकायहरुको माथि उल्लिखित विवरण अध्ययन गर्दा नेपाल राष्ट्र बैंक र बिद्युत नियमन आयोग बाहेक अधिकांश निकायमा कार्यकारी भूमिकामा सञ्चालक समितिका एकजना मात्र रहेको पाइयो। अन्य निकायको तुलनामा नेपाल राष्ट्र बैंकको नियमनकारी क्षमता बढी प्रभावकारी देखिएको सन्दर्भमा अबका दिनमा यसतर्फ ध्यान दिनुपर्ने देखियो। यसबाट नियमनकारी निकायको कार्यकारी भूमिकामा आत्मविश्वास बढ्न गई प्रभावकारिता अभिबृद्धि हुन्छ। बेलायत तथा भारतका दूरसञ्चार नियमनकारी निकायमा कार्यकारी भूमिकामा सञ्चालक समितिका अध्यक्ष तथा दुईजना सदस्य रहेको देखिन्छ। अतः नेपालको सन्दर्भमा पनि नियमनकारी निकायलाई थप प्रभावकारी बनाउन प्राधिकरणको सुधारका लागि अध्यक्ष र केही सदस्य कार्यकारी भूमिकामा राख्नुपर्ने देखिन्छ। साथै नियमनकारी निकायमा कार्यरत व्यक्तिलाई अवकास पश्चात कम्तीमा पनि तीनवर्षसम्म सो नियमनकारी निकाय सम्बद्ध निजी कम्पनी/संस्थामा कार्य गर्न नपाउने व्यवस्था गरिनुपर्छ।

६.३.३ नियामक निकायको प्रभावकारिता

हालका दुरसंचार सेवा प्रदायक कम्पनीहरुले नेपाल दुरसंचार ऐन २०५३ का प्रावधानहरु स्वीकार गरि अनुमति पत्र प्राप्त गरेका हुनाले यस ऐनका प्रावधानहरु ती सेवा प्रदायकहरुका लागि बाध्यकारी प्रावधानहरु हुन्। ऐनको विद्यमान प्रावधानहरु स्वीकार गरी २५ वर्ष अघि सम्झौता गरेको बिषय अहिले अस्वीकार गर्ने भन्ने हुदैन्। यो व्यवस्था बाध्यात्मकरुपमा स्वीकार हुनु पर्दछ। विद्यमान ऐनका प्रावधान संसोधन वा परिमार्जन गर्दा समेत विगतमा सम्झौता भई कार्यान्वियनमा रहेका अनुमतिपत्रहरुमा कुनै पनि प्रभाव नपर्ने गरी मात्र गरिनु पर्दछ। नेपाल सरकार र नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणले निष्ठापूर्वक विद्यमान ऐन कानूनका प्रावधान प्रयोग गरेमा यस्तो स्थिति नआउने निश्चित गर्न सकिन्छ। अन्ततः कुनै पनि प्रयासहरु नेपाल

दूरसञ्चार प्राधिकरणको स्वीकृती विना असंम्भव हुने भएकोले नियामक निकायले आम नेपालीलाई बिश्वस्त बनाउने सक्ने गरी आफना नियमाकीय कामहरु सम्पादन गर्नु पर्दछ।

६.३.४ कम्पनी ऐन, २०६३ सम्बन्धमा

- कुनै नेपाली नागरिक वा नेपालमा दर्ता भएको फर्म, कम्पनी वा संगठित संस्थाले नेपाल बाहिर कम्पनी खडा गरेमा वा कुनै कम्पनीको शेयर खरिद गरेमा नेपालभित्र कारोबार गरे सरह नेपालको कानून लागू हुने व्यवस्था गरी कम्पनी ऐनलाई वर्हिक्षेत्रीय प्रयोग (Extra-territorial Application) मा ल्याउनु पर्ने।
- कुनै खास प्रकारको व्यवसाय वा कारोबार सञ्चालन गर्ने कम्पनी दर्ता गर्नु अघि कानून बमोजिम कुनै निकायको पूर्व स्वीकृति वा इजाजत लिनुपर्ने व्यवस्था गरिएको भए त्यस्तो पूर्व स्वीकृति वा इजाजत प्राप्त नगरी कम्पनी दर्ता नगर्ने व्यवस्था स्पष्ट गरी राख्ने।
- कम्पनी स्थापनाको लागि निवेदन दिदाकै बखत सो कम्पनीमा लगानी गरिने रकमको स्रोत खुल्ने कागज पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था गर्ने, त्यस्तो व्यवस्था गर्दा बैंक दाखिलाको प्रमाणमात्र होइन, बैंक मौज्दात रहेको प्रमाण पनि अनिवार्य हेर्ने व्यवस्था मिलाउने।
- गैरआवासिय नेपाली नागरिकले कम्पनी स्थापना गर्दाका थप शर्त र प्रक्रिया तोक्ने।
- दूरसञ्चार सेवा लगायत निश्चित प्रकृतिको व्यवसाय गर्ने कम्पनीहरु पब्लिक कम्पनी हुनैपर्ने र धितोपत्र बजारमा अनिबार्य सूचिकृत हुनपर्ने व्यवस्था गर्ने। तर निश्चित प्रतिशत शेयर स्वामित्व सधैं संस्थापकमै रहनुपर्नै।
- नेपालमै पेशा व्यवसाय गर्ने नेपाली नागरिक, फर्म वा कम्पनीले कम्पनी रजिष्ट्रार कार्यालयको पूर्व स्वीकृति नलिइ अफसोर कम्पनी खोल्न नपाउने र खोलेको पाइएमा त्यसका संस्थापकहरुलाई ठूलो रकम जरिवाना गर्ने व्यवस्था मिलाउने।
- कम्पनी दर्ता गर्ने लगानीकर्ताको विस्तृत लगानी पहिचान खुलाउनु पर्ने व्यवस्था मिलाउने।
- कम्पनीले नियमित रूपमा आफ्ना संचालकहरू र शेयरधनीको अद्यावधिक लगत कार्यालयमा बुझाउनु पर्ने तथा कार्यालयले सोको पूर्ण विवरण अद्यावधिक रूपमा राख्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्ने।
- कम्पनीको स्वेच्छिक खारेजीको व्यवस्था लामो र झञ्झटिलो देखेदा सोलाई चुस्त र सरल बनाउने।
- अचल सम्पत्तिमा भएको मूल्य बृद्धिका आधारमा मुनाफा देखाई प्रिमियममा शेयर जारी गर्न नपाउने व्यवस्था गर्ने।

६.३.५ विदेशी लगानी सम्बन्धमा

- विदेशी लगानीका सम्बन्धमा आकर्षित हुने कानूनहरू कम्पनी ऐन, २०६३, औद्योगिक व्यवसाय ऐन,२०७६, हेजिङ नियमावली, २०७९, विदेशी विनिमय नियमित गर्ने ऐन, २०१९, दामासाही सम्बन्धी ऐन, २०६३, दूरसन्चार ऐन, २०५३ र विदेशी लगानी तथा प्रविधि हस्तान्तरण ऐन, २०७५, सार्वजनिक निजी साझेदारी तथा लगानी ऐन, २०७५ संशोधन हुँदा विदेशी लगानी तथा प्रविधि हस्तान्तरण सम्बन्धी कानूनसँग सामन्जस्यता कायम हुनुपर्ने।
- बौद्धिक सम्पत्ति अधिकार सम्बन्धी कानूनको निर्माण हुनुपर्ने।

- लगानी बोर्ड र उद्योग विभागबाट हुने विदेशी लगानी तथा लगानी स्वीकृतिको सम्बन्धमा कार्यक्षेत्र स्पष्ट गरी विदेशी लगानी स्वीकृति सम्बन्धी कार्यहरू थप सरल र सहज हुनुपर्ने।
- एकल विन्दु सेवा केन्द्रलाई प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गरी विदेशी लगानीकर्तालाई सबै सेवाहरू एकै स्थलबाट उपलब्ध गराउने।
- विदेशी लगानी तथा प्रविधि हस्तान्तरण ऐन, २०७५ अन्तर्गत न्यूनतम रकम रू. २ करोडलाई क्षेत्रगत स्वरूपमा फरक फरक रूपमा न्यूनतम सीमालाई पुनरावलोकन गर्नुपर्ने।
- विदेशी लगानी स्वीकृती पछि नेपाल राष्ट्र बैंकको पुनः स्वीकृति लिएर मात्र लगानीको पैसा भित्र्याउन पाउने हालको व्यवस्थालाई परिवर्तन गरी अटोमेटिक रूटको व्यवस्था गर्ने र लेखाङ्कन प्रकृयालाई सरलीकरण गर्ने।
- विदेशी लगानीकर्ता कम्पनीको आधिकारिक प्रतिनिधिलाई व्यवसायिक भिसा सुविधा प्रदान गर्न सहजीकरण गर्ने।
- Doing Business सूचकाङ्कमा सुधार गर्न व्यवस्थापकीय सुधारहरूलाई निरन्तरता दिने।
- सरकारले विदेशी लगानी भएका उत्पादनमूलक उद्योगहरूमा दिईने कर छुट र विदेशी मुद्रा सटहीको सुविधालाई सरल र प्रभावकारी बनाउने।
- विदेशी लगानी तथा प्रविधि हस्तान्तरण ऐन, २०७५ मा भएको विदेशी लगानी स्वीकृति तथा तथा मुनाफा फिर्ता लैजाने सम्बन्धमा भएको व्यवस्थाको कडाइका साथ पालना गर्ने।
- विदेशी लगानीको स्वीकृतिदेखि बहिर्गमनसम्मको सम्पूर्ण प्रक्रियालाई सरलीकरण तथा सहजीकरण गर्नको लागि एकीकृत अनलाईन प्रणालीलाई पूर्णरूपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने।
- विदेशी लगानी वा प्रविधि हस्तान्तरणको स्वीकृतिका लागि निवेदन दिदाकै बखत लगानी गरिने रकमको स्रोत खुल्ने कागज पेश गर्नुपर्ने अनिवार्य व्यवस्था गर्ने र सम्बन्धित लगानीकर्ताबाट सो लगानीको स्रोत पूर्ण रूपमा बैधानिक रहेको स्वःघोषणा गराई लिने।
- विदेशी लगानी वा प्रविधि हस्तान्तरण गर्न चाहने लगानीकर्ताको विस्तृत परिचयात्मक जानकारी (केवाइसी) लिने व्यवस्था मिलाउने।
- सबै अवस्थामा र सबै क्षेत्रमा विदेशी लगानी वा प्रविधि हस्तान्तरण उपयुक्त नहुने भएकोले ठूलो पुँजी र प्रविधि आवश्यक खास खास क्षेत्रमा मात्र विदेशी लगानी वा प्रविधि हस्तान्तरण खुला गर्ने र सो प्रयोजनकालागि ऐनको पुनरावलोकन गर्ने।
- ऐन, नियमावली वा अनुमतिपत्रका शर्तको उल्लंघन भएको अवस्थामा पनि विदेशी लगानीकर्तालाई कुनै पनि प्रकारको सजाय हुने व्यवस्था नदेखिदा जरिवानाको व्यवस्था गर्ने।

६.३.६ कर प्रशासन सम्बन्धमा

- नेपालमा दर्ता रहेको कुनै कम्पनीको शेयर स्वामित्व ग्रहण गर्ने विदेशी कम्पनीको शेयर अफसोरमा खरिद बिक्री हुँदा समेत पुँजीगत लाभकर लगायतका करहरू कसकसलाई कसरी लाग्ने भनि आयकर ऐन २०५८ मा स्पष्ट व्यवस्था गरिनु पर्ने।

विदेशी लगानीमा स्थापित निकायहरूले दर्ताको बखत ती निकायका प्यारेन्ट कम्पनी तथा सम्बद्ध निकायहरूको शेयर स्वामित्व, लगानी तथा मुनाफा वितरणको ढाचाँ सहितको विवरण दिने व्यवस्था गरी सोको अभिलेख गर्ने र सोमा कुनै परिवर्तन भए सोको विवरण नियमित रूपमा अध्यावधिक गर्ने व्यवस्था गर्ने।

विदेशी लगानीमा स्थापित निकायहरूले ती निकायका प्यारेन्ट कम्पनी तथा सम्बद्ध निकायहरूमा भएको स्वामित्व परिवर्तन, खरिद बिक्री लगायतको कारोबार र सोको मूल्य निर्धारण विधि सहितको विवरणको ढाँचा स्पष्ट रूपमा तोकी तोकिएको म्यादभित्र अनिवार्य रूपमा सम्बन्धित आन्तरिक राजस्व कार्यालयमा पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था गर्ने।

नेपालको राष्ट्रिय कराधारको संरक्षण गर्न बहुराष्ट्रिय कम्पनीहरूका सम्बद्ध पक्षहरू बीच हुनसक्ने मुल्य हस्तान्तरण, आयको खण्डीकरण र करमुक्ति योजनाको प्रबन्ध हुने कार्यलाई रोक्न करारोपणको लागि ऐन, नियम र निर्देशिकामा आवश्यक संशोधन तथा थप गरी कार्यान्वयन गर्ने र सही करारोपणका लागि विदेशी निकायबाट सूचना आदान प्रदान गर्न अन्तर्राष्ट्रिय संघसंस्थाहरूसँग द्विपक्षीय तथा बहुपक्षीय सम्झौता गरी सदस्यता लिने व्यवस्था गर्ने।

.३.७ सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण सम्बन्धमा

ाद्यमान समस्या

नेपालको सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण सम्बन्धी प्रतिवेदन, २०२३ ले नेपालको आर्थिक अपराध नियन्त्रण प्रणालीसँग सम्बन्धित कानूनी व्यवस्था र कार्यान्वयनको प्रभावकारिता सम्बन्धमा गम्भीर प्रश्न उठाएको छ।[61] कानूनतर्फ आवश्यक न्यूनतम व्यवस्थाहरूमध्ये हाराहारी ५० प्रतिशत व्यवस्थाको अभाव र प्रभाकारितातर्फ न्यूनतम् पनि प्रगति देखिएको छैन। फलस्वरूप नेपाल अन्तर्राष्ट्रिय अनुगमनमा जाने संभावनाको औपचारिक जानकारी समेत नेपाल सरकारले प्राप्त गरिसकेको छ।

उक्त प्रतिवेदनले नेपालले आन्तरिक र बाह्य दुवै क्षेत्रमा हुने ठूला आर्थिक अपराधलाई नियमन र अनुसन्धानको दायरामा नल्याउँदा नेपाललाई राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा उल्लेख्य क्षति पुगेको सन्देश दिएको छ। नेपालको व्यवसायिक प्रचलन, बजारमा बिजक नपाइने अवस्था, कर, भन्सारको स्थिति, सम्पत्ति शुद्धीकरणको अनुसन्धान लगायतले समेत उक्त अवस्था प्रकट गरेको छ।

आम सर्वसाधारणले बजारमा खरिद बिक्रीमा प्यान र भ्याट बिल सहजै पाउन सकस रहेको कारण त्यस्ता वस्तु स्वदेश वा विदेशमा खरिद गर्दा वा आयात गर्दा न्यून विजकिकरण भएको स्थापित हुन्छ। आयातमा नेपालबाट औपचारिक माध्यमबाट पठाइने रकम बाहेक अपुग रकम सामान्यतया विदेशमा कार्यरत नेपालीहरूको विप्रेषण संकलकले विदेशबाटै अन्य व्यक्तिलाई पठाउने र तह तहका कम्पनी खडा गर्दै तहकिकरण गरी अवैधानिक व्यवसायको भुक्तानीमा सहजता ल्याइदिने गरेको अवस्था छ। बैदेशिक रोजगारमा रहेका नेपालीका परिवारलाई नेपालमा हुण्डीको माध्यमबाट भुक्तानी गरी विदेशी मुद्रा अपचलन गर्ने ठूलो माध्यमको रूपमा औपचारिक/अनौपचारिक रूपमा रहेका विप्रेषण व्यवसाय

[61] https://www.nrb.org.np/contents/uploads/2023/09/Nepal-MER-2023-1.pdf

विकास हुँदै गएको छ। यसले एकातर्फ मुलुकलाई ठूलो मात्रामा विदेशी मुद्रा नोक्सान गरिरहेको छ भने अर्कोतर्फ नेपालीले वैधानिकरूपमा पाएको रकम अवैधानिकजस्तो देखिन गएको छ।

यस्ता अभ्यासबाट न्यून विजकीकरण तथा पुँजी पलायनको वातावरण सिर्जना भई नेपालको अर्थतन्त्रमा गम्भीर दीर्घकालिन चुनौती खडा गरेको छ। सोहां रकम यदाकदा विदेशी लगानीकोरूपमा भित्रने गरेकोले मुलुक दोहोरो मारमा परेको देखिन्छ।

यस सन्दर्भमा नेपाल राष्ट्र बैंकबाट एक दुई बैंक र सोका पदाधिकारीलाई कारवाही भएतापनि विविध कारण अनुसन्धान अगाडि बढेका छैनन्। न्यून बिजकीकरण, कर भन्सार छलीबाट प्राप्त रकम व्यक्तिगत खाताको गैरकानूनी प्रयोग गरी अवैध व्यवसाय भैरहेको छ।

विदेशी लगानीको प्रयोगको अनुगमनको स्वभाविक संरचनाको अभाव, सामान्यतया त्यस्तो लगानी स्वीकृति लिएको क्षेत्रबाहेक घरजग्गा लगायत सहजरूपमा मुल्य बृद्धि हुने क्षेत्रमा लगानी जाने देखिएको वर्तमान अवस्थामा केही त्यस्ता ठूला कम्पनीले बजार अत्याधिक बृद्धि भएको अवस्थामा बेचबिखन गरी लगानी फिर्ता लाँदा नेपालको विदेशी मुद्रा सञ्चितीले थाम्न सक्ने देखिंदैन। त्यस अवस्थामा मुलुक आर्थिक र राजनैतिक रूपमा समेत गम्भीर अवस्थामा पुग्न सक्ने हुँदा विदेशी लगानीको सही प्रयोगको नियमित नियमन जरुरी देखिएको छ।

माधानका उपायहरु

सङ्घीय संसद्मा विचाराधीन सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणसम्बन्धी केही नेपाल ऐन संशोधन गर्ने विधेयकलाई शिघ्र पारित गर्नुपर्ने।

सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागको संस्थागत क्षमता अभिबृद्धि गर्ने

लेखा परीक्षणलाई औपचारिकतामा सीमित हुन नदिन आर्थिक विचलन परीक्षण गरी आर्थिक अपचलनको गोप्य सूचना दिने प्रणालीको रूपमा समेत विकास गर्ने।

- गम्भीर र ठूलो मात्राको रकम सम्बन्धी र पुँजी पलायनका कार्यमा सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान शुरु गरी सोको पहिचान र सहयोगका लागि विदेशस्थित नेपाली नियोग र विदेशी सरकारको सहयोग लिने।
- नेपालीले नेपालमा फर्म, कम्पनी, संस्था दर्ता गर्दा, व्यवसायिक अनुमति वा इजाजत प्राप्त गर्दा, शेयर वा पुँजी खरिद बिक्री गर्दा विदेशमा सम्पत्ति रहे/नरहेको घोषणा तथा वास्तविक धनी (Benificairy Owner) घोषणा गर्ने प्रणाली विकास गर्ने।
- पुँजी पलायन गरेको मनासिब आधार भएका व्यक्तिको विवरण संकलन गरी विदेशी निकायसँगको सहकार्यमा नियमन वा अनुसन्धानको कार्य अगाडि बढाउने।

६.३.८ अफसोर कारोबार र लगानीको स्रोत सम्बन्धमा

- धेरै जना नेपाली नागरिक तथा व्यवसायिहरूले विना स्वीकृति विदेशमा कम्पनी खोली (अफसोर कम्पनी) नेपालबाट ठूलो धनराशी विदेशमा लगानी गरेको पाइएको छ। यी व्यक्तिहरूले विदेशमा लगानी गर्दा विदेशी लगानी नियमन खुकुलो भएका र सम्पत्तिको स्रोत देखाउन नपर्ने तथा कर नलाग्ने मुलुक (टेक्स

हेभेन) हरू ब्रिटिस भर्जिन आइल्याण्ड, साइप्रस, माल्टा आदि मार्फत गरिएको यो लगानीको वैधानिक स्रोतमा प्रश्नहरू रहेका छन्। यस्तो कार्यबाट एकातिर प्रचलित नेपाल कानून (विदेशमा लगानी प्रतिबन्ध लगाउने ऐन, सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण ऐन, विदेशी विनिमय नियमित गर्ने ऐन लगायत) उल्लङ्घन भएको छ भने अर्कोतर्फ नेपाली पुँजी विभिन्न बहानामा देश बाहिर पलायन भएको छ। नेपाली राष्ट्रियताको आवरणमा हुने गरेको विदेशी मुद्राको अपचलन तथा पुँजी पलायनको यस गम्भीर अवस्थाको बारेमा सम्पत्ति शुद्धिकरण तथा विदेशी मुद्रा नियमनको दृष्टिबाट अनुसन्धान हुन जरुरी देखिएको छ।[६२]

- यस्तो कारोवारको लागि बेलिज, बहमास, केम्यान आइलैण्ड, साईप्रस, डोमिनिकन रिपब्लिक, हङ्कङ्ग, सिंगापुर, ब्रिटिस भर्जिन आइलैण्ड, पानामा, सिसेल्स, गिब्राल्टर, सेन्ट किटस एण्ड नेभिज, संयुक्त अरव इमिरेटस, स्वीटजरलैण्ड, जर्मनी, मरिसस, द मार्सल आईलैण्ड, लकजेम्बर्ग, माल्टा, सैन्ट लुसिया, न्यूजिलैण्ड, नेभिस, जर्जिया, बरमुडा जस्ता देशहरु प्रख्यात रहेका छन्। यी मुलुकहरु लगायत अन्यत्र समेत नेपालीहरुले अवैध रुपमा लगानी गरेको भन्ने बुझिएकोले यस विषयमा छुट्टै गहन छानविन भई तथ्य पत्ता लगाउनु पर्ने देखिन्छ।

६.३.९ रेमिटेन्स कम्पनीहरुको कारोबार सम्बन्धमा

- नेपाली नागरिकहरूको बाहुल्यता भएका विभिन्न मुलुकहरूमा रेमिटेन्स व्यवसाय गर्दै आएका विभिन्न कम्पनीहरूले तत् तत् देशमा विदेशी मुद्रामा रकम सङ्कलन गर्ने, सो रकम अण्डर इन्भ्वाइसिङ र ओभर इन्भ्वाइसिङ गरी विदेशी मुद्राको देशबाहिर नै कारोबार सेटलमेन्ट गरी भुक्तानी गर्ने र व्यापकरूपमा विदेशी मुद्रा अपचलन हुन सक्ने देखिदा ती कम्पनी वा व्यवसायीले विदेशमा संकलन गरेको रकम र सो को परिचालन तथा नेपालमा ती कम्पनी वा व्यवसायीले गरेको आर्थिक कारोबारको बारेमा तत्काल नेपाल राष्ट्र बैङ्कबाट अनुसन्धान हुन जरुरी भएको छ।

६.३.१० गम्भीर प्रकृतिका घोटालाहरू छानविन सम्बन्धमा

- व्यापारिक वा वित्तिय कारोवारमा संलग्न रहने नेपाली व्यवसायी तथा कम्पनीहरूले गम्भीर प्रकृतिका घोटालाहरू गर्दै आएको भनी खोज पत्रकारिता केन्द्र, पनामा पेपर, विकीलिक्स लगायतका सञ्चार माध्यमहरूमा समय समयमा समाचारहरू आइरहेका छन्। यस प्रकृतिका कार्यहरू रोक्नकालागि कम्पनी ऐन, बैंक तथा वित्तिय संस्था सम्बन्धी ऐन लगायतका कानूनहरूमा केही व्यवस्था भएपनि ती

---

[६२] Source: i.https://thehimalayantimes.com/business/35-nepalis-invest-in-foreign-firms Visited on December 15, 2023

i. https://www.recordnepal.com/sixteen-nepalis-have-illegally-invested-in-offshore-companies-in-overseas-tax-havens, visited on December 27, 2023.

ii. https://www.icij.org/inside-icij/2019/03/nepaleaks-on-the-trail-of-money-flowing-from-nepal-to-tax-havens-then-back-to-nepal/ visited on December 27, 2023.

व्यवस्थाहरू पूर्ण छैनन् । यी कानूनहरूमा सामान्य नियमनकारी व्यवस्था तथा कानूनको अपरिपालनामा कारवाही तथा सजायको व्यवस्थासम्म उल्लेख छ, तर गम्भीर प्रकृतिका घोटालाहरूलाई कानूनले समेट्न सकेको देखिदैन।[63]

- भारतमा Ministry of Corporate Affairs अन्तर्गत लेखा, विधिविज्ञान लेखा परीक्षण, बैकिङ्, कानून, सूचना प्रविधि, अनुसन्धान, कम्पनी कानून, पुँजीबजार तथा कर लगायतको क्षेत्रका विज्ञहरू सम्मिलित एक निकाय खडा गरिएको छ जसको कार्य त्यस्ता गम्भीर घोटालाहरूको गहिराइमा पुगेर अनुसन्धान गरी मुद्दा चलाउनु पर्ने देखेमा सो को सिफारिस समेत गर्नु हो ।[64]बेलायतमा र न्यूजिलैण्डमा Serious Fraud Office ले यस्तै निकायको रूपमा कार्य गर्दै आइरहेका छन्।[65]

अतः नेपालमा पनि भारत लगायतका मुलुकहरूमा जस्तै व्यापारिक वा वित्तिय कारोवारमा हुनसक्ने गम्भीर प्रकृतिका घोटालाहरूलाई कम्पनी ऐन तथा बैंक तथा वित्तिय संस्था सम्बन्धी ऐन लगायतका कानूनहरूमा यस्ता कार्यलाई अपराधिकरण गरी त्यस्ता कसूरहरूको अनुसन्धान गर्ने एउटा अलग्गै संयन्त्रको स्थापना गर्न जरुरी देखिन्छ।

---

[63] जस्तो बैंक तथा वित्तिय संस्था सम्बन्धी ऐन, २०७३ को दफा १०३ मा सो ऐनले निषेध गरेका कार्यहरुको सूची दिइएको छ भने कम्पनी ऐन, २०६३ को दफा १२१ मा कम्पनीमा जालसाजी लगायतका कार्यहरु भएको अवस्थामा निरीक्षण खटाउन सक्ने व्यवस्था छ ।

[64] https://sfio.gov.in/en/about-sfio-history/ visited on January 22, 2024

[65] https://www.sfo.gov.uk/; https://sfo.govt.nz/

भाग - सात

निष्कर्ष

समितिले अध्ययन तथा छानविनको क्रममा नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरण, उद्योग विभाग, कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालय, नेपाल राष्ट्र बैङ्क, ठूला करदाता कार्यालय लगायतबाट हालसम्म प्राप्त कागजात, शेयर खरिद बिक्री सम्झौता, विभिन्न दूरसञ्चार सेवा प्रदायकहरूको वेवसाइटमा प्रकाशित सामग्रीहरू, प्रतिनिधि सभाका विभिन्न समितिहरूबाट प्राप्त निर्देशनहरू, विशेषज्ञहरूसँग गरेको छलफल, नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणको स्थलगत निरीक्षण, सम्बन्धित पक्षहरूसँगको सोधपुछ, माथि विभिन्न प्रकरणमा उल्लिखित वस्तुस्थिति र त्यसको विश्लेषण समेतबाट देहायको निष्कर्ष निकालिएको छ:

क. नेपालमा दूरसञ्चार सेवा प्रदायक कम्पनी एनसेल आजियाटा (साविकको स्पाइस सेल प्रा.लि.) वि.सं.२०५८ सालमा स्थापना भएदेखि हालसम्म १४ पटक शेयर तथा स्वामित्व खरिद बिक्री भएकोमा ती खरिद बिक्रीमा धेरैजसो कारोबारहरू नेपालबाहिर नै अफसोररूपमा भएको तर उक्त कारोबारहरूसँग सम्बन्धित लेनदेनका सम्पूर्ण अभिलेख तथा विवरणहरू कम्पनीले नेपालका आधिकारिक निकायहरूमा पेश गरेको नदेखिएको र कतिपय नेपाली शेयरधनीहरूको कारोबारको भुक्तानी नेपालको बैंकिङ्ग प्रणालीबाट नभई देशबाहिर समेत भएको देखियो।

ख. यसरी स्थापनादेखि हालसम्म कम्पनीको विदेशी र स्वदेशी लगानीको अनुपातमा पटक पटक फेरबदल आई हाल उक्त कम्पनीमा करिब २०% स्वदेशी र ८०% विदेशी लगानी कायम रहेको तथा वि.सं. २०७७ साल श्रावण १९ गते थप ७ जना सोही कम्पनीका कर्मचारीहरूलाई ११ कित्ता शेयर बिक्री गरी कम्पनी पब्लिक लिमिटेडमा परिणत भएको स्वभाविक नदेखिएको।

ग. एनसेलले नेपालमा व्यवसाय शुरू गरेदेखि हालसम्म प्रविधिको साथै ८ करोड रुपैंया विदेशी लगानी र २ करोड रुपैंया स्वदेशी लगानी गरेको र रू. १ खर्ब १३ अर्ब ५८ करोड नाफा कमाई रू. ९३ अर्ब ५० करोड लाभांश घोषणा गरी रू. ६६ अर्ब ९५ करोडभन्दा बढी लाभांश र थप रू. २ अर्ब भन्दा बढी रकम अन्य शीर्षकमा विदेश लगेको तथा स्वदेशी शेयरधनीले लाभांशवापत १९ अर्ब ९५ करोड रूपैंया प्राप्त गरेको।

घ. एनसेलले हालसम्म १ करोड ३० लाखभन्दा बढी सिमकार्ड वितरण गरी मोबाइल सेवा प्रदान गरिरहेको र हालसम्म कर र गैरकर राजस्व गरी नेपाल सरकारलाई करिब ३ खर्ब २ अर्ब रूपैंया बुझाएको।

ङ. उक्त कम्पनीको सञ्चालन नाफा अन्य मुलुकका टेलिकम सेवा प्रदायक कम्पनीहरूको तुलनामा उच्च रहेको, पछिल्लो ८ वर्षको औसत EBITDA (Earnings Before Interest, Taxes, Depreciation, and Amortization) लाई कम्पनीको बजारमूल्यसँग तुलना गर्दा ब्रिटिस टेलिकमको १.८१, भोडाफोन भारतको ४.२४, मलेसिया टेलिकमको १.९७ रहेकोमा एनसेल आजियाटाको त्योभन्दा आकर्षक ६.९० गुणा रहेको देखिएको। यसबाट एनसेलको मुख्य कम्पनी आजियाटाले दूरसञ्चार सेवाको क्षेत्रमा लगानी गरेका नेपाल बाहेकका मुलुकहरू इण्डोनेसिया, बंगलादेश, श्रीलङ्काभन्दा नेपालमा बढी प्रतिशतले करपछिको मुनाफा आर्जन गरेको देखिएबाट सो कम्पनीले नेपालबाट आकर्षक मुनाफा कमाइरहेको र

अधिकांश वित्तीय सूचकहरू समेत अन्य मुलुकमा सञ्चालनमा रहेका कम्पनीहरूको तुलनामा उच्च रहेको अवस्थामा आजियाटाले १ डिसेम्बर २०२३ मा जारी गरेको विज्ञप्तिमा नेपालमा व्यावसायिक वातावरण अनुकूल नभएको भनी लगाएको आरोप तथ्यहीन रहेको।

च. आजियाटा ग्रुप बर्हाड र स्पेक्ट्रालाइट यूकेबीच १ डिसेम्बर २०२३ मा भएको एनसेल आजियाटाको शेयर खरिद बिक्री सम्झौता गर्दा कम्पनीको शेयर खरिद बिक्री गर्नुपूर्व प्रचलित नेपाल कानून बमोजिम पूर्व स्वीकृति लिनु पर्नेमा सो व्यवस्थाको उलङ्घन गरेको, सम्झौताको प्रतिफलका रूपमा प्रारम्भिक प्रतिफल पाँच करोड अमेरिकी डलर (करिब रू. ६ अर्ब, त्यसमध्ये पहिलो किस्ता वापत सम्झौता भएको छ महिनाभित्र पचास लाख अमेरिकी डलर र बाँकी किस्ता चार करोड पचास लाख डलर सम्झौता भएको चार वर्षभित्र) र खरिद बिक्री सम्झौताको ढिलो गरी दिइने प्रतिफल (Deferred Consideration) का रूपमा सन् २०२३ को लाभांशको ८० प्रतिशतले हुने रकम, सन् २०२४ र २०२५ को लाभांशको ४० प्रतिशतले हुने रकम, सन् २०२६ र २०२७ को लाभांशको ३० प्रतिशतले हुने रकम र सन् २०२८ र २०२९ को लाभांशको २० प्रतिशतले हुने रकम तिर्नुपर्ने र अन्य सम्भावित दायित्वहरू समेत खरिदकर्ताले व्यहोर्नु पर्ने शर्त रहेको देखिएकोले यो खरिद बिक्री कारोबारको यथार्थ मूल्य यकीन गर्न नसकिएको।

छ. सम्झौतामा उल्लिखित कारोबार समान व्यवसायिक व्यवहारको सिद्धान्त (Arm's Length Principle) मा आधारित भएको नदेखिएको, बिक्रीकर्ता पक्ष हावी भई खरिदकर्ता पक्षमा स्वभाविकभन्दा बढी शर्तहरू राखेको, शेयर बिक्रीपश्चात वर्षौंसम्म पनि बिक्रेताले आफूले बिक्री गरेको कम्पनीको लाभांश लैजान पाउने, मुद्दा गर्न पाउने, कम्पनीको ऋण तथा दायित्वसमेत बिक्रीकर्तामा नहुनेजस्ता विषयहरू उल्लेख भएको देखिएकोले उक्त सम्झौता स्वतन्त्र ढङ्गले भएको स्वभाविक सम्झौता मान्न नसकिने।

ज. उक्त सम्झौतामा आयकर ऐन, २०५८ को दफा ५७ को कारबाही र अन्य दायित्वका सम्बन्धमा Nepal-UK BIT अन्तर्गत रही ICSID Arbitration गर्ने सम्बन्धमा बिक्रीकर्ताको अधिकारमा कुनै प्रतिकूल प्रभाव नपर्ने, खरिदकर्ताले नेपाली करको विषयमा Nepal-UK BIT अन्तर्गत मुद्दा दायर गरेमा बिक्रीकर्ता पनि सो मुद्दामा सहदावीकर्ताका रूपमा सम्मिलित भई ICSID Tribunal को अधिकारक्षेत्र कायम गराउने समेतका शर्तहरू राखिएको देखिएबाट उक्त शेयर खरिद बिक्री सम्झौता पछि पनि बिक्रेताले कम्पनीमा अप्रत्यक्ष नियन्त्रण कायम गर्न खोजेको देखिएको।

झ. आजियाटा ग्रुप बर्हाड मलेसिया र स्पेक्ट्रलाइट युकेका सञ्चालक सतिसलाल आचार्यबीच भएको एनसेल आजिआटाको ८०% शेयर खरिद बिक्री सम्झौता (SPA) को अनुसूची २ को बुँदा नं. ३ मा स्मार्ट टेलिकमको अनुमतिपत्र नवीकरण भई एनसेलले स्मार्ट टेलिकम प्रा. लि. (नेपाल सरकारलाई कानूनबमोजिम तिर्नु बुझाउनु पर्ने दूरसञ्चार सेवा अनुमतिपत्र नवीकरण दस्तूर, रोयल्टी लगायतका राजस्व बुझाउन नसकी अनुमतिपत्र स्वतः रद्द भएको) लाई प्राप्ति गरेमा खरिदकर्ता कम्पनीले बिक्रेतालाई थप १ करोड अमेरिकी डलर बुझाउनु पर्ने शर्त राखेको देखिएकोले एनसेल आजियाटा र स्मार्ट टेलिकम प्रा. लि. का शेयरधनीहरूबीच आर्थिक हितको सम्बन्ध रहेको देखिएको। साथै विगतमा पनि उक्त दुई

कम्पनी तथा तिनका लगानीकर्ताहरूबीच पारिवारिक सम्बन्ध रहेको देखिएकोले क्रसहोल्डिङ्गको अवस्था रहेको हुनसक्ने देखिएको।

ञ. नेपाल सरकार समेतलाई एनसेल आजियाटाले कर र गैरकर गरी तिर्नु, बुझाउनु पर्ने ८५ अर्ब रूपैया भन्दा बढी रकमका सम्बन्धमा विभिन्न तहका अड्डा, अदालतहरूमा मुद्दा विचाराधीन रहेको, उक्त कम्पनीले नेपाल सरकारलाई तिर्नु, बुझाउनु पर्ने कर लगायतका विषयमा विभिन्न न्यायिक निकाय र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा समेत पटक पटक मुद्दा मामिला गरिरहेको देखिएको।

ट. एनसेलको ८०% शेयर टेलिया सोनेरा स्वीडेनबाट आजियाटा मलेसियाले खरिद गर्दाको समयको शेयर खरिद बिक्री सम्झौता हालसम्म पनि नेपाल सरकारका नियामक निकाय, न्याय निरूपणको सिलसिलामा सर्वोच्च अदालत समेतमा पेश नगरेबाट कम्पनीको कारोबार पारदर्शी रहेको नदेखिएको तथा उक्त कम्पनीलाई पटक पटक नियामकीय कारबाही भए-गरेको समेत देखिएबाट एउटा पब्लिक कम्पनीले जिम्मेवारीपूर्वक र नियामक निकायहरूको निर्देशन पालना गरेको नदेखिएको, पारदर्शिता र व्यावसायिक नैतिकता समेत कायम गर्न सकेको नदेखिएको।

ठ. आजियाटाले International Center for Settlement of Investment Disputes (ICSID) Tribunal मध्यस्थको लागि दावी पेश गर्दा नेपालले स्वच्छ तथा समान व्यवहार नगरेको, लगानीकर्ताको वैधानिक अपेक्षाको उल्लङ्घन गरेको, सारभूतरूपमा न्याय दिन अस्वीकार गरेको, नियमनकारी दुर्व्यवहार गरेको जस्ता गम्भीर आरोपहरू सहित दावी पेश गरेकोमा सो Tribunal ले सर्वोच्च अदालत लगायत सबै न्यायिक निकायमा दावीकर्तालाई स्वच्छ सुनुवाइको अवसर दिइएकोले सो दावी स्थापित नहुने, राज्य पक्षबाट वैधानिक अपेक्षा सिर्जना हुनेगरी कुनै कार्य भएको प्रमाण कम्पनीले पेश गर्न सकेको नदेखिंदा वैधानिक अपेक्षाको उल्लङ्घन भएको नदेखिएको, स्वच्छ र समन्यायिक व्यवहार भएन भन्ने कम्पनीको दावी पनि स्थापित नभएको भनी निर्णय गरेको अवस्थामा उक्त कम्पनीले त्यस्तै प्रकृतिका आरोपहरू पुनः दोहोर्‍याएर विज्ञप्ति प्रकाशन गर्नु तथ्यसंगत नदेखिएको।

ड. दूरसञ्चार सेवा प्रवाहसँग सम्बन्धित ठूलो मूल्यको भौतिक सम्पत्ति, दूरसञ्चार सेवा प्रवाह गर्ने अनुमतिपत्रको बाँकी अवधि, सरकारलाई अर्बौं कर तथा राजस्व बुझाएपछि पनि वार्षिकरूपमा नै अर्बौं मुनाफा आर्जन गरिरहेको नेपालकै ठूलो दूरसञ्चार सेवा प्रदायक कम्पनी एनसेल आजियाटाले विज्ञप्ति जारी गरी शेयर कारोबारको व्यावसायिक मूल्य लगभग ४० करोड अमेरिकी डलर रहेको उल्लेख गरेकोमा उक्त कम्पनीको ८०% शेयरको खरिदकर्ता भनिएका सतिसलाल आचार्यले यस समितिसँगको छलफलमा उक्त कम्पनीको व्यावसायिक मूल्य ४०० देखि ५५० मिलियन अमेरिकी डलर रहेको भनी जिकिर गरेको तथ्याङ्क शेयर खरिद बिक्री सम्झौता र कम्पनीको पछिल्लो वित्तीय विवरणसँग कुनै मेल खाने नदेखिएकोले सार्वजनिक भएको कम्पनीको कारोबार मूल्यसमेत विश्वसनीय नदेखिएको हुँदा एनसेल आजियाटाको शेयर खरिद बिक्री गर्ने सम्बन्धमा भएको आजियाटा ग्रुप बर्हाड मलेसिया र स्पेक्ट्रलाइट यूकेबीचको शेयर खरिद बिक्री सम्झौता (SPA) नै वास्तविक र यथार्थपरक नदेखिएको।

अतः उल्लिखित तथ्य, तथ्याङ्क, वस्तुस्थिति र त्यसको विश्लेषणसमेतको आधारमा नेपाल सरकार र अन्तर्गतका साधिकार निकायहरूबाट देहायबमोजिम गर्न सुझाव प्रदान गरिएको छः

१. यस खरिद बिक्री सम्झौताको माथि विभिन्न खण्डहरूमा गरिएको विश्लेषणका आधारमा कानून बमोजिम दुवै पक्षले निवेदन दिनु पर्नेमा हालसम्म पनि नदिएको, शेयर खरिद बिक्री गर्नु अघि स्वीकृति लिनु पर्नेमा नलिएको र प्राप्त शेयर खरिद बिक्री सम्झौताका शर्तहरू Arm's Length Principle अनुसार नभएको, खरिदकर्ताको विभिन्न दृष्टिकोणबाट क्षमता विश्लेषण गर्दा प्राविधिक, वित्तीय र व्यवस्थापकीय क्षमता एवं सक्षमता पुष्टि हुने कुनै प्रमाण कागजातहरू पेस भएको नदेखिँदा यो शेयर खरिद बिक्री सम्झौता यथास्थितिमा स्वीकार गर्न उपयुक्त हुने देखिँदैन।

२. एनसेल आजियाटाको अधिकांश शेयर खरिद बिक्री सम्बन्धमा प्रचलित कानून बमोजिम सम्बन्धित निकायबाट पूर्वस्वीकृति लिएको नदेखिएको तथा हालसम्म आजियाटा ग्रुप बर्हाड मलेसिया र स्प्रेक्ट्रलाइट यूकेबीचमा भएको भनिएको शेयर खरिद बिक्री सम्झौता (SPA) स्वीकृतिको लागि कानूनबमोजिम प्रक्रियासम्मत रूपमा निवेदन पेश भएको नदेखिँदा खरिदकर्ता कम्पनीको प्राविधिक क्षमता, लगानीको श्रोत र कम्पनीका सञ्चालकको व्यावसायिक पृष्ठभूमि, दूरसञ्चार सेवा प्रदायक कम्पनी र तिनका सञ्चालकहरू बीचमा हुनसक्ने क्रस होल्डिङ्गको अवस्था, नेपालको दूरसञ्चार सेवा प्रवाहको क्षेत्रमा विदेशी लगानीको नियमन, दूरसञ्चार सेवाको संवेदनशीलता, सेवा सञ्चालनको सुनिश्चितता र सेवा सञ्चालनको भावी योजना, नेपालमा विदेशी लगानीको वातावरणमा पर्ने प्रभाव, सम्झौताका पक्षहरूबाट हालसम्म भए-गरेको कानूनी परिपालनाको वस्तुगत मूल्याङ्कन, सम्झौताका शर्तहरूको यथार्थपरकता, कारोबारको पारदर्शिता र कारोबार मूल्यको विश्वसनीयता र यस सम्बन्धमा भएका अदालतका आदेशहरू समेतलाई अध्ययन गरी आवश्यक निर्णय लिनुपर्ने।

३. दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा ३३ को उपदफा (१) बमोजिम अनुमति पत्रको २५ वर्षको अवधि समाप्त भएपछि चुक्ता पुँजी लगानीको ५० प्रतिशतभन्दा बढी विदेशी व्यक्ति वा संगठित संस्थाको लगानी भएको दूरसञ्चार सेवासँग सम्बन्धित जग्गा, भवन, यन्त्र उपकरण तथा संरचनामा नेपाल सरकारको स्वामित्व हुने भएकोले सोको सुनिश्चितताको लागि आगामी अनुमतिपत्रको नवीकरणमा आवश्यक शर्तहरू राख्ने।

४. दूरसञ्चार ऐन, २०५३ लागू भए पश्चात नेपालको दूरसञ्चार क्षेत्र तथा सूचना प्रविधिको क्षेत्रमा भएको विकासलाई समेत सम्बोधन गर्न यस क्षेत्रका सम्बद्ध निकायहरूको पुर्नसंरचना गर्न जरूरी देखिएकोले सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय, नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरण लगायतका निकायहरूको पुर्नसंरचना गर्दै नियामकिय क्षमता अभिवृद्धि गर्ने र दूरसञ्चार क्षेत्रमा विदेशी नवीनतम प्रविधिहरूलाई समेत आत्मसात गर्न सक्ने कानूनी सुधार गर्नु पर्दछ।

५. विगतका एनसेल कम्पनीको शेयर खरिद बिक्री सम्बन्धमा विभिन्न कम्पनीहरू मार्फत नेपालमा र विदेशमा अपारदर्शीरूपमा कारोबार गरी राजस्व छुटाइ, विदेशी मुद्रा अपचलन र सम्पत्ति शुद्धीकरण भएको हुनसक्ने देखिएकोले सो सम्बन्धमा सम्बन्धित निकायहरूबाट अनुसन्धान हुनुपर्ने।